

Улаан-Удэ
хото 2016

Алтан модоной баяр

*Монгол, Ород,
Хятад Уластахи
буяад ирагуу
найрагшадай
уран бүтээлэй
түүбэри*

Улаан-Удэ
хото 2016

ᠠᠯᠲᠠᠨ
ᠮᠣᠳᠣᠨᠣᠢ
ᠪᠠᠶᠢᠷ

*Алтан
модонной
баяр*

ХҮҮН
УЛСЫН
ХАМГАА
МОНГОЛ

Алтаргана

БҮГЭДЭ БУРЯДАЙ
УЛАСХООРОНДЫН
ХИИ ЕХЭ НААДАН

ХИИ МЕЖДУНАРОДНЫЙ
ВСЕБУРЯТСКИЙ
ФЕСТИВАЛЬ

ХИИ WORLD
BURYAT
FESTIVAL

Алтан модоной баяр

*Монгол, Ород,
Хятад Уластахи
буряад ирагуу
найрагшадай
уран бүтээлэй
түүбэри*

Буряад-Монгол
Ном хэблэл
Улаан-Үдэ хото 2016

УДК 89

ББК 84 (2 Рос=Буря) бу

А 521

А 521 Энэ түүбэри соо эгээ
түрүүшынхиеэ Монгол, Ород,
Хятад зэргэ гурбан гүрэндэ
ажалуудаг буряад угсаатанайнай
«Алтарганын» нааданда зорюулжа,
нютаг ороноо, түрэл дайдаа,
монгол туургата арадаа, эхэ
байгаалияа, эхэ хэлээ, түүхэдэ
мүнхэрһэн баатарнуудаа түүрээн
магтаһан шүлэгүүд оруулагданхай.

В этом сборнике впервые слились
голоса бурятских поэтов трех
стран—Монголии, России
и Китая. Эти стихи объединяет
своими корнями степная
алтаргана — символ бурятского
народа и его праздника.

2016

© Буряад Уласай соёлой яаман

© Буряад Уласай Үндэһэнэй номой сан

© Буряад-Монгол Ном хэблэл

Бүхы эрхэнүүд
хамгаалагданхай.
Тус номой алишье
хубиие ямар нэгэ
аргаар, ямар нэгэ түхэл
маягаар зохёогшын
эрхэ эзэмшэгшын
зүбшөөрэлгүйгөөр
хуулан олошоруулжа
болохогүй.

ISBN 978-5-9905884-4-8

Хүндэтэ нүхэд, уншагшад!

Шабаев
Николай

Бүгэдэ Буриадай эблэрэлгын ехэ хайндэр боложо тодорһон 2016 оной «Алтаргана» нааданай «хүшэгэ нээлтын» тээ урдахана энэ ном мүндэлбэ. Арадайнгаа хуби заяанда, «Алтаргана» нааданда, нааданай удхада зорюулһан шүлэгүүдые анха удаа эблүүлжэ, гурбан ехэ гүрэнүүдэй дэбисхэр дээрэ ажаһуудаг буряадуудай хамтын согсолбори болгожо гаргаха бодолтой Буриад Уласай Соёлой яаманай сайд Тимур Цыбиковэй ханаашалгаар урыал табижа хандаһамнай, уран шүлэгшэд уряалыемнай олоороо тогтоон абаба.

Шүлэг бэшэдэг хүнүүд буриад арад соо айхабтар олон. Шүлэг гээшэ уран үгын агууехэ урлал. Уран шүлэгшэ гээшэ онсо бодолтой, харасатай, сэдхэлэй эрилтээр зохёолнуудаа бүтээдэг тусгаар бэлигтэн, алишье сагта арад түмэн соо өөрын онсо һууритай хүн ха юм даа.

Алтан дэлхэйһээ халижа ошоһон аха үеын шүлэгшэдэй зохёолнуудые оруулалсаабди. Мэдээжэ ирагуу найрагшадһаа гадна хая бии боложо байһан шэнэ нэрэнүүд баһал олон. Түрүүшынгээ алхам хэжэ ябаһан шүлэгшэд хүнгэн бэшэ энэ харгы нэгэтэл шэлээ хадаа, сухарингүй ябажа, арад түмэндөө сэдхэлээ нээжэ, арюун нангин хэрэгтэ, баатаршалгада уряалха шэдитэй шүлэг мүндэлүүлхэ эрмэлзэлыень энэ ном дэмжэхэ гэжэ этигэнэбди.

Гурбан ехэ гүрэнэй эрхэтэн боложо түрөөд, ондо ондоо орон нютагуудта урган тэнжэһэн гэхэдэшни, буряад лэ хадаа буряад сэдхэлынь булин гаража, эдэ шүлэгшэдэй сэдхэл нэгэн, нэгэ шэглэлтэй, нэгэ һанаатай гэжэ тон эли харагдана. Тиихэдээ бүхы буряад-монгол арад түмэндөө нэгэл адли найдал заяажа, арадаа нэгэл тээшэнь уряалжа дуулаһан шүлэгшэд гэжэ сэгнэхэ дүүрэн эрхэ бии болоно.

Зай, иигээд лэ, гурбан оронойнгоо уран шүлэгшэдэй хамтын согсолбориин түрүүшын нюур һэхэжэ уншыт даа, хүндэтэ нүхэд, «Алтарганын» айлшад!

*Шабеев
Николай*

*Ара газарта ургадаг
Аса бүхэтэй алтаргана.
Альган дээрээ тэнжээхэн
Аба эжы хоёрни.*

*Үбэр газарта ургадаг
Эшэ бүхэтэй алтаргана.
Үбэр дээрээ тэнжээхэн
Эжыл аба хоёрни.*

*Алтаргана
Буряад арадай дуун*

Алтаргана

**Артугаева
Нина** (1953)

Буряад Уласай
Сэлэнгын аймагай
Харганаа нутагта
түрэхэн. Буряадай
багшанарай дээдэ
хургуули дүүргэхэн,
Буряад Уласай габьяата
багша, Ородой Уран
зохёолшодой эблэлэй
гэшүүн.

Арад зоноо гэрэлтэн дэбжүүлхэн,
Ара тугаа урагшань намилзуулхан,
Шэдитэ тоонтын татасаар ерэхэн,
Шэлэ дайдаар шэнхинэн ургахан,
Алтан дэлхэйн альган дээрэхэнэ
Адяараар дүүрэн буурсагаа тараахан
Үлгэн дэлхэйн үбэр дээрэхэнэ
Үбэрөөр дүүрэн үрээс сасахан
Аса бүхэтэй Алтаргана, Алтаргана.

Албатан уладайнгаа ухаань гэгээрүүлхэн,
Ажабайдалай үргэн харгы нээхэн,
Буряад-монгол түүхэеэ хэргээхэн,
Баабайн хүбүүд, басагадые суглуулхан,
Бултанай түшэг, тулгуури байхан,
Буряад шуһатай арадые үргэхэн,
Эльгэн дэлхэйн энгэр дээрэхэнэ
Эрбээхэй шумуулнуудаа аршалхан
Эшэ бүхэтэй Алтаргана, Алтаргана.

Арадуудай хоорондо, үргэн Монголдо,
Ага, Буряадай дэбисхэр дээрэ,
Аглаг сэнхир Эрхүү можодо
Алтан дугы бодхоонхон наадан.
Бүгэдэ дуушадай хоолойе хонгёотуулхан,
Бурхан багшын шэдеэр адислахан
Хамагын ехэ хайдэрнүүдэй нэгэн —
Хани барисаанай туг намилзуулхан
Хүн бүхэнэй зүрхэ хүлгүүлхэн «Алтаргана».

Алтаргана

Чингис хаан

**Баатарай
Галсансүх** (1972)

Монголой Хэнтэйн
аймагай Дорнод сомон.
Москвада М. Горькийн
нэрэмжэтэ уран
зохёолой дээдэ
хургуули дүүргэһэн,
Д. Нацагдоржын
нэрэмжэтэ шагналтан,
Н. Нимбуевай нэрэмжэтэ
урилдаанай Дээдын
шагналда хүртэгшэ.

Нэгэ жэлэй арбан жэл шэнги урдахые
Нэгэл үглөө хэрхэдээ мэдэбэб.
Нэгэ наһанда мянган жэлэй үйлэ бүтээжэ болохые
Нэгэл жэлэй туршада ойлгожо өөртөө мэдэрбэб.

Улсын нэгдсэн
хүснэгт

Хүснэгт
Улсын

Эжйдээ зорюулхан шүлэг

Үгөөрөө залажа, үйлөөрөө хүтэлхэн,
Үгэгүй ойлгуулжа, харасаараа ухааруулхан,
Сүүгээрээ тэжээжэ, шадалаараа үдхэхэн,
Сэдьхэлээрээ мэдэржэ, юрөөлөөрөө хамгаалхан,
Иимэ эжытэй байха — мүншье сайхан даа.

Зүрхөөрөө шаналжа, зүблэжэ дэмжэхэн,
Зүүдээрээ манажа, заажа нургаһан,
Урмаар тэдхэжэ, бурмаар шагнаһан,
Ухаагаар илажа, этигэлээр зоригжуулхан
Иимэ эжытэй байха — мүншье сайхан даа.

Нулимсаараа зэмэлжэ, энеэдээрээ баярлуулхан,
Наһаараа зобожо, араһаамни наһаагаа табижа,
Бүдэрхэдэм түшэжэ, бухиндахад ам аргадаһан,
Буян хуряажа, бусадай орондо наһаа нэмэхэн,
Иимэ эжытэй байха — мүншье сайхан даа.

Угсхан мэр
хүснэ

хүснэ
хүснэ

I. Абарал

**Базаржапова
Галина** (1952)

*Сартуул-Булагай
дасанай гэбшэ лама
Дашын Лубсан алтарганые
зүүдэндээ хараванай удаа
хамалганай газарбаа
табигдаван юм.*

Буряад Уласай
Захааминай аймагай
Үлэгшэн тосхон. Ородой
уран зохёолшодой
болон сэтгүүлшэдэй
Холбоонуудай гэшүүн,
Буряадай арадай уран
шүлэгшэ, Буряадай
болон Ородой Холбооной
Уласай соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ.

Дээдэ-Ториин уудамда Лубсан үндын томожоод,
Долоотойһоо Сартуул-Булагай дасанда нураа,
Долонгир һайса болоторнь, гэбшэ гаратарнь
Дамжаа хорин жэл ходорон түргэн үнгэрөө.

Бишихандань барилдаашадай дүхэригтэ оруулаа.
Бии хүсээ гарган, бар хүсээ хатуужуулаа,
Зэдэ, Сэлэнгын дасангуудай нэрые хамгаалаа,
Зэлэ татан үсэнтэсэ, зэргэ адлихан бэхижээ.

Хамалганай хаһа. Аймшагтай хаһа буугаа.
Хашалганда ороод, зуугаад, мянгаадын хосороо,
Холын хүйтэн Колыма руу бүхэшүүлын туулгаа,
Хооһон сэбдэг дайдада тэдэниие буулгаа.

Хорошогүй хорон һалхин ябууд хүлдэхөөр
Ходор нэбтэр үлээнэ яһанай хуудаһаар,
Хороһод газар байра соогоо ядарһан зон
Хоногоо, үдэрөө тоолоһоор, ялада унаһаар.

Түмэр харгын барилга түбэгтэй хэсүү,
Тулажа бираагүйнь хойно хойноһоон һалаа,
Тэнгэридэ тулама оог хуугайлаашье һаа,
Тэдэниие абарха хүсэн үгыл һэн, үгы.

Бурхан багшые дурдахашье, тарни уншахашье,
Бэлигүүн судараа һанаандаа дурдахашье,
Бисалгал хэхэ, хүзэглэн наманшалхашье
Бии хүсэл хожорһоор, хүнэһөөр лэ һэн.

ᠰᠠᠷᠲᠤᠭᠤᠯᠠᠭᠠᠢ
ᠪᠤᠯᠠᠭᠠᠢ
ᠲᠠᠰᠠᠨᠠᠢ
ᠭᠡᠪᠰᠡᠬᠡ
ᠯᠠᠮᠤ
ᠳᠠᠰᠢᠶᠢᠨ
ᠯᠤᠪᠰᠠᠨ
ᠠᠯᠲᠠᠷᠭᠠᠨᠢᠶ᠋ᠭᠡ
ᠵᠡᠭᠦᠳᠡᠨᠳᠡᠭᠡ
ᠬᠠᠷᠠᠪᠠᠨᠠᠢ
ᠭᠠᠰᠠᠷᠪᠠᠭᠠᠨᠠᠢ
ᠲᠠᠪᠢᠭᠳᠠᠪᠠᠨ
ᠶᠤᠮᠤ

Эсэс гү иигээд лэ? Гэмтэн болоод халахань,
Эльгэн тоонтоёо, гал гуламтаяа үзэхэгүйнх,
Эды ехые туйлажа, түйжэ гараашье бол,
Эрхэбэшэ хосорхонь гү тэнсүүриэ алдаад?

Соёрхон хайрламаар Тори найхан нютагтай бэлэй,
Суртаалаар баян Сартуул-Булагай дасантай бэлэй,
Саанаһаа дурлаһан инаг хайрата нүхэртэй бэлэй,
Сэсэг мэтэ басаган хоёр үринэртэй бэлэй.

Багынх үзэгдэлнүүд зурагууд мэтэ зурагас гээд,
Балартаһан нойртонь зугадан хийдэн ошоно гү?
Балмад харанхыда зууран хосорхо дураниинь үгы,
Бишэрэл хүзэгөө зориглон дуудан һэргээнэ.

Иигэжэ өөртөө захирна, балсангаа зангидана.
Иимэ ута болзор — юһэн жэлые тэсээд,
Эрьюулгэ руу мэтэ барюубшагүй хийдэхэнь гү,
Эндүүрэл алдуу гээшэ гү бүхы ами наһаниинь?

Ойро зуура ухаан гэгээрнэ, дахинаа төөрил,
Ойн шолмосууд тойроо гү дары хүнөөхөөр зэһэн,
Одоол агшам соошье һуладааб, халааб гээл хаа,
Оршолонто дэлхэйһээ дальтиран саашаа халихань ха.

Үгы даа, дабагдашагүй хүлдэмни яагааб даа,
Үгэлнэ Лубсан, үлэмжэ шүтэлөө дагаһанда,
Эрын гурбан нааданда — барилдаанда илан,
Эрбэс бүргэдэй хатар гүйсэдхэдэгни яагааб?

Алмай дэмырһэнэй, дуугарһанай огто хэрэггүй,
Аалихан нойртоо дууран дууран диилдэһэйб даа,
Амидаралта Диваажин зүүдэндэмнишье үзэгдэн,
Амин дээрэмниш үзэгдөө хаань, хэды хэм?

II. Алтарганын үгүүлэл

... Балар харанхы тийхэдэм холодон ошоно, байза юум?
Бүүдэгэр ниймэгэр боролжо соогуур тэмтэрнэб,
Боорингоо холжороод, Булагай дасанда хүрэнэб,
Бургааһад найгана, булаг шолшогонон урдана.

Дээдын бурхад, мүнхэдөө нойрсохоһоом урид
Дүрэ түргэнөөр нютагайм шарай харуулба хат.
Далай зоболон далда нэегүй ороһон мэтэ,
Даамай түбшэн досоом гэнтэ болоһондли.

Зай, дүүрээ, үзэсхэлэн зураглалнууд түгэсөө.
Зайрай найбтал, үглөөнэй манандал дэгдэшоо.
Загууридын ороной үүдэн аалин нээгдэбэ гү?
Залан шууд хүнэнэм замаа тийшээ залаба гү?

«Үхэлэй харгы үшөөл нээгдээгүй, Лубсан,
Үнгэтэ үзэгдэлшни унинха тооһон болоогүй,
Үнжэгэн набшаһыем, шарахан сэсэгым эльбыш даа,
Үнэтэ зүнгөөрөө амиды гараха аргатайлши» —

Үалхинай үлээсэдэл жэгтэй иимэ шэбэнээн
Үэмээхэн шэхэндэм жэнтэй гоёор дулдаба,
Эрьеэд хараһам... атар талым алтаргана,
Эрьеһээ саанахана аржын, эли даллаба.

Үндыхэ тэнхээгүй, мүлхээд дүтэлнэ хэбэртэйб,
Үнэншэн-ядан мүргөөд, альгаа хабсарнаб,
Үйлын үрээ тамада эдлэнэн, зобоһон намда
Үнэн туһаар талархаһан ургамалда хүгэдэнэб!

ᠠᠯᠲᠤᠷᠭᠠᠨ
ᠤᠭᠦᠭᠦᠯᠡᠯᠡᠯᠡ

Алтаргана иимэ шэдитэй, аяа дуутай юм гэжэ,
Агуу гүн номтой, абьяас бэлигтэй юм гэжэ,
Арюун энэрилээр абарха, үнэмлэхэ юм гэжэ,
Аа-хуры буулган соёрхохо юм гэжэ —

Оршолонгой иимэ жэгтэй ёһо бии юм гэжэ
Ой ухаандаа оруулаагүйм урдань гайхалтай,
Охин тэнгэрийн эльгээмэл эдитэ ургамал гүш?
Оюун сэдхэхым энхэрэн тэдхэхэ сэсэгхэн гүш?

Хара ажалда, хүйтэ нойтондо дааритан
Хургануудни эзэгүй, хара буумаар модохирнууд,
Хуа шаргал нарандли найхан сэсэгүүдье
Халдажа эльбэхэнь хорюултай, сээртэй бэшэ гү?

Энэрилтэ мянган тарни хэды уншананшье хаа даа,
Эхүүн амисхаалаар дайрахаа хэргылэн зобоноб,
Хилэнсэ зайлуулхандаа амаа бүглэн нуунаб,
Хилэгүй нангин арюун бодолоо хубарюулнаб.

«Лубсан, намайе жэрхэдэг гэжэ бү зобо,
Лусадай эзэндэл, эмжэгэн бузартадаг бэшэб,
Лагшан дүрэм энхэрүү гоёор үзэгдэбэшье,
Линхуа саран бэшэб, шэрхи хатуу, бүхэб», —

Удхалиг үгөөр алтаргана абанаар баясуулба,
Ухаалиг сэсэн боди ханалаар хүхэбэ,
Уушхаран досоомни хара наран мандаба —
Унташабаб бүхөөр үглөөнэй үүр сүүрээр.

Адхаг хэжэгэй алдууда абтан байтараа,
Агуу боди абаралай мэдэрэлтэй хэрибэб,
Алтаргана зүүдэндэм, нютагайм алтаргана үзэгдөө,
Ашата замын нютаг тээшэм нээжэ үгөө.

Зүнгынь үнэн байгаа, зобоһон сээжэдэм
Зүнтэ зүүдэн үглөө хүнинь зохилдон ерэлэй,
Зэдэ голой нүгөө эрьһээ Долгор эгэшэмни,
Зэргэлээд байхандаа, хүхэ хадаг шэдэлэй.

Үзүүрын шүүрэн баряад, угаа баярлааб,
Үлэмжэ удхатай үшөө ямар тэмдэг байхаб?
Ушар ёһоор, зурхайгаар лаблаад үзэбэб—
Утын харгы урдм далбайгаад зурагас гээ.

Нютаг оронойм хахюуһадай татаса бэлэй гү,
Нюуса тарниин, бисалгал хүзэгэй хүсэн бэлэй гү,
Нугын унаагүй боро шадалайм арга бэлэй гү?
Нюргаа сохюулаагүй бүхэ зангайм эршэ бэлэй гү?

Алтаргана зүүдэндэм намаяа дуудан абараа хэн,
Аригуун хадаг аласайм замые һунаагаа хэн,
Аржыса иигэжэ домоглоһон бэлэй Лубсан-лама
Ашата манай буурал үбгэн — хадам аба...

Алтарганын толи

Гэгээтэйн дасанда бараалхан зорижо ошоо бэлэйб.
Гороо хэжэ, урдын сагта хүгэдэхөө зэһээд,
Гэгээрэн туяархаа мандаһан наранда дохижо,
Гэгээ досоогоо оруулхые хэдэһэндэл зогсоо бэлэйб.

Алтан ганжарнуудай дохёо досоом хэргэһэндэл,
Алтаар бүригдэһэн Ганжуур, Данжуур үзэгдэһэндэл,
Бүрээ бишхүүрэй жабхаланта абяан дуулдаһандал,
Бардам шанга номто уншалга зэдэлһэндэл...

Хамагай айладал, боди сэдхэл, бисалгал тухай
Хадам абам гэбшэ гараад ойлгоо хэн гү?
Хойто зүг руу сүлэлгэндэ туугдахадаа
Хооһон шанарые бодото бэеэрээ мэдэрээ хэн гү?

Нюуса мэдэрэлэй оршон соо оронхойл хаб —
Нюргаарни хүйтэ даана гү, али яанаб,
Нугыжа даа, дан холын далдые дуудангүй
Намдуу аятайгаар гороо хэһүү даа, гороо.

Одоо дуумни намдуу даа, тэнигэлэн,
Ордоһолһойб гэхэн хүсэлөө орхиё даа, орхиё.
Оршолонто замбиин жэгүүр удхые хээээдэшье
Оножо таахагүймнай элитэ даа, элитэ.

Алхам хэбэб, нэгэ, хоёр, гурба, дүрбэ, таба...
Ай, бурхан, шэдитэ үзэгдэл урдмни —
Алтаргана... мүн даа, алтаргана хубарин
Ая зүнгөөрни алгадгүй ушарбал, жэгтэй лэ.

Аригуун шанарта алтаргана, Танаа
Анха түрүүшынхө үзэхэн мэтэ баярлабаб,
Абаралай хүсэ ашалан эбеэгшэ үзэгдэл мэтэт,
Алас үндэрһөө буужа заларһан шүтөөн мэтэт.

Агшан зуурын ялалзаан мэтэ үгы болошоно аа гү?
Агуу үндэһэнийн үрмэдэһэндэл халашана аа гү?
Ялбас гэхэн шаргалиг тоһон үнгэдэн
Юрэ бусын тодхор гэнтэ буушана аа гү?

Һэргылэн сошоһон мэдэрэлни хаанаһаа эхитэйб?
Һүүдэрэй хүсэнүүд далда орон саашалагты,
Һүнэхэгүй хэзээдэшье алтарганын агуу амисхаал,
Һүлдэ соёрхолынь арадай хубитай холбоотой.

Эльгэн тоонтом эжэлүүдгүй ханагдаба досоом,
Эжым хүшөөһэн үрмэн яаһан амтатай бэлэй,
Ээм мүрэнэ Дари эхын энэрилэй түшэг мэтэ,
Энхэрэл харасань — Янжинлахамын ирагуу хүгжэм мэтэ.

Төөбиим найруулһан сүсэгытэй мойһон амтан һэн,
Түһөө шарайнь угай удхаар халинги һэн,
Тэнгэрийн хүүхэн — Манзан Гүрмэ төөдэй һэн гүт?
Түрбэл энхэлиг Тожоон төөбии алдартай һэн гүт?

Ядахын сагта, дуулахын сагта танаа дуудадагби,
Яларма толормо дүрэтэй болгон дурдадагби,
Энээн мэтээр хэн хэмнай хэзээдэшье
Эхэ гарбалаа, эсэгэ угаа ёһолдог лэ.

Һаруул нулимсын һубарилые яжа тогтоохоб.
Һара, Нарандал агшаниие яжа мүнхэрүүлхэб —
Бисалгал абаһан мэтэ — алтарганын дүрэхөө
Боди сэдхэл мүндэлһэн мэтэ энэ үзэгдэлхөө.

Сэсэгэйтнай дэльбэхэн соо, бишыхан-даа, дэльбэ соо
Шүүдэртэй үрдилдэн нюураа харахы һэдэбэлби,
Шэдитэйл даа, минии алтаргана, шэдитэй
Шэл толи соо мэтэ шарайем харуулба, гайхалтай.

Зохёохы заяагаа хүсэд үргэжэ бираагүй,
Зүнгөөрөө зарим үзэгдэл таажа оноогүй,
Заяанай хударай удхата номые дэлбэлээгүй,
Залан шууд замдаа бэеэ хүсэд хорёогүй —

Иимэл дүрэтэй, иимэл үрэтэй хүүхэнши гээд,
Алтарганын толи абаһаар намда харуулаал даа,
Эгээлэй зурхайша, мэдэлшэ ургамал юм гээд,
Алтарганые одоошье сэгнэхэмни сэнтэй бэлэй даа.

... Бороогой дуһалшыё сэлсэгэнэн удангүй хатаба,
Дэльбэхэн дүрээс бүри хурсадхан миһэрбэ,
Болзорто тэнгэрийн наран үшөө эртэ гээд,
Дэльбэхэн дуулгаба, үрээс үшөөл бэлэглэхэб гээд.

Үрээс бэлэглээ хэн, тэрэл зундаа бэлэглээ,
Үнгэтэ хайндэртэ — Монголой «Алтарганада» ошоо хэм,
Үндэхэтэнэй наадам үрэжэл хайтай үнгэрөө хэн,
Үндэр мэдэрэл наһанайм дэбтэртэ бэшэгдээ хэн.

ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠨ

ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠨ

Аса бүхэтэй отогни

**Базарсадаева
Шуя-Ханда** (1944)

Шэтэ можын (Үбэр-
Байгалай хизаар)
Агын тойрогой
Хүнхэр нютаг. Ородой
Холбооной Уласай
Уран зохёолшодой
ниигэмлэгэй гэшүүн.

Хүлэг агтаа амалуулжа,
Хансаабшалжа мордохон,
Хун шубуун гарбалдаа
Халууханаар дурлаһан,

Бууяа сэмүүн дайдадаа
Буусаа түхөөн найжалһан,
Эрын гурбан наадые
Эрхилжэ найрлаһан,

Хуһан модон сэргэеэ
Ходол түрүүн зоожо бууһан,
Хуушан һэеы гэрээ
Хуура татаад, зөөдэл хууһан,

Хашабаа шаргаа хахинуулһан
Хори буряад отогойхин.
Алас наашаа хумюулһан
Ага найман омогойхин.

Аман үгын абдарт
Адха адхаар багсаалжа,
Арбан үеын аянда
Арьбажуулан ганзагалаад,

Табан хушуун малаа
Тарган ондо оруулжа,
Тала, нугын атар
Тарбагаяа агнаһан,

ᠠᠰᠤ
ᠪᠦᠬᠡᠲᠡᠢ
ᠣᠳᠤᠭᠨᠢ

Эрэ түрэхэн үрээрээ
Эмнигүүдые хургуулжа,
Эхэ гүрэнэй албанда
Эмээлүүлжэ мордохуулан,

Эрхэ тангил басагаяа
Энжэ малыень харуулжа,
Худа урагай харгыгаар
Хэшэглүүлжэ ябуулан,

Бурхан тахилаа хэргээжэ,
Бадараажа зулаа хүзэглэн,
Булаг голоо арюудхан,
Буянтайхан үсын үедэ

Хулгай худал худхажа,
Үрийн хүлдэ дараагүй,
Нэрэ хүндөө хухаржа,
Наһан соогоо ябаагүй,

Ажал дээрээ жаргалтай
Ага найман омогни,
Аба эжын үрээлтэй
Аса бүхэтэй отогни.

Дааган морёо хүүлдэжэ,
Даамай суутай ябуужан.
Далай багшын номнолтой
Дархан соло эдлүүжэн.

Би талын хүнби

Халтал үндэр добо хаань,
Хада гэжэ ханаалби,
Хоёр гурбан нарһаяа
Хүбшэ ойгоор сэгнээлби.

Баатар баян уулаяа
Саяан шэнгээр хараалби.
Сахил тоором нуурнуудаа
Байгал гэхээр хэлээлби.

Тибһээ түүжэ ябахадаа,
Тэниин, хүхин амараалби.
Жэргэмэлэй жэргээн соо
Жэнхэни хүгжэм шагнаалби.

Онон голой эрьедэ
Оһолгүйхэн тэнжэжэ,
Олон нуурай эрьедэ
Оодон хээрээ һорёо һэм.

Үлир мойһон хэшэгһээ
Үдэр бүри хүртэжэ,
Улаан гангын шэхэрһээ
Үнгэ шэгээ һэргээ һэм.

Зунай бороон үһээдэ
Зүргэ замаа онсолжо,
Замай орьёл өөдэ
Залуу ошоор зорёо һэм.

Үбэлэй шэмэрүүн жабартай
Үрдилдэжэ ябахадаа,
Үнэн бээе бээлхэ
Үлзы талаан эдлээлби.

ᠪᠢ
ᠲᠠᠯᠠᠨ
ᠬᠤᠨᠪᠢ

Саһан сагаан талмайгаар
Сараа мүрөө гаргажа,
Сахариглаһан жэлнүүдээ
Сэгнэн, шэглэн ябаалби.

Абын гамтай нэрые
Абажа ябаха хүсэлтэй,
Эжын сэнтэй үреэлхээ
Эршэ хүсөө дэлсэ хэм.

Холын гарбал хэлэбэл,
Худанса шарайд омогтойб.
Хотоной шарай харабал,
Хүнхэрэй тала нютагтайб.

ᠰᠠᠬᠠᠨ ᠰᠠᠭᠠᠨ ᠲᠠᠯᠠᠮᠠᠢᠭᠠᠭᠠᠷ

ᠰᠠᠷᠠᠭᠠ ᠮᠦᠷᠦᠭᠦ ᠭᠠᠷᠭᠠᠵᠠ,

Буряад арадни

**Баларьева
Туяна** (1969)

Буряад Уласай Хэжэнгын
аймагай Могсохон нютаг.
Эрхүүгэй гүрэнэй ехэ
хургуулин хэлэ бэшэгэй
тэнхим 1995 ондо
дүүргээд, аспирантурада
орожо хураа. Эрхүүгэй
ехэ хургуулин буряад
хэлэ бэшэгэй тэнхимэй
доцент.

Хүхэ мүнхэ Тэнгэрийн хүсэтэй,
Хатан-Эхэ Газарай оньһотой,
Хада, уула, горходой абьяастай,
Хүн болохо хуби заяатайб!

Туужа, домогойнгоо удхые тайлбарилан,
Тоонто нютагаа зүрхэндөө хадагалан,
Түрэ найртаа наадан жаргажа,
Түүдэгээ тойрон хатарһан уладни!

Бурхан багшын хургаал заабаряар,
Буурал үбгэдэй нангин үгөөр,
Байгал далайгаа түүрээн магтан
Буряад аradни ажаһууна.

Сэсэн үгэтэй үрээлэй дээжээр,
Суута үльгэрэй гүнзэгы удхаар,
Солото хүбүүдээ магтаһаар,
Сэдхэл дүүрэн аradни байна.

Молон-багшын хэлэһэн үгөөр,
Мүнөө сагые харуулһан таабаряар,
Морин-хуурай мүнхэ аялгаар
Мэргэн баатараа дуудаһаар.

Сая мүшэдэй толон соогуур
Сахариглан үнгэрһэн үе сагууд.
Сэржэмэй эхитэй харгытан —
Сагаан сэдхэлтэй буряад аradни!

Буряад аradни
Буряад аradни
Буряад аradни

Жаргал хаанаа эхитэй юм?

Жаргал хаанаа эхитэй юм?
Булагай сарюун уһанһаа,
Буряадхан дуунай аялһаа,
Булашын амттай үнэрһөө,
Бууралхан эжын сэдхэлһээ.

Жаргалай харгы — тоонтоһоо,
Жаргалай эхин — эжы абанаа.

Жаргал хаанаа эхитэй юм?
Нютагай хара шоройһоо,
Нангин дуранай хүсэнһөө,
Нооһоор нэхэн бээлэйһээ,
Нялха нарийн энээдэнһээ.

Жаргалай харгы — тоонтоһоо,
Жаргалай эхин — эжы абанаа.

Жаргал хаанаа эхитэй юм?
Эртын хабарай горхонһоо,
Эмнигэй хурдан гүйдэлһөө,
Үнжэгэн сагаан хүнһөө,
Үбгэд, хүгшэдэй үрээлһээ.

Жаргалай харгы — тоонтоһоо,
Жаргалай эхин — эжы абанаа.

ᠵᠢᠷᠭᠠᠯ ᠬᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠ ᠡᠬᠢᠲᠡᠢ ᠵᠤᠮ?
ᠪᠤᠯᠠᠭᠠᠢ ᠰᠠᠷᠢᠶᠤᠨ ᠤᠬᠠᠨᠠᠭᠠ,
ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳᠬᠠᠨ ᠳᠤᠭᠤᠨᠠᠢ ᠠᠶᠠᠯᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠ,
ᠪᠤᠯᠠᠰᠤᠶᠢᠨ ᠠᠮᠲᠠᠭᠠᠢ ᠶᠢᠨᠦᠷᠬᠡᠭᠡᠭᠡ,
ᠪᠤᠭᠦᠷᠠᠯᠬᠠᠨ ᠡᠵᠢᠶᠢᠨ ᠰᠡᠳᠬᠡᠯᠡᠭᠡᠭᠡ.

ᠵᠠᠷᠭᠠᠯᠠᠢ ᠬᠠᠷᠭᠢ — ᠲᠣᠨᠲᠣᠨᠣᠭᠣᠰᠣ,
ᠵᠠᠷᠭᠠᠯᠠᠢ ᠡᠬᠢᠨ — ᠡᠵᠢ ᠠᠪᠠᠨᠠᠭᠠ.

ᠵᠢᠷᠭᠠᠯ ᠬᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠ ᠡᠬᠢᠲᠡᠢ ᠵᠤᠮ?
ᠨᠢᠶᠤᠲᠠᠭᠠᠢ ᠬᠠᠷᠠ ᠰᠣᠷᠣᠢᠨᠣᠭᠣᠰᠣ,
ᠨᠠᠩᠭᠢᠨ ᠳᠤᠷᠠᠨᠠᠢ ᠬᠦᠰᠡᠨᠬᠡᠭᠡᠭᠡ,
ᠨᠣᠭᠣᠨᠣᠷ ᠨᠡᠬᠡᠬᠡᠨ ᠪᠡᠭᠡᠯᠡᠢᠨᠡᠭᠡ,
ᠨᠶᠠᠯᠬᠠ ᠨᠠᠷᠠᠶᠢᠨ ᠡᠨᠡᠳᠡᠳᠡᠨᠡᠭᠡ.

ᠵᠠᠷᠭᠠᠯᠠᠢ ᠬᠠᠷᠭᠢ — ᠲᠣᠨᠲᠣᠨᠣᠭᠣᠰᠣ,
ᠵᠠᠷᠭᠠᠯᠠᠢ ᠡᠬᠢᠨ — ᠡᠵᠢ ᠠᠪᠠᠨᠠᠭᠠ.

ᠵᠢᠷᠭᠠᠯ ᠬᠠᠭᠠᠨᠠᠭᠠ ᠡᠬᠢᠲᠡᠢ ᠵᠤᠮ?
ᠡᠷᠲᠢᠶᠢᠨ ᠬᠠᠪᠠᠷᠠᠢ ᠭᠣᠷᠬᠣᠨᠣᠭᠣᠰᠣ,
ᠡᠮᠨᠢᠭᠡᠢ ᠬᠦᠷᠳᠠᠨ ᠭᠦᠳᠡᠯᠡᠭᠡᠭᠡ,
ᠡᠨᠵᠡᠭᠡᠨ ᠰᠠᠭᠠᠨ ᠬᠦᠨᠬᠡᠭᠡᠭᠡ,
ᠡᠪᠭᠡᠳᠡ, ᠬᠦᠭᠰᠡᠳᠡᠢ ᠶᠦᠷᠡᠯᠡᠭᠡᠭᠡ.

ᠵᠠᠷᠭᠠᠯᠠᠢ ᠬᠠᠷᠭᠢ — ᠲᠣᠨᠲᠣᠨᠣᠭᠣᠰᠣ,
ᠵᠠᠷᠭᠠᠯᠠᠢ ᠡᠬᠢᠨ — ᠡᠵᠢ ᠠᠪᠠᠨᠠᠭᠠ.

Захяа

Наһанай харгы хэлэшэгүй ута,
Намилзаһан торгон утаһандал.
Нүхэсөөд ябаһан инаг гансадаа
Найдаарай үнэн зүрхэнһөө.

Бүрхэг тэнгэридэ мүшэдэй унтарбал,
Бүтүү манан соо харгыгаа алдабал,
Буряадхан дуугаа шангаар дуулаарай,
Бусаад ерэхэш хайрата гансадаа.

ᠵᠠᠬᠢᠶ᠋ᠠ

ᠵᠠᠬᠢᠶ᠋ᠠ

Нютагай татаса

Тоонто нютагаа
зүүдэндээ харан,
Тала дайдаараа
нюсэгэн хүлөөрөө алхалнаб,
Түмэн хонидой
маараан соностожо,
Тойроод байһан
байдал хубилна.

Эхын зөөлэн үгэнүүд
шэхэндэмни гэнтэ дуулдаад,
Эдирхэн хаһамни
тодоор ханагдаба,
Наранай элшэдэл
нютагайм газар харагдаад,
Нялха нарайдал
нулимсаяа аршанаб.

ᠨᠢᠶ᠋ᠠᠨᠠᠭᠠᠢ
ᠲᠠᠲᠤᠰᠤ

ᠨᠢᠶ᠋ᠠᠨᠠᠭᠠᠢ
ᠲᠠᠲᠤᠰᠤ

Бусахаб даа Буриадтаа

**Балдоржын
Бадараа** (1980)

Үбэр-Монголой
Шэнэхээн нютагай
Баруун номон.
Сагаангууд обогой.
Эвенк хушуунай
Хүлэнбуйр хотын
уран зохёолшодой
ниигэмлигэй гэшүүн.

Үндэртэ ниидэһэн хүн шубууе
Үйлын үри хүтэлөөгүй,
Сайран нэлмыһэн хуһан сэргые
Сагай халхин хибээгүй.

Одоо, хүбүүдни, ерыт гэжэ
Ойхон, Бархан, Алхана гуниглана.
Басагадни, одоо, ерыт гэжэ
Байгал далай салгидана.
Буриад орондоо хаана холоһоо бусахаб даа,
Бууса нютагтаа, тоонтодоо хүрэхэб даа.

Угаа уһанда хаяагүйб,
Урданайнгаа ёһо гурим мартаагүйб.
Түрэл хэлээ орхёогүйб,
Түрэхэн тоонтоо мартаагүйб.

Одоо, хүбүүдни, ерыт гэжэ
Ойхон, Бархан, Алхана гуниглана.
Басагадни, одоо, ерыт гэжэ
Байгал далай салгидана.
Буриад орондоо хаана холоһоо бусахаб даа,
Бууса нютагтаа, тоонтодоо хүрэхэб даа.

Наран мандаһаар Наян-Наваада,
Нарань гэрэлтэһээр Дорнын талада,
Дуун боложо бидэ үнгэрөөгүйбди,
Домог боложо бидэ хайлаагүйбди.

ᠪᠤᠰᠠᠬᠠᠪ ᠳᠠᠭᠠ ᠪᠤᠷᠢᠶᠠᠳᠲᠠᠭᠠ

Одоо, хүбүүдни, ерыт гэжэ
Ойхон, Бархан, Алхана гуниглана.
Басагадни, одоо, ерыт гэжэ
Байгал далай салгидана.
Буряад орондоо хаана холоһоо бусахаб даа,
Бууса нютагтаа, тоонтодоо хүрэхэб даа.

ᠣᠳᠤᠰᠤ, ᠬᠦᠪᠦᠭᠦᠳᠦᠨᠢ, ᠶᠡᠷᠢᠲᠤ ᠭᠡᠵᠡ
ᠣᠶᠢᠬᠣᠨ, ᠪᠠᠷᠬᠠᠨ, ᠠᠯᠬᠠᠨᠠ ᠭᠤᠨᠢᠭᠤᠯᠠᠨᠠ.
ᠪᠠᠰᠠᠭᠠᠳᠦᠨᠢ, ᠣᠳᠤᠰᠤ, ᠶᠡᠷᠢᠲᠤ ᠭᠡᠵᠡ
ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ ᠳᠠᠯᠠᠢ ᠰᠠᠯᠭᠢᠳᠠᠨᠠ.
ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳ ᠣᠷᠣᠨᠳᠣᠰᠤ ᠬᠠᠨᠠ ᠬᠣᠯᠣᠬᠣᠰᠤ ᠪᠤᠰᠠᠬᠠᠪ ᠳᠠᠠ,
ᠪᠦᠤᠰᠠ ᠨᠢᠶᠤᠲᠠᠭᠲᠠᠠ, ᠲᠣᠨᠲᠣᠳᠣᠰᠤ ᠬᠦ᠋ᠷᠦᠬᠦᠪ ᠳᠠᠠ.

ᠣᠳᠤᠰᠤ, ᠬᠦᠪᠦᠭᠦᠳᠦᠨᠢ, ᠶᠡᠷᠢᠲᠤ ᠭᠡᠵᠡ
ᠣᠶᠢᠬᠣᠨ, ᠪᠠᠷᠬᠠᠨ, ᠠᠯᠬᠠᠨᠠ ᠭᠤᠨᠢᠭᠤᠯᠠᠨᠠ.
ᠪᠠᠰᠠᠭᠠᠳᠦᠨᠢ, ᠣᠳᠤᠰᠤ, ᠶᠡᠷᠢᠲᠤ ᠭᠡᠵᠡ
ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ ᠳᠠᠯᠠᠢ ᠰᠠᠯᠭᠢᠳᠠᠨᠠ.
ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳ ᠣᠷᠣᠨᠳᠣᠰᠤ ᠬᠠᠨᠠ ᠬᠣᠯᠣᠬᠣᠰᠤ ᠪᠤᠰᠠᠬᠠᠪ ᠳᠠᠠ,
ᠪᠦᠤᠰᠠ ᠨᠢᠶᠤᠲᠠᠭᠲᠠᠠ, ᠲᠣᠨᠲᠣᠳᠣᠰᠤ ᠬᠦ᠋ᠷᠦᠬᠦᠪ ᠳᠠᠠ.

Ушархын хото Улаан-Үдэ

Орон намжаархан намарай бороон
Он сагуудыг хэрюулхэн хонхо шэнги,
Тэрэ үедөө сэдхэл аргамжаад байхан
Түрэл нютагай бодол эзэлхэн хүн шэнги.
Би мартаагүйб, тэрэ үеши минии байхан,
Би мартаагүйб, тэрэ үедөө би шинии байхам,
Улаан-Үдын үдэшин гудамжа,
Ушархан нүхэдэй ханилха хото.

Сэлюухэн гудамжадань сэдхэлээ гэжэ,
Хэрюухэн халхиндань бодолгото болон алхалаад,
Сэсэрлигэй нарихан зүргэнүүдээр
Сэнгэн жаргахам даа нүхэдтэйгөө.
Би мартаагүйб, тэрэ үеши минии байхан,
Би мартаагүйб, тэрэ үедөө би шинии байхам,
Улаан-Үдын үдэшин гудамжа,
Ушархан нүхэдэй ханилха хото.

Агаар зурахан холиртонь
Амидарал, ерээдүйгөө зүгнэнэб.
Зүдэр бороондонь субагүй гүйлдөөд,
Зүүдэн соомни аба эжым ханагдаа.
Би мартаагүйб, тэрэ үеши минии байхан,
Би мартаагүйб, тэрэ үедөө би шинии байхам,
Улаан-Үдын үдэшин гудамжа,
Ушархан нүхэдэй ханилха хото.

Ушархын
хото
Улаан-Үдэ

Ушархын
хото
Улаан-Үдэ

Угай Байгал

Аяархан Байгалай сэнгэлэн уһан
Аманай ангаа гаргажа,
Дайдын захада, тэнгэрийн хаяада,
Дуулаха дуунайм уран нугалаада.

Холохон Байгалай уужам тала
Тэнгэри газараа залгажа,
Дээдүүлэйнгээ шүтээн — обоо тахилгада,
Дээжэ сайгаараа үргэл бариналби.

Буурал замбуулинай этигэл —
Байгал далай, бурхан далай.
Зориг шанга Бурядаймни
Ундалха уһан, угай нютаг.

ᠤᠭᠠᠢ
ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ

ᠤᠭᠠᠢ
ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ

Минии Шэнэхээн

Шэлүүхэн малгай үмдэжэ, түрүү бариһан,
Нэхы дэгэл дээрээ шонын арһан даха хэдэржэ,
Утаһатай гуталдаа ямаан пэниие углажа,
Шаргадаа мори хүллэһэн,
Саһатай үбэл нажардаггүй
Сэнгүүхэн зантай минии Шэнэхээн Буриад!

Задагай доро наранда халажа, самнажа барилдаһан,
Зосоом тэнигэр гэжэ дуулажа нарьяһан,
Хүдэр мүнгэн хутага
Шанхай дурдан бүһэдээ дунтай зүүжэ,
Хүгшэд үбгэдэй урда тээ ёһотой номтойш ябаһан
Хүшэгэ тэнгэрийн доро
Монголой нэгэ угсаа
Минии Шэнэхээн!

Энгэртэй торгон тэрлиг, халюун хилэн тойробшо
Дарааб сэмбэ юудэн, суба, хром сабхи,
Хормойтой уужа, хоргой хүбөө,
Улаан залаатай шобогор малгай,
Зэмһэгтэй дэгэл, туйба даруулга, толи, хэтэ сахюур.
Гарай уранаар түрэдээ алдаршаһан,
Зөөдэл нуудал амидаралтай
Минии Шэнэхээн Буриад!

Уларил бүхэнэй хубсаһан бүринь
Онсогойхон заһалтай минии Шэнэхээн Буриад!
Урданай заншалаа хаяагүй
Намжархан зохид минии Шэнэхээн Буриад!

ᠮᠢᠨᠢ
ᠰᠡᠨᠡᠬᠡᠭᠡᠨ

ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳ

Уусын дуугаар басагаа уяруулжа,
Наада нарьяантай мордуулдаг
Минии Шэнэхээн Буриад!

Намдаг ноёноймнай амбан ноёнһоо олоһон
Голой гурбан тохойтой, гоёл нютаг Шэнэхээн,
Шэртэхэдэл зохид хадануудай шэлэл нютаг Шэнэхээн!
Жэлдээ тахил обоотой, жэгтэй гоёл Шэнэхээн!
Наадан нарьяан олонтой, намжар гоёл Шэнэхээн дээрэ.
Наян жэл нютаглаһан намтар түүхэтэй
Минии Шэнэхээн Буриад!
Жэгтэй зөөдэлөөр ерэлтэй
Жэнхэни буриад даа, буриад!
Шэрүүн үсын үнгэрэлтэтэй
Шэнэхээн буриадай түүхэ хэсүү даа, хэсүү!

Сэгнэжэ болодоггүй сэдхэлдээ
Сэнтэжэ ябаагүй минии Шэнэхээн Буриад,
Сэсэрхэжэ хүнтэй үгэ буляалдадаггүй
Үсөөхэн үгөөр, олон бодолоо элидхэн
Гүндүүхэн зантай минии Шэнэхээн Буриад!
Ёохорой аяда хатаржа бүжэглэн,
Ёотогоршожо нэгэнээ гадууршалдаггүй
Ёһо руугаа гэжэ үнгэрхэн ушараа эрьесүүлэн
Ёһоорхон зантай минии Шэнэхээн Буриад!

Ажалай хойно орожо, набтаганажа ябаагүй,
Архи уугаа һаа, ууһан шэнгээр уудаг,
Анда нүхэдтээ ябаа һаа, ябаһан шэнгээр ябадаг,
Атагадханш гэдэггүй минии Шэнэхээн Буриад!

Бэреэд басагадай дэгэлынъ илгаатай,
Бэлэдхэжэ эдидэг эдэеининъ онсолигтой,
Бэлшээри дүүрэн бухал обоолдог,
Барагтай зонһоо сошодоггүй
Ажалша минии буриад зон гэжэ
Аяархан холын Ага, Үлирэнгэ, Бооржо, Хори буриадһаа
Сагай дэбжээндэ таһарһан,
Энэл даа, минии Шэнэхээн буриад, энэл!

«Алтарганын» hүлдэ дуун

хүгжэмынь

П. Дамирановай

**Бальжинимаев
Дашидондог**
(1949—2006)

Шэтэ можын (Үбэр-
Байгалай хизаар) Агын
тойрогой Зүдхэли нютаг.
Бурядай багшын дээдэ
hургуули дүүргээд,
«Буряад үнэн» һониндо,
Бурядай номой
хэблэлдэ редактораар
ажаллаа. Буряад
Уласай соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ.

Ази түбиин шэмэрүүндэ
Алтаргана ургана.
Аригуун нютагта
Арад зомнай амидарна.

Дабталга

«Алтарганын» наадан — аялга дуун, хүгжэм,
«Алтарганын» наадан — аха дүүгэй наадан,
«Алтарганын» наадан — эрын гурбан наадан,
Монгол арадуудай наадан — «Алтаргана».

Аадар, мүндэр, шуурганһаа
Айгаагүй алтаргана.
Тэмсэл, зоболон, хашалтые
Тэсээлши, буряад арад.

Зунай ааяма халуунһаа
Зүдэрөөгүй алтаргана.
Түүхын харанхы гүн соо
Түрэлөө алдаагүй буряад арад.

Үнсэг ехэ дайдатаая
Үндэһөөрөө холбоотойш.
Хүхэ Монгол зонтоёо
Хүйһөөрөө холбоотойш, буряад арад.

Буряад
Улсын
Соёлын
Министр
Дамин
Доржиев

Буряад-монгол арадни

Бүртэ-шоно эсэгэтэй, Гуа-Марал эхэтэй,
Буурал сагаан түүхэтэй буряад монголшууд
гээшэбди.
Хорилартай мэргэнэй Баргужин-гуа хатанһаа
Байгал шадар тэнжэһэн барга-буряадууд гээшэбди.

Алан-Гуа эхэмнай, Ара-Монгол нютагнай,
Хун шубуун гарбалнай, хуһан модон сэргэмнай,
Байгал номин далаймнай, Баргужин-Түхэм нютагнай,
Саян үндэр ууламнай, заяан ехэ Монголнай!

Хамаг Монголые хамталһан Хаан Чингисэй үринэр
Хангай, Хэнтэй, Саяандаа хаяа хадхан һуунал даа.
Онон, Хэрлэн голнууднай олон арадые тэнжээгээ,
«Алтарганымнай» найр наадан аха дүүнэрые
нүхэсүүлээ.

Түрэл дайда, түрэхэн нютаг хоёрһоо
Түби дэлхэй дээрэ нангин юумэн байхагүй!
Ямар байнаш даа, буряад-монгол арадни
Ядарха сагууд тохёолдоно үгы бээ?

Нарые халхалһан үүлэн нарбайһаар талииха,
Наруули һайхан таладамнай сэсэгүүд ургаха,
Мүнхэ тэнгэрийн агуу хүсэндэ түшэглэн,
Монгол туургата арадууд эбээ нэгэдүүлхэ.

ᠪᠦᠷᠦᠭᠠᠳᠤᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠠᠷᠠᠳᠤᠨᠤᠯᠤᠰᠤ

Мүнхэ байхань болтогой!

Алан-Гуа эжынгээ арюун хургаал сахижа,
Эб нэгэтэй байхамнай эгүүридэ мүнхэ болтогой!
Үүлэн хатан эжынгээ үгын найхание сахижа,
Зам нэгэтэй байхамнай замбида мүнхэ болтогой!

Алтан наранай мандаа сагта,
Алтарганын ургаа сагта
Монгол, буряад арадуудай
Моридой түбэрөөн бү таһараг!

Бурхан-Халдунай байгаа сагта,
Бурьялаа Ононой мэлмэрээ сагта
Монгол, буряад арадуудай
Моридой түбэрөөн бү таһараг!

Богдо Чингис хаанайнгаа бодолой найхание сахижа,
Түрэл түтим байхамнай түбидэ мүнхэ болтогой!
Бальжан хатан эжынгээ бата хургаал сахижа,
Дэрэ нэгэтэй байхамнай дэлхэйдэ мүнхэ болтогой!

Богдо-Уулын шобхойгоо сагта,
Байгал далайн долгилоо сагта
Монгол, буряад арадуудай
Моридой түбэрөөн бү таһараг!

Одхон-Тэнгэрийн тэбхыгээ сагта,
Орьёлоо Сэлэнгын миралзаа сагта
Монгол, буряад арадуудай
Моридой түбэрөөн бү таһараг!

ᠮᠦᠨᠬᠡ
ᠪᠠᠶᠢᠬᠠᠨᠢ
ᠪᠣᠯᠲᠣᠭᠠᠢ!

Буряад зомди

*Улаан-Үдын ехэ хургуулийн
оюутан ашадаа*

**Бальжиннямын
Зиндэгмаа** (1952)

Улаанбаатар хотодо түрэн, ууган нутагын Дорнод аймагай Баян-Уула номон. Гутаар хальбан омогой. 1974 ондо Улаанбаатар хотын Уласай багшын дээдэ хургуули дүүргэн. Хими, биологиин багша, болбосоролой магистр, Монгол Уласай Болбосоролой тэргүүн ажалтан.

Урданай ехэ хуби табиангаар
Улас Монгол оронхоо ерэжэ,
Улаан-Үдын ехэ хургуулийн
Оюутан болохо талаан таараа...
Ехэ хургуулия амжалтатай дүүргээрэй,
Ерээдүйншни амидарал өөдөө байха гэнэн
Эхэ эсэгымни шанга захяа байха,
Эндүү гаргаагүй хатуу үүргэтэйб.
Унаган буряадайнгаа нутагта ошобош даа, хүүгэмни,
Уула, уһанииньшые харахал байха гэжэ
Хүгшэн эжымни үгэлэн, дуулан,
Хүсэд сээжэлдүүлхэн хургаал байха.

Буряад лэ хүн мүн хаа, номдо найнаар хураха
ёһотойш.
Буряад лэ хүн мүн хаа, ажалша, сэбэршэ байха
ёһотойш.
Буряад лэ хүн мүн хаа, зулгы хүндэмүүшэ байха
ёһотойш.
Буряад лэ хүн мүн хаа, үнэншэ, шударгуу байха
ёһотойш.
Буряад лэ хүн юм хаа, муухай үгэ хэлэхэ ёһогүйш.
Буряад лэ хүн юм хаа, муу үйлэ хэхэ ёһогүйш.
Буряад лэ хүн юм хаа, буряадайнгаа нэрые хухалха
ёһогүйш.
Буряад лэ хүн юм хаа, хэлэ, ёһоо мартаха ёһогүйш.

... Нээрээл би буряад хүнби.
Нэрээ бодожо ябаха ёһотойб.
Нэрэмни ганса минии нэрэ бэшэ —
Ниитэ буряадаар обогложо ябахалби.
Үнэн даа, бидэ бултаараа буряад зомди,
Үргэн дэлхэйдэ заяа хуби нэгэтэйбди.
Хаар ябадалгүй, хараалай үгэгүй,
Һайн заяатай буряад зомди.
Аригуун дээдэ изагууртай бэлэйбди,
Абьяас бэлиг ехэтэй бэлэйбди,
Ухаан бодолоор һаруул бэлэйбди,
Удам ёһоор шанга бэлэйбди.
Буряадайнгаа нэрые үндэртэ үргэе,
Булганһаа үлүү амжалта гаргая.
Эб, нэгэдэл һайтай байя,
Эрээнхэн дэлхэйдэ алдараа мандуулая!

Буряад хэлэн

Өөрэйнгөө бэшэһэн буряад шүлэгөө
Өөрөөл би монголшолжо үзэбэб;
Өөрэймни анханай найхан аялга
Өөрэл болошохон шэнги ханагдана.

Анханһаа би монголоор бэшэһэнээ
Алдуутгүй зохидоор буряадшалжа үзэбэб;
Анханай ханаамни хэбээрээл аад,
Аялгань харин зохидхон болоһон байба.

Нютагһаа холо үни ябаад,
Нютагайнгаа хүнтэй хөөрэлдэхэ зуураа,
Өөрэймни сэдхэл хэргэн баясажа,
Үргэ хэлэмнишье амарха шэнги болоо.

Иигээд лэ үзэхэдэ, буряад хэлэн
Ирагуу найхан аялгатай байна.
Элинсэг хулинсагһаа манда үлөөһэн
Эрхим үнэтэй бэлэг байна.

Хөөрөлдөөд нуухада хүндын зэргэтэй,
Хүүгэдэй нурахада нугархай зөөлэн,
Гадаадын ямаршье хэлэ нурахада
Гажахагүй улыгам, налархай зулгы,

Эртэ урданай ехэ түүхэтэй
Эрдэнийн шүтөөн буряад хэлээс
Энэ зандань мартаа наамнай,
Эсэгын хүнэһэн амархагүй байха.

Тон нарайдам бүүбэйлжэ аялгалхан,
Тоонтын хөөгөөр намайе хөөдэлсэһэн,
Хурьга эшэгэ сугтаа гүргылэлсэһэн,
Хурдан мори ташуурдан хуугайлалсаһан,

Эсэгэ эхым хургаал хүртөөһэн,
Эртэнэй түүхэеэ анхаран шагнаһан,
Энхэргэн нарайхан түрүүшынгээ дурые
Эльгэ зүрхэнһөө шамдаа шэбэнэһэн,

Айдарай дуунай ирагуу аялгаар
Айлай найрта урилдан дуулалсаһан,
Бууралхан хүгшэдэйнгээ мүнхын дурасхаалда
Буянай маани сугтаа хүгжөөлсэһэн,

Халуунда халажа, хүйтэндэ даарахадамни,
Халхай, тэ-т-ты гэжэ зэргэ сошолсоһон,
Айжа, үбдэжэ абарал эрихэдэмни,
Ашатай эжыем хамта дуудалсаһан,

Аляахан багадаа хураһан түрэлхи хэлэмни,
Ами табихадаа хэлэхэ һүүлшымни үгэ,
Арад зоноймни сэдхэл хүглэһэн
Аянга һайхан буряад хэлэмни.

Түүхэ һэхээд үзэхэдэ, хаан Чингэсэй нагасын хэлэн
Һүнэжэ усадаха ёһогүй Монгол бэшэгэй хуури хэлэн.
Түрын хэлээр яригты гэжэ хашаашье һаань,
Һургуули номдо заахагүй, хабшаашье һаань,

Хөөрэлдөөд хуухада хүндын зэргэтэй,
Хүүгэдэй хурахада нугархай зөөлэн,
Гадаадын ямаршы хэлэ хурахада
Гажахагүй улыгам, налархай зулгы,

Буряад хүндэл таарадаг,
Бүтэн сэдхүүлжэ шададаг
Аялга һайхан түрэлхи хэлэеэ
Анханаһаань хүүгэдтээ заажа, хургая.

Эртэ урданай ехэ түүхэтэй
Эрдэнийн шүтөөн буриад хэлээ
Энэ зандань мартаа наамнай,
Элинсэгэй хүнэд амархагүйби гү даа.

ᠡᠷᠲᠡ ᠤᠷᠳᠠᠨᠠᠢ ᠡᠬᠡ ᠲᠦᠭᠦᠬᠡᠲᠡᠢ
ᠡᠷᠳᠡᠨᠢᠢᠨ ᠰᠦᠳᠡᠭᠡᠨ ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳ ᠬᠡᠯᠡᠭᠡ
ᠡᠨᠡ ᠵᠠᠨᠳᠠᠨᠢ ᠮᠠᠷᠲᠠᠭ ᠬᠠᠠᠮᠨᠠᠢ,
ᠡᠯᠢᠨᠰᠡᠭᠡᠢ ᠬᠦᠨᠡᠬᠡᠳ ᠠᠮᠠᠷᠬᠠᠭᠦᠢᠪᠰᠢ ᠭᠦ ᠳᠠᠠ.

Уг гарбалай һүүдэр

**Батоболотова
Дугарма** (1951)

Шэтэ можын (Үбэр-Байгалай хизаар) Агын тойрогой Могойтын аймагай Сагаан-Уула тосхондо түрэхэн. 1971 ондо Агын багшын дунда мэргэжэлэй һургуули дүүргэжэ гараа. 1981 ондо Шэтын багшын дээдэ һургуули географиин багша мэргэжэлээр дүүргэжэ гараһан юм.

Уг гарбалаймни һүүдэр холоһоо
Уг гарбалай утаһаар дамжан,
Үлзы тоонтын шэмэ шэнгээн,
Үеһөө үедэ таһарангүй ерэнэ.

Эжын бүлээхэн уурагаар
Энхэрэл сээжэдэ шэнгээнэ,
Эсэгын сэнтэйхэн һургаалаар
Этигэл зоригые хүгжөөнэ.

Эртэ урдын залгалаа —
Эршэтэй угаймнай зангилаа,
Эрмэлзэл зоригоймнай һүлдэ
Эрьежэл байха даа хүүгэдтэмнай...

ᠤᠭ ᠭᠠᠷᠪᠠᠯᠠᠢ ᠬᠠᠭᠠᠨ ᠬᠡᠭᠦᠳᠡᠷ

Түрэл арадаа мандуулая

**Батоев
Баатар** (1948–2005)

Шэтэ можын (Үбэр-
Байгалай хизаар) Агын
тойрогой Зугаалай нютаг.
Москвада М. Горькийн
нэрэмжэтэ уран
зохёолой дээдэ нургуули
дүүргэһэн. Ородой Уран
зохёолшодой эблэлэй
гэшүүн байгаа.

Үүдэн сүмөөр үлсэхэн
Алхана уулын адистай,
Зүүдэн мэтээр ханагдаа
Агуу холын түүхэтэй
Түрэл арадаа мандуулая.

Түмэн олон таабаритай
Түүхэтэ Наян-Наваагаа
Түүрээн дуулаһан зандаа
Табгай сагаан таладаа
Түрэл арадаа мандуулая.

Заяа табилан хоёрой
Замай холын харгыда
Заншал соёлоо согсолом,
Замби түбиин зулайда
Түрэл арадаа мандуулая.

Онон хатан мүрэнэй
Оюун номин мандал дээр,
Онгон сагаан бурхадай
Одон сэнхир гэрэл дор
Түрэл арадаа мандуулая.

ᠲᠦᠷᠡᠯᠡ ᠠᠷᠠᠳᠠᠭᠠ ᠮᠠᠨᠳᠤᠭᠤᠯᠠᠭᠠ

Аба эжын захяа

**Биликтуева
Долсон** (1930)

Буряад Уласай Сэлэнгын
аймагай Ноёхон нютаг.
Үндэр наһатай хүдөө
ажахын ажалай ветеран.

Хүгшэрһэн маньгаа захяае
Хүүгэднай шагнажа абагты:
Хайрата аба эжыгээ
Хүндэлжэ хододоо ябагты!

Үбэл зун сэлгэн
Зүлгэ ногоон ургадаг.
Үбгэд хүгшэдые сэлгэн
Үетэн багашуул үсэдэг.

Хаанашье дэлхэй дайдаар
Холо ойгуур ябахадаа,
Хэндэшье урин зөөлөхөнөөр
Хандажа, хүндэлжэ ябаарайт.

Үнэн сэхээр ябахадатнай,
Урдатнай харгы ута байха.
Түрэсэн гарасан нютагаа
Түүрээн магтажа ябаарайт,

Өөрын сайхан дайдаяа
Хөөрэн, дурсан ябаарайт.
Ахань боложо багашуулда,
Аханарта дүүнь боложо,

Эгэшэб гэжэ энхэржэ,
Дүүм гэжэ дүнгэжэ ябаарайт.
Уужам дайдадаа ябахадаа
Хүнгэн хүлтэй, һонор,

Биликтуева Долсон
1930 он
Буряад Уласай
Сэлэнгын
аймагай
Ноёхон
нютаг

Хурса нюдэтэй, ухаантай,
Холын бодолтой,
Үнэн нүхэдтэйгөө
Санасанаа хөөрэлдэжэ,

Олон түмэн арад зонтойгоо,
Эрдэм номоо шудалжа,
Энхэ, мэндэ, амгалан,
Эбтэй хүдэлжэ ябагты.

ᠬᠤᠷᠰᠠ ᠨᠢᠣᠳᠡᠲᠡᠢ, ᠤᠬᠠᠭᠠᠨᠲᠠᠢ,
ᠬᠣᠯᠠ ᠪᠣᠳᠣᠯᠲᠣᠢ,
ᠤᠨᠡᠨ ᠨᠦᠬᠡᠳᠲᠡᠢᠭᠡᠭᠡ
ᠰᠠᠨᠠᠰᠠᠨᠠᠭ ᠬᠡᠭᠡᠷᠡᠯᠳᠡᠵᠡ,

ᠣᠯᠣᠨ ᠲᠦᠮᠡᠨ ᠠᠷᠠᠳ ᠵᠣᠨᠲᠣᠢᠭᠣ᠋ᠭᠣ,
ᠡᠷᠳᠡᠮ ᠨᠣᠮᠣᠰ ᠰᠣᠳᠠᠯᠵᠠ,
ᠡᠨᠬᠡ, ᠡᠨᠳᠡ, ᠠᠮᠭᠠᠯᠠᠨ,
ᠡᠪᠲᠡᠢ ᠬᠦᠳᠡᠯᠵᠡ ᠶᠠᠪᠠᠭᠲᠤ.

Наһанай жаргал

Булжамуур шубуунай жэргэн наасахада,
Бүмбэр хонидой маараан соо
Үглөөнэй нарые угтан байдаг
Үлгэн һайхан тоонто нютагни.

Үүрэй солбоноор үтэр босожо,
Үргэн таладаа хонидоо гаргажа,
Үдэрэй халуунда сайгаа сорожо,
Үдэшын хараа борлоходо бусажа,

Аглаг талаяа зүүдэндээ манажа,
Арбагар заахан ашанараа хаража,
Хойноһоом дахажа гүйхэдэнь,
Хоншуухан түнтүүень үнэсэн хүлгэжэ,

Хотогор сагаан хотон нютагтаа
Буряад эхэнэрэй буянда хүртэжэ,
Наян табанай дабаа дабанхайб,
Налайжа һуухадаа урматыйб, баяртайб!

ᠨᠠᠬᠠᠨᠠᠢ
ᠵᠢᠷᠭᠠᠯ

ᠨᠠᠭᠠᠨᠠᠢ
ᠵᠢᠷᠭᠠᠯ

Монгол туургатанда эльгээхэ мэдүүлгэ

**Болдын
Батхүү** (1968)

Монгол Уласай Хэнтэй аймагай Дадал номон. МУИС-ай монгол хэлэ, уран зохёолой халбари дүүргээн. Шарайд угай ирагуу найрагша. Монголой Зохёолшодой эблэлэй хорооной гэшүүн. Намжил Нимбуевай нэрэмжэтэ ирагуу найрагай урилдаан, 2012 оной «Алтаргана» нааданай дээдын шагналтан.

Юртэмсын юумэн бүхэнэй
даахья унагааж амжаагүй байхада,
Тэнгэри изагуурта
нүүдэлшэн харбаашад нэгэл наранай доро
Эшэгы гэрээ бүтээжэ, юртэмсын нялхадта
хуу үмэглэхэ халхабша боложо байһые,
Суу гэжэ нэрэдэ
тэрэнэй хуу сохилон дуһалжа байһые,
шуһан гэжэ үгэ нэмэлсэн,
Суу шуһан хоёрой
эхын нэгэ бээдэ оршохые танюулаа бэлэй.
Сагай жамаар түүдэг согтожо,
туурга нимгэржэ,
тэнгэрийн аргамжа алдагдаа.
Үбэл үгы намар,
зун үгы хабар —
нимэл саг тудаа.
Нооһо һабажа,
һэеы бүтээдэг үйлые һайшаажа,
хони тойглохо
Тэнгэрийн хилые үргэжэ,
дахан баярлажа,
шүтэн мүргэхэмнай болтогой!
Нара, һара хоёр,
тэнгэрийн одод, газарай үндэнһөөр
үдэшын хоол баряад,
Нойрсожо амарха саг дүтэлөө бэээ...
элинсэгэй хүнэнһэ, галай амиие
хогоосоной урда бү хүгэдүүлэе!

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ
ᠲᠤᠭᠦᠷᠭᠠᠲᠤᠨᠳᠠ
ᠡᠯᠡᠭᠡᠭᠡᠬᠡ
ᠮᠡᠳᠦᠭᠦᠯᠭᠡ

ᠶᠤᠷᠡᠨᠡᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠨᠡᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠨᠡᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠨᠡᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠨᠡᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠨᠡᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠨᠡᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠨᠡᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠨᠡᠢ
ᠬᠡᠭᠡᠨᠡᠢ

Монголой нюуса тобшо

Зангилаа табан түбийн
Заха хизааргүй байхада,
Хүхэ сэнхир оршолондо
Занданай сэсэглэхэ сагаар

Суу бэлигэй тэнгэридэ
Нуудал түхээрһэн изагууртамни.
Дээдэшүүлэй нюдэ баясуулжа,
Дэлхэйс дээбэрлэһэн хударни.

Тооһотой шара оршолоной
Торгоной замтай байхада,
Тоотой хэды мэргэдэй
Хахаран ошохо сагаар

Хурмастын биирэ адхаһан
Хубидаа һахюултай изагууртамни.
Худал, үнэнэй шэгнүүр дээр
Хорбоое тэнсүүлэһэн хударни...

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠠ
ᠨᠢᠶᠤᠰᠠ
ᠲᠣᠪᠰᠤ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠠ
ᠨᠢᠶᠤᠰᠠ
ᠲᠣᠪᠰᠤ

Алтаргана

Алтарганымни сэсэг —
Алтан наран бэлэй.
Арад түмэнэймни сэсэг —
Алаг үринэрни бэлэй.

Алтарганымни хадхуурынь
Армаг-эрмэг бэлэй.
Арад түмэнэймни шэрүүнийнь
Аймшаггүй зориг бэлэй.

Алтарганымни үндэһэн
Алда алдаар хэмжэшэгүй.
Арад түмэнэймни үндэһэн
Арюун бурханайхи бэлэй.

Алтарганымни модон —
Байгаа дэлхэйн шэмэг юм.
Арад түмэнэймни хүлдэ —
Бурхан тэнгэрийн сахюусан юм.

Алтарганымни үндэһэн —
Газар дэлхэйн аргамжа юм.
Арад түмэнэймни үндэһэн —
Агаар тэнгэрийн аргамжа юм.

ᠠᠯᠲᠤᠷᠭᠠᠨᠠ

ᠠᠯᠲᠠᠨ

Аялгата һайхан буряад хэлэмни

Юртэмсын хүн түрэлтэндэ

Эхэ хэлэһбээ ондоо

Мүнхын аришаан үгы.

Эхэ хэлээ мартабал,

Мүхэлэй үүдэ нээхэ...

Тэнгэрийн хууляар амилһан
Аялгата буряад хэлэмни.
Газарай манлайда мүнцэлһэн
Буряад-монгол хэлэмни.

Барга-Баатар хаанай
Һүнэһэ эбээһэн буряадни.
Баргажан-Гуа хатанай
Һү шэнгээһэн хэлэмни.

Бүртэ буурал абымни
Хүлэгэй дуун бэлэй.
Марал-Гуа эжымни
Үлгын дуун бэлэй.

Буряад зургаан эсэгын
Буян шэнгээһэн хэлэмни.
Бархан хаан уулын
Сабдагта тэдхүүлһэн хэлэмни.

Наратын хээлидэ мүнхэрһэн
Наян-Наваа нютагни.
Наратын сээжэдэ эгэшэглэһэн
Аялгата буряад хэлэмни.

Саяан үндэр хадын
Суурияанай шэмээн бэлэй.
Һара наран хоёрой
Шэхэнэй шэмэг бэлэй.

ᠠᠶᠠᠯᠭᠠᠲᠤ ᠬᠠᠢᠶ᠋ᠬᠠᠨ
ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳ ᠬᠡᠯᠡᠮᠨᠢ
ᠶᠤᠨᠠᠶᠢᠨᠠᠨᠠᠭᠤᠨ
ᠨᠠᠷᠠᠲᠤᠨᠬᠡᠭᠡᠯᠢᠳᠤᠨ
ᠮᠦᠨᠬᠡᠷᠬᠡᠨ
ᠨᠠᠶᠠᠨᠨᠠᠪᠠᠭᠠᠨᠨᠢᠶ᠋ᠨᠨᠠᠶᠢᠨ
ᠨᠠᠷᠠᠲᠤᠨᠰᠡᠭᠡᠵᠡᠳᠡᠡᠭᠡᠰᠡᠭᠡᠯᠡᠭᠡᠨ
ᠰᠠᠶᠠᠨᠤᠨᠳᠦᠷᠬᠠᠳᠤᠨ
ᠰᠤᠸᠣᠷᠢᠶᠠᠨᠠᠶᠢᠰᠡᠮᠡᠭᠡᠨᠪᠡᠯᠡᠢ
ᠬᠠᠷᠠᠨᠨᠠᠷᠠᠨᠬᠡᠶᠣᠷᠢ
ᠰᠡᠬᠡᠨᠡᠢᠰᠡᠮᠡᠭᠡᠯᠡᠢ

Уг изагуураа һабагшалһан
Уйгар монгол бэшэгни.
Ухаан бодол сэсэлһэн
Урихан бурыад хэлэмни.

Онон хатан, Хэрлэнэй
Омогто дуун бэлэй.
Оршолон дэлхэйе уярааһан
Домогой дуун бэлэй.

Зандан-Жуугай хубилгаан
Нахил хүртэһэн Бурыадни.
Замби түбин мэлмьдэ
Заяа тэдхэхэн хэлэмни.

Бабжа-Барас баатарай
Номын хүбшэ бэлэй.
Бальжан сэсэн хатанай
Ухаанай номон бэлэй.

Энэрэлтэ Байгал далайн
Эгэшэгтэ дуун бэлэй.
Эсэгэ Гэсэр хаанай
Эльгэлхэ дуун бэлэй.

Бүртэ буурал абымни
Хүлэгэй дуун бэлэй.
Марал-Гуа эжымни
Үлгын дуун бэлэй.

ᠤᠭ ᠵᠠᠭᠤᠰᠤᠷᠠᠭᠠ ᠬᠠᠪᠠᠭᠰᠠᠯᠠᠩ
ᠤᠶᠢᠭᠠᠷ ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠪᠡᠰᠡᠭᠡᠩᠢ
ᠤᠬᠠᠭᠠᠨ ᠪᠣᠳᠣᠯ ᠰᠡᠰᠡᠯᠠᠭᠠᠨ
ᠤᠷᠢᠬᠠᠨ ᠪᠦᠷᠦᠶᠠᠳ ᠬᠡᠯᠡᠮᠢᠨᠢ

ᠣᠨᠣᠨ ᠬᠠᠲᠠᠩ, ᠬᠡᠷᠯᠡᠨᠡᠢ
ᠣᠮᠣᠭᠲᠣ ᠳᠤᠭᠤᠨ ᠪᠡᠯᠡᠢ.
ᠣᠷᠰᠣᠯᠣᠨ ᠳᠡᠯᠬᠡᠢᠶᠡ ᠤᠶᠠᠷᠠᠭᠠᠨ
ᠳᠣᠮᠣᠭᠣᠢ ᠳᠤᠭᠤᠨ ᠪᠡᠯᠡᠢ

ᠵᠠᠳᠠᠨ-ᠵᠤᠭᠤᠭᠠᠢ ᠬᠤᠪᠢᠯᠭᠠᠨ
ᠨᠠᠬᠢᠯ ᠬᠦᠷᠲᠡᠬᠡᠨ ᠪᠦᠷᠦᠶᠠᠳᠢᠨᠢ.
ᠵᠠᠮᠪᠢ ᠲᠦᠪᠢᠨ ᠮᠡᠯᠮᠤᠳᠡ
ᠵᠠᠶᠠ ᠲᠡᠳᠬᠡᠬᠡᠨ ᠬᠡᠯᠡᠮᠢᠨᠢ

ᠪᠠᠪᠵᠠ-ᠪᠠᠷᠠᠰ ᠪᠠᠠᠲᠠᠷᠠᠢ
ᠨᠣᠮᠤᠨ ᠬᠦᠪᠰᠡ ᠪᠡᠯᠡᠢ.
ᠪᠠᠯᠵᠠᠨ ᠰᠡᠰᠡᠨ ᠬᠠᠲᠠᠨᠠᠢ
ᠤᠬᠠᠨᠠᠢ ᠨᠣᠮᠣᠨ ᠪᠡᠯᠡᠢ

ᠡᠨᠡᠷᠡᠯᠲᠡ ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ ᠳᠠᠯᠠᠶᠢᠨ
ᠡᠭᠡᠰᠡᠭᠲᠡ ᠳᠤᠭᠤᠨ ᠪᠡᠯᠡᠢ.
ᠡᠰᠡᠭᠡ ᠭᠡᠰᠡᠷ ᠬᠠᠨᠠᠢ
ᠡᠯᠭᠡᠯᠬᠡ ᠳᠤᠭᠤᠨ ᠪᠡᠯᠡᠢ

ᠪᠦᠷᠲᠡ ᠪᠤᠭᠦᠷᠠᠯ ᠠᠪᠣᠮᠢᠨᠢ
ᠬᠦᠯᠡᠭᠡᠢ ᠳᠤᠭᠤᠨ ᠪᠡᠯᠡᠢ.
ᠮᠠᠷᠠᠯ-ᠭᠤᠠ ᠡᠵᠢᠮᠢᠨᠢ
Үᠯᠭᠢᠨ ᠳᠤᠭᠤᠨ ᠪᠡᠯᠡᠢ

Буряд-Монголой нютаг

Буурал түүхын алтан хуудаһанда мүнхэржэ үлөө
Буян заяатай элинсэг гарбалнай — манай шүтөөн.
Бусадһаа хамгаалһан эхэ оронойм гал гуламта —
Бурьялаа зүрхэнэйм, бэе, сэдхэлэйм нангин шүтөөн.

Уянгата дуу, хэлэ, соёл хүргэжэ ерэхэн
Утын ута зам харгы — арад зоноймни шүтөөн лэ.
Энхэргэн хайхан аба эжын бидэндээ шэнгээхэн
Эртын хургаалтай ёһо заншал — эрхим ехэ шүтөөн.

Элинсэгэйнгээ тоонто нютагта жарган хуурижаа
Эрдэм ухаантай арад түмэнэймнай нангин шүтөөн.
Тэнгэрийн толидол далайдаа зальбаран хүзэглөө
Түрэл үри, аша, зээнэрнай — ерээдүймнай шүтөөн.

Тэмсэжэ олоһон сүлөөмни бурханһаа заяатай
Тэнгэри изагууртай элинсэг — бурханай юрөөл.
Амидарал тэдхэдэг аршаан бурханай мэлмытэй,
Арад зомнай, Байгал далаймнай бурханай хэшэгтэй.

Буряд-Монгол нютагнай бурхадаймнай орон бэлэй,
Булга олоной жаргаһан тэнгэрийн орон бэлэй.
Бурханһааш нюухадан харамнаха нютагни бэлэй.
Бусахын сагта хүнэхөө мануулха оромни бэлэй.

ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳ-ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ
ᠨᠦᠳᠠᠭ

Буряад-Монгол орон

Хүхэ тэнгэриһээ заяатай,
Хул нүүдэлэй домогтой,
Юһэн сагаан хүлдэтэй,
Юртэмсэ дэлхэйн эзэн —
Буряад-монгол орон!

Эзэн Чингисэй омогтой,
Эзэрхэг хара хүлдэтэй,
Бата эдир золтой,
Баатар мэргэн солотой
Буряад-монгол орон!

Хас эрдэнийн тамгатай,
Морин эрдэнийн тооһотой,
Буурал дэлхэйдэ түүхэтэй,
Буян дэлгэрхэ юрөөлтэй
Буряад-монгол орон!

Даян-Дээрхиин шүтээнтэй
Далай Байгалай орон.
Дэлгэр баян сэдхэлтэй
Дэлхэйдэ гайхама буряад арадтай
Буряад-монгол орон!

Зандан-Жуугай шүтээнтэ
Замби түбиин Буряадни!
Зэндэмэни эрдэнийн убдистай
Захагүй Байгал далайтай
Буряад-монгол орон!

ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳᠤᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠣᠨ

Энхэргэн Буриад оромни

Табан хушуун малаа
Талаар дүүрэн адуулан,
Баян Буриад ороноо
Баатар түүхээр хамгаалан

Эртэ урдын домогтой
Эгээлэй буриад зомни!
Элүүр энхын үрээлтэй
Энхэргэн Буриад оромни!

Буриад-Монгол гүрэн
Буурал дэлхэйн манлайда
Бата оршохо түмэн юм,
Бадарха гэхэн орон юм.

Буян заяа дэлгэрхэ
Буриад-Монгол зон.
Эхэ дэлхэйн эзэн —
Ехэ монгол гүрэн.

ᠡᠨᠬᠡᠷᠭᠡᠨ
ᠪᠦᠷᠢᠶ᠋ᠠᠳ
ᠣᠷᠣᠮᠨᠢ

ᠡᠨᠬᠡᠷᠭᠡᠨ
ᠪᠦᠷᠢᠶ᠋ᠠᠳ
ᠣᠷᠣᠮᠨᠢ

Юнэн сагаан туг

Юнэн сагаан тугтаа
Эрэ зоригоо даадхаж,
Юртэмсын мүнгэн зулайе
Ээтэн гуталаар тамгалхан,
Хошоо хоёр хүбшэргэйдэ
Хорбоо дэлхэйе багтааж,
Даяар Монголой таладаа
Утын дуугаа шуранхайлхан,
Түмэн агтын тооһондо
Түби дэлхэй тунгаажа,
Түбшэн харуул ухаагаар
Түрэ уласаа нэгэдхэхэн,
Бэлигтэ түгэсэй дээдэ
Би — монгол хүн!..

ᠶᠤᠨᠡᠨ
ᠰᠠᠭᠠᠨ
ᠲᠤᠭ

ᠶᠤᠨᠡᠨ
ᠰᠠᠭᠠᠨ
ᠲᠤᠭ

Уг изагуурта Буряадайм...

**Будаев
Амгалан** (1979)

Захааминай аймагай
Утаата тосхон. Ородой
Уран зохёолшодой
эблэлэй гэшүүн.

Ага, Хорёор дэлгэрһэн
Аман үгын абдар гэдэг
Арад зоноо суурхууһан
Аман үгын баялиг —
Алтан мэтэ буряад хэлэн.
Аяар холын Захааминда,
Арадань һуудаг Түнхэндэ
Амалжа хүлэгөө мордоно
Ургажа мүнөө ябаһан
Угайм залуу үетэн.
Хангай дайдын һалхиндал,
Хадаһаа бууһан горхондол
Хүхижэ хүүеһэн «Алтарганадаа»
Хазаарта хүлэгөө унаа һэм,
Хүрьһэтэ энэ тоонтодо
Хүнхинэжэ байһанаа ойлгоо һэм.
Газар дэлхэйгээр дүүрэн
Ганганан шууяһанаа мэдээ һэм.
Бархан уулаар, Баргажанаар
Басагад одоол олон даа,
Дуран тухай минии дуун
Дуулдаба аа гү тэрээгүүр?
Ээ даа, хөөрхэй, мүнөөдэр
Эжым яаһан баяртайб?
Шалюур намаяа энхэржэ,
Шагнаад, нүдээе уһатуулаа...
«Алтарганын» хойто үглөө
Аажам хотын үйлсэдэ

Буряад
Уг изагуурта
Буряадайм...

Мойһон харахан нюдэн,
 Мэндэшэлэн, намда дүтэлбэ.
 Дууша зөөлэн сэдхэлэйм
 Дуулаһан хүгжэм мэдэрээ гү?
 Дуран тухай шүлэгһөөм
 Дурлашаһанаа хэлэхэнь гү?
 Уг изагуурта Бурядайм
 Уран хэлэтэ арадай
 Үндэһэ һууринь эндэһээ
 Үдэжэ, хуһандал намаалха.
 Буряад дайдаяа һэргээн,
 Байгалай долгиндол эбхэрээл
 Бүгэдэ Бурядай «Алтаргана».
 Дуран тухай шүлэгүүдни
 Дуулим найхан Буряадтаа
 Долгиной һэбшээндэ намнуулан,
 Дуун болоод жэнгирнэ.
 Улас түмэн буряадуудай
 Уулзажа зохёһон наадан —
 Мүнхэ сагай найдал
 Мандан байг лэ дэлхэйдэ!

ᠮᠣᠶ᠋ᠬᠣᠨ

ᠬᠠᠷᠠᠬᠠᠨ

ᠨᠢᠣᠳᠤᠨ

ᠮᠡᠨᠳᠡᠰᠡᠯᠡᠨ

ᠨᠠᠮᠤᠳᠠ

ᠳᠦᠳᠤᠰᠠ

Наян-Наваа дурдалга

**Гомбожапов
Тимур** (1967)

Буряад Уласай Зэдын
аймагай Белоозёрск
тосхон. Уг гарбалаараа
Бэсүүрэй аймагай
Гутай нютагһаа эхитэй.
2014 оной «Алтаргана»
нааданай ирагуу
найрагшадай мұрысөөндэ
хүрэл медаляар
шагнагдаа. Ородой Уран
зохёолшодой эблэлэй
гэшүүн.

Наян-Наваа нютагаа
Найдалаа түхөөн бэдэрхэдээ,
Зүрхөөрөө, зүнгөөрөө удхалжа,
Зүргэ замаа шэлэнэб.

Бэлигүүн орон руу зориходоо,
Бэрхэшээл дабаха үедөө
Нэжэгэй досоом түрэбэшье,
Хэшэгэй хэзээш алдангүй,
Дуулим Буряадтаа дууланаб,
Дуушын соло эдлэнэб.

Эшхэрмэ аялгата нэбшээн
Эршэтэй дууем жэмбүүрдэн,
Алтай хангай тээшэнь
Аянай жэгүүр дээр залана гү?
Наян-Наваа нютагынь
Аяар холош юм хаань,
Танилхан арюун хангалынь
Талын сэсэгүүд соо үндэнэб,
Алтан мүнгэн утаһыень
Арадай дуунууд соо сэдхэнэб.

ᠨᠠᠶ᠋ᠠᠨ-ᠨᠠᠪᠠᠭ᠎ᠠ
ᠳᠤᠷᠳᠠᠯᠭ᠎ᠠ

ᠨᠠᠶ᠋ᠠᠨ-ᠨᠠᠪᠠᠭ᠎ᠠ
ᠳᠤᠷᠳᠠᠯᠭ᠎ᠠ

Үльгэршэн

Дурна зүгэй орон дайдаар
Дуулан нүүгээ элинсэгэй
Эртын аялга сэдхэжэ,
Энхэ хабагша татаһам,
Хэсэ хэнгэрэгэй бүүсэн доро
Хэтын баатаршуулай соло
Хүлэгэй түбэрөөндэл соностоод,
Шүлэгэй мүрөөр ерэхэдэнь,
Морин хуурни уянгалан,
Монгол гарбални дурсагдаа,
Дүхэриглөөд һуугаа нүхэд
Дууряан хамта дабталсаа.
Үүрэй сайхын урда тээ
Ульгэрэй хүлэг үзэгдөөд,
Зэбын үзүүртэ гансата
Зэдэлхэдэл гээд, хүлдэмни
Тэнгэри газар хоёрой
Тэмсэл соогуур сахилгаатаа,
Түмэн сэрэгэй хоолойгоор
Түүрээн магтааб илалта!

Хун шубууд

Аажам хабарай агаараар
Аянай шубууд ганганалдаа,
Үүлэн сагаан хадагаар
Үдэхэн дайдань угтаа.
Номин хибэс дэрлэжэ,
Нооһоёо һэбин хүльбэрнэ.
Хүнгэн жэгүүрнүүдээ дэлгэжэ,
Мүнгэн бэеэ сэбэрлэнэ.
Далайн саанаһаа бууһан
Дангина һайхан шубууд,
Эртын домог һануулан,
Элинсэгэйм эхи дурдуулба гүт?
Саһан шэнгээр сайбалзаад,
Сагаан һанаа уряалба.
Дуран шэнгээр үзэгдөөд,
Дуунай аялга түрүүлбэ.
Сэдьхэлни гэнтэ далижаад,
Сэнхир огторгой руу дүүлсэлби.
Уг гарбални дуудаад,
Үльгэрэйнь орон руу ниидээлби.

ᠬᠤᠨ
ᠰᠤᠪᠤᠭᠤᠳᠤ

Буянтай хүм даа

Буряадтаа түрэжэ,
Буряадтаа наһалха —
Буянтай хүнэй
Үйлэ юм даа.

Хүн болоһооршни,
Хүлэг үүрһэхэ.
Алхам хэхэдэшни,
Аба эжынэр юрөөхэ.
Ая гангада,
Аянай шубуудта
Уян сэдхэлни
Уярмаар дуратайл юм.
Үргэн талын,
Үндэр майлын
Үалхилма дуунууд
Үанаандам тааруул юм.
Бурхантай, буянтай ябаха —
Буряад хүнэй
Үндэр хуби заяа
Эдлэхээ һэдэнэлби,
Эрхимдэ һураналби.
Нара һараһаа,
Гал уһанһаа
Наһаараа һуранаб.

ᠪᠤᠶ᠋ᠠᠨᠲᠠᠢ
ᠬᠦᠮᠳᠠᠭᠠ
ᠠᠶᠤᠨᠬᠡᠭᠡᠨᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠤᠯᠡᠭᠡᠮᠤᠳᠠᠭᠤᠨ

Гүн талын шэбэнээн

**Гомбоин
Ирина** (1965)

Шэтэ можын (Үбэр-
Байгалай хизаар) Агын
Бурядай тойрогто Онон
голой эрьедэ түрэнэн юм.
Эрхүүгэй Ехэ нургуули
сурбалжалагшын
мэргэжэлээр дүүргээ.
Н. Нимбуевай нэрэмжэтэ
Уласхоорондын
урилдаанай шагналтан.
Мүнөө Москвагай
Гүрэнэй ехэ нургуулида
багшална.

Гүн талын шэбэнээ соносооб,
Гүбэр-шэбэр абьяень дуулааб,
Гүн ухаандам сахилгаан мэтээр
«Хүннү!» гэжэ намайе дуудаб.

«Хүн» гэжэ үгэһөө гараһан,
Хүн түрэлтэнэй мянгаад жэлэй түүхэдэ
Мартагдашагүй сараа үлөөһөн
Хүннү арадай таһардахамби!

Хүхэльбэ сахилзын хүлгөөн соо,
Халюурма хилганын зэрэлгээн соо,
Мүнгэн сагаан хюруу дээр
Таашагүй нюуса түхөөгөөлби.

Нүүдэлшэ байдални хүннүһээ эхитэй.
Нюдэнэйм сэсэгы дайнда тэһэржэ,
Нютагай хүрьһэндэ шэнгэн урдаад,
Нямняа сэсэгээр халбаран ургаа.

Гэрэйм харабша — огторгой, мүшэд,
Ханын хүшөөһөн — үргэн таламни.
Хурдан гүрөөһө мүрдэн ябахандаа,
Хүрин хээрээрээ халхи үрээлби.

Гүн талын дундаһаа гараһан,
Гүн жэлнүүдэй орьёлмо тооһондо
Мохшогүй зоригоороо суурхахан
Хүннү арадай хадахамби.

ᠭᠦᠨ
ᠲᠠᠯᠠᠨ
ᠰᠡᠪᠪᠡᠨᠡᠭᠡᠨ

Буряад хүгжэм

Урданай дуунай ута уйдхар
Морин хуур зайдалаад морилбо.
Улаахан зүрхэнэйм хүбшэргэйе
Уутатайнь доһолгон хайлуулба.

Буряад зоной заяанай зам
Булган талаар сууряатана.
Сэдьхэлэйм хүбшэргэй дүүжэндэн,
Сэргэдэм боожоо торгоно.

Уйлаан дундуур нугшарһан бороо,
Алалсаан соогуур хашхарһан эхэ
Хүгжэмэй долгиной шааяан соо,
Хохимойн шуһанай лугшаан соо.

Шубуунай үдэнһөө үнжэгэн хүгжэм
Шарай сэлмээн, миһэрэл түрүүлнэ.
Бударһан саһанай бунхан агаарта
Бусадай түлөө зальбаран зогсоном.

Буданта талын зэрэлгээн соо
Бууралхан эжы намайгаа хүлээнэ.
Буряадхан хүгжэмэй эршэдээн соо
Бушуухан моридой түбэрөөн дуудана!

ᠪᠦᠷᠦᠶ᠋ᠠᠳᠠ
ᠬᠦᠭᠡᠵᠡᠮᠤ

Мүнгэн хүнийн хээли соо галай дүлэн дүрэлзөөд,
Мүнхэ далайн эрье дээр гарай адхаан найхан даа.
Булай зохид басагантай баатар хүбүүн хүтэрэлдөөд,
Буряад ёохор хатарта бушуу ерээл, эрхим даа.
Ая-ая-аяалай!

Басагад:

Миний хайратын энеэхэнь хонгёо хонхын абяаншуу,
Мэшэсэн нам руу харахань хүрин зүрхым абаншуу.
Энгэртэшни няалдажа, агшам зуура хаатай,
Эрбээхэйдэл элижэ, зүрхэн дээрэш үлэе.
Ая-ая-аяалай!

Хүбүүд:

Зунай зулгы сагые зайдаар унан табилуулая,
Зула сэсэг ургуулжа, залуу шамдаа бария.
Булсагархан уралдаш будаг болоод няалдаһайб,
Байгал далайн сахалидал бүхэли үдэрөө манаһайб.
Ая-ая-аяалай!

Басагад:

Онгосынгоо оёрто омоли загаһа тээгээ гүш?
Ордон мэтэ байшангаа оролдожо барья гүш?
Нүндэл адли гэгээхэн найхан сэдхэл дураяа
Нүүлшын амья абандал хайрлан-хайрлан байналби.
Ая-ая-аяалай!

ᠡᠭᠡᠬᠣᠷ

ᠡᠭᠡᠬᠣᠷ

Хүбүүд:

Амраг гансам, ерээрэй, амидаралаймни аянда.
Али олон олзо соом абарга загаһан — гансал ши!
Үүрэй толоноор үрдилдэн, үбгэ эсэгээ эльгэжэ,
Үнэн үгөө батадхан, үбэр хадагаа барихалби.
Ая-ая-аяалай!

Бултадаа:

Толгой дээрэхи гоёолтоо торгон, харуул байлгая,
Түби дэлхэй хоюулаа анха түрүүн бүтээе.
Шүүдэр хороһон таламнай шүлэг дуунай аятай,
Хонгёо солгёон ёохорнай хөөрхэн-хөөрхэн энеэдэтэй!
Ая-ая-аяалай!

ᠬᠤᠪᠡᠭᠦᠳᠤ

ᠪᠤᠯᠠᠳᠠᠭᠠ

Барлажа магтаха ушартайб

Гоншоглодоной
Батасүхэ (1944)

Монгол Улсai Дорнод
аймагай Дашабалбар
омоной нютаг Сэбсүүл-
Ногоон Бүрдэ. Худанса
шарайд угай. Монголой
Зохёолшодой эблэлэй
гэшүүн.

Шүдэнһээ ондоо зэбсэггүй
Шүүрхэй, түүхэй ядаруу сагта
Үлдэхэ даарахые үнгэргэжэ ядаһан
Үни холын, балар сагта
Ойн гүрөөһэ, тайгын баахалдай,
Олбо, хэрмэ, талын тарбагы
Олзолжо мандаа ойртуулжа үгэһэн
Оношо мэргэн номо хуршайа
Огторгойдо туласа магтаха ушартайб.

Үндэһэ, омогоороо илгаран годооролдожо,
Үйлөө үзэн алалсаха сагта
Үүрээ эбдүүлһэн шоргоолжон мэтэ
Үймэжэ бутаран дайлаха сагта
Бараанай газарта бархиржа,
Балта далайһан дайсаниие
Барижа, хаатуулжа, даралсажа үгэһэн
Баатар ехэ номо хуршайа
Барлан, барлан магтаха ушартайб.

Дээдэ тэнгэрийн эбигээл, зарлигаар
Дэлхэйн хахадые тэмсэжэ хуряагаад,
Дэрэтээс унтаха забгүй, дабшуу
Дээбэри дороо эмхилжэ ябахадаа,
Уужам Сибирийн зарсама жабар,
Урда Хитадай уйларан бороо,
Элһэн дайдын ээрэмэ халуунда
Эгээ зандаа... номо хуршайа
Эгүүридэ би магтаха ушартайб.

ᠪᠠᠷᠯᠠᠵᠢ
ᠮᠠᠭᠲᠤᠬᠠ
ᠤᠰᠢᠷᠲᠠᠢᠨᠪᠠ

ᠳᠡᠭᠡᠳᠡ ᠲᠡᠩᠭᠡᠷᠢᠨ
ᠡᠪᠢᠭᠡᠭᠡᠯ, ᠵᠠᠷᠯᠢᠭᠠᠭᠠᠷ
ᠳᠡᠯᠬᠡᠢᠨ ᠬᠠᠬᠠᠳᠢ
ᠲᠡᠮᠰᠡᠵᠡ ᠬᠣᠷᠢᠶᠠᠭᠠᠳ,
ᠳᠡᠷᠡᠲᠡᠭᠡᠰ
ᠤᠨᠲᠠᠬᠠ ᠵᠠᠪᠭᠡᠢ,
ᠳᠠᠪᠰᠢᠭᠤ
ᠳᠡᠭᠡᠪᠡᠷᠢ
ᠳᠣᠷᠣᠭᠡ
ᠡᠮᠬᠢᠯᠵᠡ
ᠶᠠᠪᠠᠬᠠᠳᠠᠭ,
ᠤᠵᠤᠭᠠᠮ
ᠰᠢᠪᠢᠷᠢᠨ
ᠵᠠᠷᠰᠠᠮᠠ
ᠵᠠᠪᠠᠷ,
ᠤᠷᠳᠠ
ᠬᠢᠲᠠᠳᠠᠢ
ᠤᠢᠯᠠᠷᠠᠨ
ᠪᠣᠷᠣᠭᠡ,
ᠡᠯᠬᠡᠨ
ᠳᠠᠢᠳᠢᠨ
ᠡᠭᠡᠷᠡᠮᠡ
ᠬᠠᠯᠠᠭᠤᠨᠳᠠ
ᠡᠭᠡᠭᠡ
ᠵᠠᠨᠳᠠᠭᠠ...
ᠨᠣᠮᠣ
ᠬᠣᠷᠰᠠᠶᠠᠭᠠ
ᠡᠭᠦᠦᠷᠢᠳᠡ
ᠪᠢ
ᠮᠠᠭᠲᠠᠬᠠ
ᠤᠰᠢᠷᠲᠠᠢᠨᠪᠠ

Манай номо харбахадаа, эршэтэй мэргэн байгаа.
 Манай морин харайхадаа, эсэбэригүй, эрид байгаа.
 Алтан дэлхэйн Олимпдэ алта асаржа зүүлгээ хэн,
 Арадай ехэ нааданда баатар соло хайрлаа хэн.
 Хүйхэр хүбүүдые хүнэй зэргэдэ хүргэһэн
 Хүсэтэ эрезэн номо хуршаяа магталайб.
 Эрэ бэсымни энэ зэргэдэ асарһан
 Эршэтэ эрезэн номо хуршаяа магталайб.

Алтан найхан зураахайдамнай
 Аялгатай барлаан улам зэдэлэг!
 Абын хойморһоо номо хуршамни
 Аша зээгэймни заяа дааг лэ!

ᠮᠠᠨᠠᠢ ᠨᠣᠮᠤ ᠬᠠᠷᠪᠠᠬᠠᠳᠠᠭ, ᠡᠷᠰᠡᠲᠡᠢ ᠮᠡᠷᠭᠡᠨ ᠪᠠᠢᠭᠠᠭ.

ᠮᠠᠨᠠᠢ ᠮᠣᠷᠢᠨ ᠬᠠᠷᠠᠢᠬᠠᠳᠠᠭ, ᠡᠰᠡᠪᠡᠷᠢᠭᠡᠢ, ᠡᠷᠢᠳᠤ ᠪᠠᠢᠭᠠᠭ.

Саб сагаан хайраар
Гэрэлтэжэ ябадаг хэншье хаа,
Шамбала мэтэ гэртэмни
Шагаангүйгөөр орогты,
Сагаан эдээ тамшаажа,
Нархад хүртэжэ хаатагты,
Сагай ябадал тунгаалсажа,
Найнай юрөөл табилсагты, ... хари,

Өөрынгөө зөөри хүндылхэн
Үрнэ дорнын тонуулшад,
Үндэхэ, соёлоо гээхэн
Үргэмэл ухаантай заримашуул,
Ухаанай шадал хүсөөдүй
Уймар жаахан хүбүүдэймни
Уураг тархиле угаажа,
Унан тулам болгуужа,
Алдуул зайгуул соёлоороо
Арадаймни ухаае абуужа,
Ахуй шуналай шэдеэрээ
Ноёдоймни сэдхэл ноолуужа...

Бурхан бумбын орондомни
Бог бү оруулагты!
Арюун бумбын нютагтамни
Ада бү тэжээгты!
Эрдэнийн найхан орондомни
Зэтхэр бү зээлидэгты!

Буряадуудтаа

Энэ буряад зон
Эдитэй зон.
Эрэ хара мушхамал шэнги
Эршэтэй зон.
Халтирха бүрээ хатуужадаг
Хабатай һэргэг зон.
Бүдэрхэ бүрээ бүхэжэдэг
Бүдүүн зүрхэтэй зон.
Эрьюу түүхын эршэгэнээндэ
Эндэ тэндэ ошоходоо,
Элдэбын зонтой нүхэрлэжэ,
Элдүүри хүсээжэ ябахадаа,
Эрдэнийн монгол бэшэгээ
Эбдүүлэнгүй ябуужамди,
Эльгэн буряад хэлээ
Ээдүүлэнгүй ябуужамди,
Энгэртэй буряад дэгэлээ
Тайлангүйгөөр ябуужамди,
Ехэ юлдэн хутагаа
Буулгангүйгөөр ябуужамди,
Улаан залаатай тооробшоо
Унагаангүйгөөр ябуужамди,
Уг гарбални шамбайхан гэжэ
Ухааржа, сэгнэжэ ябуужамди.
Далайхада — далтирангүйгөөр ябуужамди!
Даяаршалда — алдарангүйгөөр ябуужамди!

ᠪᠦᠷᠦᠶ᠋ᠠᠳᠤᠭᠣᠳᠤᠲᠠᠭᠠ

Энэ буряад зон...

Энэ буряад зон
Домогой найхан Алан-гуае
Добу мэргэндэ мордохуулаад,
Боржогон халхын нагаса гүүлэжэ,
Бохирхо забгүй ябаһан гэдэг.
Энэ буряад зон
Нагасын туһа зээдээ гэлсээд,
Хаан Чингэстээ хабсарһан гэдэг,
Хамаг ехэ гүрэнэй
Хана боложо ябаһан гэдэг.
Энэ буряад зон
Харайжа ерэнэн хариинхидта
Бабжа-Баатарая ябуулһан гэдэг,
Харбаха намнахын шэдеэр
Хатуу харюу бариһан гэдэг.
Энэ буряад зон
Бадан Тураахин баабайгаа
Хаан Пётрто эльгээһэн гэдэг,
Байгал шадарай зондоо
Хаанай зарлиг асаруулһан гэдэг.
Энэ буряад зон
Саһатын сагаан орондо
Агбаан хамбаяа ябуулһан гэдэг,
Санид номой ушарта
Саһаа эртэ гэгээрһэн гэдэг.
Энэ буряад зон
Зүншэ мэргэн Молон багшаар
Зөөдэл, хуудалаа зуруулһан гэдэг,
Зүб, буруу, түүхэ төөригөө

ᠡᠨᠡ
ᠪᠦᠷᠦᠶ᠋ᠠᠳ
ᠵᠣᠨ...

Шулуунда бэшээд хадагалхан гэдэг.
 Энэ буриад зон
 Шэнэхэн Монгол гүрэндэ
 Цэвээн доктороо эльгээхэн гэдэг,
 Сэхэ хүгжэлэй харгыс
 Тэрэл сагта хэлүүлхэн гэдэг.
 Энэ буриад зон
 Бэлигүүн ехэ соёлдо
 Бямбын Ренчиниие ябуулхан гэдэг,
 Бэшэг номой тэнгэридэ
 Мүшэн боложо ялархан гэдэг.
 Энэ буриад зон
 Дэлхэйн дээдэ хуралдаанда
 Цэвэгмэд хүбүүгээ ябуулхан гэдэг,
 Зуун гүрэнэй зулай дээгүүр
 Тугаа залаад ерэхэн гэдэг.
 Энэ буриад зон
 Шэнэхээнэй буриадай түүхыс
 Сэрэнжабай Абидаар бэшүүлхэн гэнэ.
 Сэхэ шударгуу баабаймни
 Сээжэ яагаа сарюухан бэ.
 Энэ буриад зон
 Дэлхэйн зониие дэмырүүлхэн
 Дэндүү уймар үһэрилдөөндэ
 Дэндүү үсөөхэн хүбүүдхэ
 Дэндүү олыс алдахан гэдэг.
 Энэ буриад зон
 Хубисхал гэжэ хуулалгада
 Хуу хамуулжа ябааш наа,
 Хахад зууннаа саашанхиис
 Харажал ябахан гэлсэгшэ.
 Энэ буриад зон
 Хардаха, хордохо, хабшахын
 Хараал жадхын шэглэхэдэ,
 Хайран, хайран ахайнарнай
 Ханаран, нэнгэн хаахан гэдэг.
 Энэ буриад зон
 Тэрэ сагай тэрсүүдэ
 Тэсэжэ гарахан зон

Буурал түүхын буялганаа
Мултархал байха, хараарайгты!
Энэ буриад зон
Зориг, Үүлэ, Энхээ, Билэгээ
Зоригтой зоной түрүүндэ ябуулжа,
Зогсон татаһан хүгжэлэй
Сахариг хүрдэ эрыюулһэн гэнэ...
Энэ буриад зон...

Алтарганын магтаал

**Гуруев
Чингис** (1945)

Буряад Уласай Хэжэнгын
аймагай Хөөрхэ нютаг.
Ородой Холбооной
Уласай габьяата
зүжэгшэн, Ородой Уран
зохёолшодой эблэлэй
гэшүүн.

Алтаргана,
Алтаргана ...
Альган дээрээ бүүбэйлхэн
Аба, эжыгээ дурсажа,
Ара, үбэрэй хизаартаа
Абьяас бэлигээр магтуулжа,
Аса бүхэтэй алтарганаяа
Асаржа ерэбэб таанартаа!

Алтаргана,
Алтаргана ...
Омог дорюун баяр дээр
Одо заяандань шүтэжэ,
Үндэр дээдын сэдхэлээр
Үлзы хэшэгтэнь хүртэжэ,
Һүлдын ехэ алтарганадаа
Һүртэ жабхалан дэлгэе!

Алтаргана,
Алтаргана ...
Буряад-монгол уластай
Бүмэн жэлдэ амидаржа,
Аза жаргал, зоригоо
Алтан соёмбоор мандуулжа,
Дурлал найхан алтарганын
Дуута солодонь шүтэе!..

Алтаргана,
Алтаргана ...
Буряад-монгол уластай
Бүмэн жэлдэ амидаржа,
Аза жаргал, зоригоо
Алтан соёмбоор мандуулжа,
Дурлал найхан алтарганын
Дуута солодонь шүтэе!..

Буряад орон

**Дамбаев
Даша** (1938—1975)

Буряад Уласай Сэлэнгын
аймагай Харганаа тосхон.
Буряадай мэдээжэ
шүлэгшэн, Ородой Уран
зохёолшодой эблэлэй
гэшүүн.

Замби дэлхэй дээр
Эрхын шэнээн бэетэй аад,
Эршэтэ хонгёо дуутайлши,
Элдин тоонто минии үлгы —
Буряад орон!

Эртын барга сагта
Хуби заяаншни
Эрлиг дайсадай
Бүлэнтэ улаан шуһан соо
Эритэ хэлмээр сабшуулжа,
Хара хирээгэй хаагалаан соо
Бүдэржэ,
Хангир түмэр гэнжээр
Хүлүүлээтэй,
Ёоложо байһан түүхэтэйл.

Сэсэн һонор ухаатай,
Сэлмэг һайхан сэдхэлтэй
Эхэтэйлши.
Эрид мэргэн бодолтой,
Эрдэни хурса зоригтой
Эсэгэтэйлши.
Мүнөөдэр ши
Мүнхэ эрхэ сүлөөгэй
Сэсэрлигээр һалбаржа,
Дэлхэйн дэлим сээжэ дээр
Сагуудай сахлаан доро

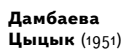
Онъһото машинын уушхан сооһоо
Орьёлон бушхарһан амин хүсөөр
Эбхэрлэйш.
Замбиин зулайда
Эрхын шэнээн бэетэй аад,
Эршэтэ хонгёо дуутайлши,
Элдин тоонто минии үлгы —
Буряад орон!

Мянган түмэн малайнгаа
Жабхаланта мөөрөөн соо,
Байгалай долгёор миралһан
Арбай таряанай далай соо,
Заводуудай хуугай соо,
Эрдэм соёлой бусалаан соо
Алдар солыншни
Намаа дэльбын хангал соо.
Ажабайдалай агуу хүгжэмдэ
Абтажа,
Эрын дээжэ хүбүүдэйш
Баруун гарай эрдэмээр
Гуурһанай хурдан гүйдэл соо
Шам тухай дуулажа,
Элдэб жиирэй хэрэгүүдһээ
Шанха дээшээ дүүлихые
Хүсэжэ,
Үндэр манхан огторгойн
Ирагуу номин орьёлоо
Уран гоёор жэргэдэг
Гургалдайда дурлалайб.

Баярни
Сээжэһээмни салгидажа,
Урин жэнхэни хэлэнэйшни
Ургы ногоон соо хүльбэрнэл,
Хүлэг моридойш табараан соо
Хонхо болоод жэнгирнэл,
Хун шубуунай бэеые
Галта солбон хатар соогоо

Угалзатуулан мэшээдэг
Басаган гоохонойш абьяас соо
Ёохорложо ханхинанал,
Саһан дуулгата
Саяан дээгүүр
Сагаан хүбэн үүлэн болоод,
Гэрэл туяа дамжанал.
Замби дэлхэй дээр
Эрхын шэнээн бэетэй аад,
Эршэтэ хонгёо дуутайлши,
Элдин тоонто минии үлгы —
Буряад орон!

சாதிக்கப்பட்டவர்கள்

Алтаргана.
Үндэһэнһөө адаалхай эшэтэй,
Алтарганын нэрэнь арюухан даа.
Анханһаа зангынь халюудаад,
Айдархан гансамни хайран даа.

Урданһаа улыгамхан нэрэтэй,
Алтарганын солонь жэнтэйхэн даа.
Зүрхэнһөө шэмэгтэй дурандаа,
Эжэлхэн нэгэмни найдалхан даа.

Ургамалһаа үлүүхэн шанартай,
Алтарганын үнгэнь гоёхон даа.
Сэдьхэлһээ татууртай нэгэндээ,
Сэнгэжэл ябахамни һайхан даа.

Эжы аба хоёрни

Хадынгаа нахидаар ургаһан,
Хадхуур ехэтэй алтарганамни.
Хамагһаа үнэтэйгөөр һанажа,
Хүн болгоһон эжы, аба хоёрни!

Уулынгаа боорёор жэрыһэн,
Алтаргана нэрэтэй ургамални.
Үдэр һүниие үнгэргэжэ,
Үргэһым манаһан аба эжы хоёрни!

Хүндыгөө бүрхөөгөөд зурыһан,
Хүдэр эшэтэй алтарганамни.
Халуухан сайгаа хорожо,
Хоюулаа һууһан эжы аба хоёрни!

ᠡᠵᠢ

ᠠᠪᠠ

ᠬᠣ

ᠡᠷᠨᠢ

ᠠ

ᠬᠣ

ᠡᠷᠨᠢ

Сайн байна, «Алтаргана»!

Уужамхан, урихан тэнюухэн таладаа,
Уулахан обоодоо, алтанхан сэргэдээ,
Бууралхан буряадхан нэрээ алдаагүйхэн,
Бадмахан сэсэгтэ буусадаа халбараад,
Баянхан, бардамхан, дэлгэрхэн заяагаар
Баясан, бадархан Буряадхан нютагтамнай,
Сайн байна... Сайхан «Алтаргана»!

Аажамхан, атархан арюухан дайдадаа,
Алдархан нэрэтэй аятайхан нютагтаа,
Анханай, амидаралхан нэрээ хухалаагүйхэн,
Аршаанхан булагтай арюухан байгаалидаа,
Аалихан, аргаахан, нэмжээхэн агаараар,
Анхарал татаһан Буряадхан нютагтамнай,
Сайн байна... Сайхан «Алтаргана»!

Үргэнхэн, үлгэнхэн түрэлхэн изагууртаа,
Үргэжэл нуудагхан үндэрхэн Саяандаа,
Сэлгээхэн аялгын сууриянда хүндөөгүйхэн,
Эмтэйхэн, эршэтэйхэн урадхал уһаханаар,
Уянхан, дулаахан ульһахан долгёор,
Урыалан даллаһан Буряадхан нютагтамнай,
Сайн байна... Сайхан «Алтаргана»!

Сайн байна,
«Алтаргана»!

Сагай нэбшээн

**Дамдинжапова
Цыбегмид** (1956)

Шэтэ можын (Үбэр-
Байгалай хизаар) Агын
тойрогой Сагаан-Уула
тосхон. Бурядай
багшанарай дээдэ
хургуули дүүргэһэн,
мэргэжэлээрээ Агадаа
ажаллажа байһан, мүнөө
үедэ Улаан-Үдэ хотодо
ажалууна.

Танигдаагүй гунигаар
Тамалан гэнтэ зүрхыем
Талада харшаганаа
Табисын модоной зурамууд.
Онгожо сайшаһан
Оюун зурамайнь намилзаан
Онхохон сагайнгаа
Нүртэ сэрэг
Нүлдэ хахюуһаяа хиисүүлээд,
Зэбэтэ номоо
Зэдэлгээ гү зэнхэгэр талаар:
Моридой турьяан,
Можо можоор тулалдаан,
Мэргэн хүршын
Мүхэшэгүй солын сууряан...
Туруунай хурдаар
Түүхын хөөһэ бушхуулһан
Талын буряадайм
Тахатань холоһоо табжаганаа гү?
Тэндэ холо
Түмэн үе зоной һүүдэрнүүд —
Түшэглэхэ газараа
Түгэншэлһэн нүүдэлшэд гү?
Түбэрөөн, түбэрөөн...
Түрэл арадайм хүлгөөн...
Түбэрэн нүгшэһэн
Тэхэрихэгүй он жэлнүүд...
Саг зуура Саг мэтэ өөрөө
Санзайн хангалаар

ᠰᠠᠭᠠᠢ
ᠨᠡᠪᠰᠡᠭᠡᠨ

Сарюун намилзааб хөөрэн.
Таамаг хэбшээлхэн
Талын халхи хүрихэдөөд,
Таахаал хэдээ гүб
Таабари сагай жороонь...

ᠰᠠᠷᠢᠶᠤᠨ ᠨᠠᠮᠢᠯᠵᠠᠭ ᠬᠡᠭᠡᠷᠦᠨ.
ᠲᠠᠠᠮᠠᠭ ᠬᠡᠪᠰᠡᠭᠡᠯᠬᠦᠨ
ᠲᠠᠯᠠᠨ ᠬᠠᠯᠬᠢ ᠬᠦᠷᠢᠬᠡᠳᠡᠭᠡᠳᠡ,
ᠲᠠᠠᠬᠠᠠᠯ ᠬᠡᠳᠡᠭᠡ ᠭᠦᠪ
ᠲᠠᠭᠠᠪᠠᠷᠢ ᠰᠠᠭᠠᠢ ᠵᠣᠷᠣᠨᠢᠶᠢᠨ...

Ургы найхан Буряадни

**Дамдинов
Николай** (1932—2001)

Буряад Уласай
Хурамхаанай аймагай
Угнаасай нютаг.
Буряадай Уран
зохёолшодой холбооной
түрүүлэгшэ байгаа,
Буряадай арадай ирагуу
найрагша, Буряадай
Гүрэнэй шагналтан,
Буряадай ба Ородой
соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ байһан.

Байгаа түбиин шэмэглэл
Байгал арюун далайтай
Ургы найхан Буряадни
Урай холын түүхэтэй.

Урай холын түүхэ соонь —
Уула дээгүүр дүүлиһэн
Абай Гэсэр баатарай
Агтын турьяан зэдэлнэ.

Балга Хадуур хоёрой
Галта оньһон эршэ соо
Үе залгаа Буряадни
Үлзы жаргал зохёоно.

Үлзы жаргал зохёоһон
Үльгэр түгэс алдар соонь
Талын малша угаймни
Талаан баяр дуулана.

Хэнтэй уула үлгэтэй
Хэтэ номин Сэлэнгээр
Бүһэ хэһэн Буряадни
Бүмбэрсэгтэ суурхана.

Бүмбэрсэгтэ суурхалан
Бүхы ехэ хэрэг соонь
Гайхамшагта илалтын
Габьяа соло сууряална.

Ургы
найхан
Буряадни

Хэнтэй
уула
үлгэтэй
Хэтэ
номин
Сэлэнгээр
Бүһэ
хэһэн
Буряадни
Бүмбэрсэгтэ
суурхана.

Түрэл буряад оромни

Харьялан урданал зээрэг мундуу уһануудшни,
Хабсагайнуудаа жэрылгэнэл хадануудшни,
Нэлэнхы үргэнөөр халюурнал уужам талануудшни,
Нээрэн толорнол тосхон, нуурин, хотонуудшни.
Хэрмэ булгадаа, хандагайнуудаа хоргодуулаад,
Хэмжэхын аргагүй һунанал хангай тайгашни,
Байгаалие шэмэглэн, юртэмсэдэ суурханал
Байгал — номин, арюун долгито далайшни,
Буян дэлгэр, аажам тэнюун сэдхэлтэй
Буряад хайхан оромни!

Урдын саһаа энэ хүрэтэр зурыһан
Утын ута замыешни гайханам.
Хүннү, хитан, монгол — үндэһэ изагуураа
Хүндэтэйгөөр хүнды сээжэдээ дурданам.
Бүгэдэ монголоё домог түүхые ирахадаа,
Бү мартаё Бүртэ-Шонын габьяе,
Хажуудань зэргэлээд, тохоног тулган ябааша
Хатан Маралайнь габшагаёе гоёшооё.
Хожомынь, баһал эртэ сагта, намар
Хоридой мэргэнэй хатан боложо ошоһон
Тэнюун абарита Баргуужин-гуа дангина
(Тэндэһээ наашань арбаад үеёе тоолобол)
Тэмүжэн-Чингисэй нагаса эжынь һэмнэй даа.
Буян дэлгэр, аажам тэнюун сэдхэлтэй
Буряад хайхан оромни.

Манжа түрын ээрхэлгэһээ зайсахыё
Малагар сэсэн үбгэ эсэгэнэр хэлсэжэ,
Ород хаанай жэгүүр доро орохо гээд,

Онсо мэргэн хараатайгаар шийдээ нэн.
Байгал далайгаа баруун хойшо шэглэжэ,
Бадан Тураахин бүлэг нүхэдөө дахуулаа,
Агуу Пётрын гаргаа Москва хотодо
Ашата Зарлиг абажа, нютагаа бусахан лэ.
Буян дэлгэр, аажам тэнюун сэдхэлтэй
Буряад хайхан оромни.

Барга үедэшье мунхаг байхан бэшэбди,
Бадарма бодолой нийдэлгыс гэршэлэн,
Баруунай зүгтэ дээдын хургуули дүүргэһэн
Банзаровай эрдэмтэ номууд — эрдэнил.
Хубисхалай хүлгөө сэхэтэ жэлнүүдтэ
Хубинемнай үмөөрхэ хүбүүдтэй байһамди:
Базар Барадин, Михаил Богданов, Элбэг-Доржо —
Байсанууд шэнгээр тэбхылдэһэн удамаршад!
Арадһаа тодороод, арадтаа һаналаа табилган —
Арюун зүрхэтэй хүнэй бэлгэ тэмдэг лэ.
Эрилтэ гуйлта хоёроо нэгэдхэн дансалаад,
Ринчиногой Кремль ороһые хайшаая.
Ухаамгай тодо хандалгыень анхаржа,
Ульянов-Ленин автономииемнай үршөөлэйл.
Буян дэлгэр, аажам тэнюун сэдхэлтэй
Буряад хайхан оромни.

Хари газарта добтолон ородог бэшэбди,
Харата дайсанай ерэбэл, гуламтаа аршалан,
Тулалдаан соо эрэ зориггоо харуулһан
Тулаевууд, Борсоевууднай алдартай.
Анхан саһаа эбтэй байдалда дуратайбди,
Арадууд, ямаршье зүһэтэй байг,
Аха дүүнэрнай гэдэгбди.
Оройтоһон айлшанда орохо үүдэн нээлтэтэй,
Аяншада аяга саймнай табятай.
Буян дэлгэр, аажам тэнюун сэдхэлтэй
Буряад хайхан оромни.

Амжалтаараа дээрэлхэхэ — буруу юм,
Аза талаанай энэбхил гэжэ байдаг шуу.
Дорюун зоригоор олоһон туйлалтануудаа

Дороо дараад нуулган багал хайн бэшэ.
 Хоолойн хонгёо эгэшэгээр, хатараар, шүлэгөөр
 Хойно ороод үгэдэггүймнай урматай.
 Баярай долгёор зоной сэдхэл үргэнэл
 Балдаковой, Сахьяновагай соло алдар.
 Түби дэлхэйн хүсэ ехэтэнэй барилдаанда
 Түрүү нуурида Борис Будаев гаралайл даа...
 Буян дэлгэр, аажам тэнюун сэдхэлтэй
 Буриад хайхан оромни.

Урда зүгэй хярхаг саһата Түбэдһөө
 Урасхал мэтээр шажанай нургаал нэбтэрээ.
 Ёасада зошолоод, Брайбун хийдтэ нураашад
 Ёаарамбанууд, дооромбонууд болоһон гээ.
 Санкт-Петербургын, Берлин,
 Парижай ордонуудаар
 Цанид-Хамба Агван Доржиев бараалхаа.
 Ород гүрэниие холын Түбэдтэй танилсуулан,
 Ойлогосооень үргэдхэхые оролдоо.
 Буян дэлгэр, аажам тэнюун сэдхэлтэй
 Буриад хайхан оромни.

Хорёод, дүшөөд онуудай наюраан соогуур
 Холуур, саагуур маханан хүнүүд байдаг ён.
 Ямархан орёо, хүшэр замые гаталааб даа
 Япон генерал болоһон Үржэн Гармаев!
 Дауриин хилын саагуур тараһан буриядуудаа
 Даргалан, зонхилон, хүшэр сагта ударидаад,
 Сагай түерээндэ өөрөө бээ тушаажа,
 Саазалагдаад, сагааруулагдаһан түүхэтэй.
 Эрьюулгэтэ үеэр төөриһэн үри саданараа
 Эльгэнэй зөөлөөр хүлисөөд угтан абажа,
 Анхан нютагтань, аймаг хотондонь бусаадагши,
 Буян дэлгэр, аажам тэнюун сэдхэлтэй
 Буриад хайхан оромни.

Баруун-Зүгтэнэй хоорондо бата хүүргэ бэхилжэ,
 Баглаа сэсэгээр ерэнэн зоние угтажа,
 Хитад-Монгол-Ород — эдэ уласуудай
 Хилэ дээрэ эбэй тутые мандуулан,

Түүхын замуудай уулзуурта,
Түрэл дайдамни, бодонолши!
Оюун бэлигээ зүрхэн бүхэндэ бадаруулан,
Орожо ерэнэл агуу Пушкин шамдамни.
Хоймортгошни зузаан дэбтэрээ нэхэжэ,
Хоногой зугаа дэлгэн нуунал Конфуци.
Буян дэлгэр, аажам тэнюун сэдхэлтэй
Буряад найхан оромни.

Алдар ехэтэ хүнүүдтээ боржон хүшөө бодхоожо,
Алтан үзэгөөр нэрыень ниилэдэг ёно биил даа.
Голдо ургаһан мүнхэ залаата сэсэгүүд лэ:
Гомбожаб Цыбиков, Хоца Намсараев, Сампилов...
Хэһэн ажалайнь залиршагүй согтойдо
Хээээдэшье хүгэдэн дохижо ябамаар лэ,
Буян дэлгэр, аажам тэнюун сэдхэлтэй
Буряад найхан оромни.

Зан буруутай заналтаһаа айдаггүйш,
Нюрганда зогсоод, нюдаргаа харуулжа байдаггүйш,
Хүлээсэ ехэтэйш, боди сагаан ханаатайш,
Хүдэлмэришэн, хүхюун наада зугаатайш.
Даян дэлхэйнгээ абарал тухайда уладшни
Дасан хүмэдөө наманшалжа мүргэнэ,
Үглөө бүхэндэ үндэр хүхэ тэнгэридээ
Сагаан эдеэнэй сасали дээжэ үргэнэ.
Сээр нүгэлнүүд, атаа мээен, ядарал зоболон
Сэргэдэ хүрэнгүй, саагуур һеегүй ошог лэ.
Ургажа ябаһан улаан бургааһад — үхибүүдшни
Урматайгаар урагшаа зүдхэн шармайг лэ.
Шамбалын орондо бэшэ, шамдаа халуун дуратайл.
Үбэлэй сагта үдхэн саһаар хушагдан,
Нажарай халуунда набша намаагаар бүрхөөгдэн,
Хуурай тооһо усадхама
Хура бороодо сүршэгдэн,
Алтан шаргал наранай элшэ доро
Ажа амидарыш мүнхэдөө,
Бурхан Багшын нангин үршөөл адистай
Буряад найхан оромни!

Хатан эжы

**Дарибазарова
Цырен-Ханда** (1952)

Буряад Уласай Яруунын
аймагай Ульдэргэ
тосхон. 1977 ондо
Буряадай багшанарай
дээдэ нургуулин түүхэ
хэлэ бэшэгэй халбари
дүүргэжэ гарахан.
Ажалай ветеран.

Үер олон мүшэд соо
Үүрэй солбон гэрэлтэй,
Ехэ түрын түүхэ соо
Эхын нэрэ хүндэтэй.
Одоо сэбэр гэгдэһэн,
Онсо заяа эдлэһэн
Гуа-Марал, Алан-Гуа, Өэлүн.

Түмэн сэрэг дахуулмаар
Түгэлдэрхэн зоригтой,
Сагтаа зүбшөөл үршөөмөөр
Сэсэн мэргэн бодолтой,
Хагаан шэрээ голлоһон,
Хатуу засаг бариһан
Бүртэ ужэн, Бальжан хатан, Мандуухай.

Үрийн хүлдэ хэшээгээд,
Үреэл табин үргэһэн,
Зоной түлөө мэгзэмээ
Зулаа барин гүбэрһэн,
Айраг сагаа хэшэгтэй,
Арбан сагаан буянтай
Хүгшэн эжы, нагаса эжы, эжихэн.

Хамаг уласаа хүтэлхэ хатан эжы,
Бултаниие энэрихэ бурхан эжы.

ᠬᠠᠲᠠᠨ
ᠡᠵᠢ

המחברת מודה לפרופ' ד"ר יעקב גורן על שיתוף הפעולה והעזרה במחקר.

Зоной хэрэгтэ
Зулаар бадарха сэдхэлгүй хаа,
Юунэй гулада
Юһэн дүрэтэ
Юртэмсэтээ адли эрьсэдэн,
Нараа тойрожо
Наһаа эдлэжэ ябахабиб?

Буряад-монгол арадай соло

А-ээ!
Хүхэ мүнхэ тэнгэри доро
Хүрьһэтэ алтан дэлхэй дээрэ
Бархан, Саяан уулануудайнгаа хаяа хадхаж,
Байгал ехэ далайнгаа эрье тойрожо,
Буурал холын сагуудай
Бүрэнхы харанхы маные һэтэлэн гаража,
Бүгэдэ олон отог иргэн угуудаа эблүүлжэ,
Буряад-монгол арад бүрилдөө юм гэнэ,
Мүндэлөө юм гэнэ.
Табан хушуун малаа
Талаар дүүрэн бэлшээжэ,
Эшэгы сагаан гэрэйнгээ
Эзэн богдо налайжа,
Юһэн янзын сагаан эдеэгээ буйлуулан,
Юртэмсэ дэлхэйдээ дээжэлэн, сасалан,
Алтан тоонодоо наранай туяа наадуулжа,
Мүнгэн сэргэдээ морин эрдэнии заадуулжа,
Эртэ холоһоо дамжаһан
Элинсэгүүдэйнгээ заншал сахиһаар,
Байгаали, орон нютагаа
Бурхан шүтээндэл тахиһаар,
Уужам сэдхэлһээ мүндэлһэн
Уртын дуунай аялгатай
Үнгэрһэн түүхэээ тобшолһон
Үльгэр туужа, домогтой
Буряад яһатан ябаа гэнэл даа,
Монгол туургатанай нэгэн юумэл даа.

മുഖ്യമന്ത്രിയുടെ അംഗീകാരം

Хори хүн хөдөрхөй
Хооһон хүнэг мухарюухай.

Угайнгаа түүхэ монголоор бэшэгшэ
Уран зохёолой эхи табигша,
Үндэһэн соёлоо үргэн ерэгшэ
Хори угаа домоглон дурсаял.

Эдэбхи үүсхэлшэ, урагшаа дабхигша
Эрхим хүбүүд, басагадаар суурхагша
Эхэ нютагайнгаа хүлдынь үргэгшэ
Эхирэд яһаяа һайханаар үрээл.

Дүрбэн яһанда ороогүй отогуудай байһые
Домог түүхээр шэнжэлэн харанабди.
Ойрад, монгол, Дуңда Азиһаашье
Орожо ниилээ юм олон шалтагаанаар.
Сэлэнгын эрьсэр, Хяагта, Зэдээр
Сартуул, сонгоолой соло зэдэлээл.
Хадата Аха, Ононой эрьсэр
Хамнигад, хоёдой онсолиг түүхэ эхилээл.
Шошоолог, ашабагад, абаганар, хүрхүүд, арбангууд,
Зуунгар, хойтол, мунханууд, ехэнүүд,
Сэгээн, ихинаад, зуунги, бүхэд, нарад,
Боронууд, шаранууд, хүхэнүүд, харанууд,
Унгууд, сальжууд, тэртэ
Атаган, хатаган, үзөөн,
Замоод, заятай, бээбэрхэн,
Урад, хасад, донгод, архад, нохой, һэнхэлэй,
Хүхэй, хурамша, уляаба,
Табангууд, джалаир, шандаар, базархан, дархан,
манхи,
Тугшан, хэрбэд, хүнид, хиргис, маалинха, хангин.
Олон янзын сэсэгүүдэй һалбарха бүри
Үргэн тала һайханаар харагдана.
Олон угуудай ниилэхэ бүри
Оюун бэлигынь арадаймнай хурсаданал.
Бүмбэрсэг дэлхэйдээ өөрын һууритай,
Бүгэдэндэ танюулха нэрэ солотой
Бурыадхан-монгол араднай
Үеын үедэ, хэтын хэтэдэ.

Мүнхэ байгыш, газарни!

Нармай ехэ замбиин гүн соо мүнхэдэлжэ,
Номин сэнхир торгоор бээ мансылжа,
Наран эхээ түмэн жэлдэ гороолжо,
Нангин аминай шэдитэ утаһа ээрэжэ,
Мүнхэ байгыш, мүнхэ байгыш, газарни!

Залин дуута аадар бороо адхуулжа,
Залаа дүүрэн алтан таряа надхуулжа,
Залгаа олон мүрэн голоо ялбаажа,
Зургаан үнгын холонгоороо харгаажа,
Мүнхэ байгыш, мүнхэ байгыш, газарни!

Орьёл хангай хүбшэ тайгаа дэлижэ,
Ошото хургы сэсэгтэ тала дэлгээжэ,
Охито булагай аршаан уһаар дэбэржэ,
Омог бугын намарай дуугаар зэдэлжэ,
Мүнхэ байгыш, мүнхэ байгыш, газарни!

Алтан зула сэсэгэй дэльбэ задалжа,
Амитан бүгэдын ами наһа заяажа,
Амараг хоёрой инаг дура үреэлжэ,
Альган дээрээ хүнэй үриие үргэжэ,
Мүнхэ байгыш, мүнхэ байгыш, газарни!

ᠮᠦᠨᠬᠡ ᠪᠠᠶᠢᠭᠢᠰᠤ, ᠭᠠᠰᠠᠷᠨᠢ!

Эрьюулгэ

**Дармаева
Санжай-Ханда** (1956)

Буряад Уласай
Захааминай аймагай
Санага тосхон.
Свердловск хотодо
һуража, метеоролог
мэргэжэлтэй боложо
гараад, түрэл нютагтаа
хүдэлжэ байдаг.

Хуһан сагаан эрьюулгын
Хахинаан доро гүнгэнэн,
Хүгшэн эжым дуулагша
Хуушан сагай аялга
Ходол зосоом, зүрхэндэм.
Хониной нойтон арһанай
Хоншуу хангал шэнгээһэн
Хуһан эрьюулгэ тойрогшо
Хүүгэн балшар наһанайм
Хүхюун хаһа хаанаб даа?
Тойроһон замайм утые
Тоолоо һэн гү эрьюулгэм?
Тэршээ, хонгёо хаһымни
Тэбдүү, яаруу дуунуудни
Тэрэл сагтаа үлэбэшье,
Сэдьхэл зүрхэндэм, сээжэндэм
Сэнгүү гуниг түрүүлээ.
Хуһан эрьюулгын дэргэдэ
Ханхинагша хаһыем
Хониной нойтон арһандал
Сагай шэрүүн эрьюулгэ
Сайруулаад, тэндэнь үлгэжэрхёо гү?

Буряад
Улсын
Хүмүүнлэг
Министр

Сүхэ
Хүмүүнлэг
Министр

Уулын эзэн таабайдаа...

Хүхэ мүнхэ тэнгэрийн
Хүбөө доро түрэнэн,
Хүрьһэтэ эхэ газарай
Хүрьһэн дээрэ мүндэлһэн,
Хун шубуун гарбалтай,
Хуһан модон сэргэтэй
Ерэн юһэн дархадай
Ехэ шошоолог угаймни
Заарин тэнгэритэ элинсэг
Заяа хубиим харанхай.

Хөөтэй мүнхэ гуламтынгаа
Хүнхинэтэр дурдажа,
Хонгёо һайхан хоолойгоор
Ханхинатар дуулажа,
Шара алтан зөөхэйгөө
Шаршаганатар худхажа,
Хара зандан эрхисэ
Хара могойдол гүйлгэжэ,
Орон дэлхэйн бурхады
Орой дээрээ буулгажа,
Арад зоной түлөөдэ
Арюун зүрхөө зорюулаат!

Мянган жэлнүүдэй түүхэтэй
Мүнхэ дуун дурдалгатнай
Олон зоной сэдхэлдэ
Одон шэнги бадарһаар,
Хонгёо һайхан хоолойтнай

Уулын эзэн таабайдаа...

Холын сагай сууриянда
Мүнөө болотор зэдэлжэ
Мүнхын солы дабанхай.
Алдар суута нэрыетнай
Арад зомнай мартангүй
Уулын эзэн таабайдаа
Урдын сагнаа шүтэхөөр!

ᠬᠣᠯᠠᠨ ᠰᠠᠭᠠᠢ ᠰᠤᠭᠤᠷᠢᠶ᠋ᠠᠨᠳᠠ
ᠮᠦᠨᠦᠭᠡ ᠪᠣᠯᠣᠲᠣᠷ ᠵᠡᠳᠡᠯᠵᠡ
ᠮᠦᠨᠬᠡᠨ ᠰᠣᠯᠤ ᠳᠠᠪᠠᠨᠬᠠᠢ.
ᠠᠯᠳᠠᠷ ᠰᠤᠤᠲᠤ ᠨᠡᠷᠢᠶᠡᠲᠨᠠᠢ
ᠠᠷᠠᠳ ᠵᠣᠮᠨᠠᠢ ᠮᠠᠷᠲᠠᠩᠭᠦᠢ
ᠤᠤᠯᠠᠨ ᠡᠵᠡᠨ ᠲᠠᠭᠠᠪᠠᠢᠳᠠᠭᠠ
ᠤᠷᠳᠠᠨ ᠰᠠᠭᠨᠠᠭ ᠰᠦᠳᠡᠬᠡᠭᠡᠷ!

ᠬᠣᠯᠠᠨ ᠰᠠᠭᠠᠢ ᠰᠤᠭᠤᠷᠢᠶ᠋ᠠᠨᠳᠠ
ᠮᠦᠨᠦᠭᠡ ᠪᠣᠯᠣᠲᠣᠷ ᠵᠡᠳᠡᠯᠵᠡ
ᠮᠦᠨᠬᠡᠨ ᠰᠣᠯᠤ ᠳᠠᠪᠠᠨᠬᠠᠢ.
ᠠᠯᠳᠠᠷ ᠰᠤᠤᠲᠤ ᠨᠡᠷᠢᠶᠡᠲᠨᠠᠢ
ᠠᠷᠠᠳ ᠵᠣᠮᠨᠠᠢ ᠮᠠᠷᠲᠠᠩᠭᠦᠢ
ᠤᠤᠯᠠᠨ ᠡᠵᠡᠨ ᠲᠠᠭᠠᠪᠠᠢᠳᠠᠭᠠ
ᠤᠷᠳᠠᠨ ᠰᠠᠭᠨᠠᠭ ᠰᠦᠳᠡᠬᠡᠭᠡᠷ!

Баян-Хаан обоо

**Дашасэрэнэй
Жамбаа** (1951)

Шэнэхээн нютагай
Баруун номон.
Сагаангууд обогой.
Баян-Тохойн хургуули
дүүргэһэн. 1987—1989
онуудта Үбэр-Монголой
Намай ехэ хургуулида
хураа.

Баян-Хаан обоо ууламни
Баян тансаг нютагаймнай
Байгал далайһаа наашахи
Буряад зоной бурхан болоһон шүтөөн.
Баян-Хаан обоомнай
Буряад зоной тахилга.

Номин ногоон дархан байгааалиин
Нютагаймнай үзэмжэ болоһон,
Найман эсэгын угсаатанай
Нангин шүтөөн болоһон
Баян-Хаан обоомнай
Буряад зоной тахилга.

Үни удаан домогтой
Үндэр хуурита Баян-Хаан обоомнай,
Үй олон буряадуудай
Үедөө шүтэхэ обоомнай —
Баян-Хаан обоомнай
Буряад зоной тахилга.

ᠪᠠᠶ᠋ᠠᠨ-ᠬᠠᠭᠠᠨ
ᠣᠪᠤᠭ᠎ᠠ

ᠪᠠᠶ᠋ᠠᠨ-ᠬᠠᠭᠠᠨ
ᠣᠪᠤᠭ᠎ᠠ

Нютаг

**Дашиева
Светлана** (1948)

Буряад Уласай Яруунын
аймагай Нарһата (Улаан-
Ярууна) нютагта түрэхэн
юм. Д. Банзаровай
нэрэмжэтэ багшанарай
дээдэ хургуули
дүүргээд, аймагайнгаа
хургуулинуудта
амжалтатай багшалаа.

Нютагаа ошожо тоонтодоо хүгэдэхэм,
Нютагаа ошожо нүхэдтээ уулзахам,
Нютагаа ошожо хургуулидаа орохом,
Нютагаа ошожо бага наһаяа ханахам.

Нюсэгэн Буухасаанайнгаа обоодо ошожо,
Нютагайнгаа олон бурхадтань мүргэхэм,
Сэлгээхэн Иисэнгынгээ эрьедэ һуужа,
Сэбэрхэн нютагайнгаа шарайе шэртэхэм.

Таалынгаа аршаанда түрэлхидтээ ошожо,
Тэнийжэ бэе махабадаа аргалхам,
Нютагайнгаа агаараар дүүрэн амилжа,
Тэнхээ тамиртай боложо ерэхэм.

Алан-Гуа

**Дондогой
Цырен-Дулма**
(1932—2008)

Буряад Уласай Яруунын
аймагай Нархата тосхон.
Буряадай мэдээжэ уран
зохёолшо, сэтгүүлшэ,
Зүблэлтэ ороной (СССР-
эй) Уран зохёолшодой
холбооной гэшүүн,
Буряадай арадай ирагуу
найрагша, Буряадай,
Ородой соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ.

Байгал далайн долгиндол,
нугалзуур-нагалзуур,
Баргажун-гуа эхэдээл,
омог зангаар
Батал байгаа нэн хаш,
элинсэгэйм халаа —
Баян найхан сэдхэлтэ
Алан-Гуа!

ᠠᠯᠠᠨ-ᠭᠤᠠ
ᠭᠤᠠ

Алтаргана

Алталиг хальхатай ургамал
Алтаргана гэжэ нэрэшээл.
Арахан газарта ургадаг
Асатаһан бүхэ эшэтэйл.

Алтаргана тухай араднай
Аялгата дуугаа найруулаал.
Альган дээрээ тэнжээдэг
Аба эжыдээ зорюулаал.

Алтаргана тухай дуулахадаа,
Абгайн хоолой найхан лэ.
Аба эжыгээ дурдахадаа,
Алагхан зүрхэниинь уяхан лэ.

ᠠᠯᠲᠠᠷᠭᠠᠨᠠ

ᠠᠯᠲᠠᠷᠭᠠᠨᠠ

Буряадни

Дуулажа ябаһан дуунуудни,
Дурдан шэбшэһэн шүлэгүүдни —
Дууһан шамдаа, Буряадни.
Баян тала, байгаалидаа,
Бархан уула, Байгалдаа
Баринаб дуугаа, Буряадни.

Сарьдаг үндэр арюун даа —
Саяан ууладаа, Яруунадаа
Сасанаб сэргэмээ, Буряадни.
Ялхитай харгыда дүнгөөрэй,
Ядаха болоо наам үргөөрэй,
Ямарш наа үришниб, Буряадни.

Хаанаш ябахадам, анхараарай,
Харгыһаа хадуурбални, хараагаарай,
Хараалшни үрээл юм, Буряадни.
Шэнхинэтэр дуулаһан дуунуудни,
Шэбшэжэ ябаһан шүлэгүүдни
Шиниил барандаа, Буряадни!

Буряадни
Буряадни
Буряадни

Мүнгэн Уран-Дүшэмнай

**Доноев
Аюша** (1933—1998)

Буряад Уласай
Захааминай аймагай
Санага тосхон. Бурядай
габьяата багша, бүхы
наһаараа Захааминай
хургуулинуудта буряад
хэлэ литература зааж
ябаһан.

Мүнхэ нэрээ нэрлүүлхэ
Мүнгэн Уран-Дүшэмнай
Мүнөөш, хожом, хэтэдээ
Мүшэн шэнгээр яларха.

Баян хэшэг байгаалиин
Баатар хаандал тобойгоод,
Баран баряад зонойнгоо
Баяр магтаал дууланхайш.

Дүрбэн зүгэй нэбшээндэ
Дүшын түхэл оронхойш,
Дүрэ һайхан шарайдаш
Дүүхэйнэрнай дурланхай.

Үндэр сабшуур оройдош
Үүлэ манан тунанхай.
Үргэн налуу хормойдош
Үнгын һөөгүүд урганхай.

Ара, үбэр, нюргандаш
Арсын хангал шэнгэнхэй.
Аглаг дайдын шэмэг гээд,
Арад зомнай хэлсэнхэй.

ᠮᠦᠩᠭᠡᠨ
ᠤᠷᠠᠨ-ᠳᠦᠰᠡᠮᠨᠠᠢ
ᠮᠦᠨᠡᠭᠣᠰ,
ᠬᠣᠵᠣᠮ,
ᠬᠡᠲᠡᠳᠡᠭᠡᠭᠡ
ᠮᠦᠰᠡᠨ
ᠰᠡᠩᠭᠡᠷ
ᠶ᠋ᠠᠯᠠᠷᠬᠠ

Гэсэр баатар

Анахай шолмос, шүдхэртэй,
Аюулта хорон дайсадтай
Арадай түлөө тэмсэһэн
Абайхан Гэсэр хүбүүмнай.

Гэгээн шара наранай
Гэрэл дамжан ерэхэн
Эгээл бүхэ Бэлигтэ
Гэсэр баатар гэгдэнхэйш.

Ухаатай Манзан төөдэйнгөө
Утахан набаа бариһаар,
Уршагта бузар дайсадаа
Унаса сохин гаралайш.

Юһэн шанга тэмсэл соо
Юрын Гэсэр хүбүүмнай
Юртэмсынгөө тулганаа
Юрөөл хүсэ нэмэлсээш.

Амгалан байдал хандаргаад,
Ашалжа байһан шолмосууд
Арадай баатар шиниимнай
Аянгын хүсөөр дарагдаа.

Гэгээн шара наранай
Гэрэл дамжан ерэхэн
Эгээн бүхэ Бэлигтэ
Гэсэр баатар гэгдэнхэйш.

Лэбээнтэй

Үргэн талаар зурыһан
Үүр голой наада тээ,
Үндэр хүхэ хабсагайн
Үүдэн мэтэ агы соо
Үльгэр түүхын баатар хүн
Үни холо һууһан гээ:
Үлүү ехэ хүсэтэй
Үншэн хэнзэ Лэбээнтэй.
Үгытэй ядуу байгааш наа,
Үнгэрүү сэбэр үхинэй
Үнэтэ дуры буляаһан
Үльгэрэй баатар Лэбээнтэй.
Барлаг мэтэ хогшолгүй
Баран зонии гайхууһан,
Барнааг нэрэ шэнгээһэн
Баатар манай Лэбээнтэй.
Баян хүнэй басага
Баалангүйгөөр, үгөөрөө
Баруун гартаа оруулаад,
Байрлаа юумэл нютагтам.
Лэбээнтэйн жалга гүүлэһэн
Нэбшээтэй малаан үбэрэй
Нэрюухэн ара нюрганда
Нэшхэлээ тэдэ ниилүүлээ.

Зүүн найман, Баруун долоон тухай

Хотогойто Монгол нутагһаа
Хонгорхон Буряад дайдада
Арбанхан табан айлнуудынъ
Анханай буужа ерээл даа.
Сэлэнгэ ехэ мүрэнэй
Сэлгеехэн баруун эрьедэ
Буусалһан долоон айлнуудһаа
Баруунай долоон тараал даа.
Наруули зүүнхэн эрьедэнь
Найманхан айлынъ отогжоод,
Хожомой хожом сагуудта
Хорёодой найман гэлсэгдээ.
Хорёодой найман отогтон
Хориингоо талые суурхуулаа.
Баруунхан долоон алдартанъ
Байгалай урда түбхинөө.

ᠵᠡᠭᠦᠨ
ᠨᠠᠶᠢᠮᠠᠨ,
ᠪᠠᠷᠠᠭᠤᠨ
ᠳᠣᠯᠤᠨ
ᠲᠤᠬᠠᠢ

ᠵᠡᠭᠦᠨ
ᠨᠠᠶᠢᠮᠠᠨ,
ᠪᠠᠷᠠᠭᠤᠨ
ᠳᠣᠯᠤᠨ
ᠲᠤᠬᠠᠢ

Шошоолог тухай

Дархаша угай хүбүүнэй
Дангина түрэн гэхэдээ,
Хонгоодороо дахуулха
Холшор, хүйхэр шошоолог
Угай эхи табихаар
Уйлан, хайлан хэбтэбэ.
Ехэ заарин тэнгэрийн
Ерэн юһэн шошоолог
Ерээдүйгөө даахаяа
Ехэ мүргэл хэдэг хэн.
Хэнгэрэг, хэсээ сохижо,
Холборхой хурдан онгоёо
Хэмгүй ехээр оруулан,
Хэнтэг зангаар аашалжа,
Хүнэй ухаа эзэлхэн
Хүйхэр, собоо шошоолог.
Ехэ заарин тэнгэрийн
Ерэн юһэн шошоолог
Ерээдүйгөө даахаяа
Ехэл мүргэл хэдэг хэн.

ᠰᠣᠱᠣᠣᠯᠣᠭ

ᠲᠤᠬᠠᠢ

Хара моритод

Халха ойрад хоёрой
Хатуу шанга тэмсэл соо
Хатуужаһан сэрэгшэдэй
Харанхалжа унаха
Юрын хэрэг болонхой —
Юрьез байдал тогтонхой.
Шуһан хэлмээ далайжа,
Шунашоод ябаха саг һэн.
Ойрад монгол сэрэгэй
Оодор дундаа үсөөрөөд,
Обортохо үедэ
Одон шэнгээр хиидэжэ,
Хара морин сэргшэд
Хабархажа орохо,
Дайсан хариин сэрэги
Дараад түргэн ерэхэ.
Газар дээрэ ябагаар,
Гараар, хүлөөр тэмсэхэ,
Зэрлиг хүлэг мориндол
Зэбүүрхэмээр үдхэлхэ.
Элинсэгэй үлөөһэн
Эртын нюуса хүсье
Эрдэмтэднай тайлажа,
Эдиршүүлдэ харуулаа:
Хара морин сэргшэд
Харагдана нюдэндэнь.

Хара морин сэргшэд
Хабархажа орохо,
Дайсан хариин сэрэги
Дараад түргэн ерэхэ.

Үндэр заяата гуламтын эзэд

**Доржиева
Дашама** (1960)

Буряад Уласай
Хэжэнгын аймагай
Ород тосхондо түрэнэн
юм. Д. Банзаровай
нэрэмжэтэ Багшанарай
дээдэ хургуулин
түүхэ хэлэ бэшэгэй
налбарие дүүргэжэ
гараад, Хэжэнгынгээ
дунда хургуулида
буряад хэлэнэй багшаар
ажаллажа байдаг. Ородой
Холбооной Уласай
арадай гэгээрэлэй эрхим
хүдэлмэрилэгшэ, Ородой
сурбалжалагдай
холбооной гэшүүн, Януш
Корчагай медаляар
шагнагдаһан, «Ородой
эрхим багшанар-2010»
гэһэн Ородой Холбооной
Уласай мурисөөнүүдтэ
илагша.

Үнжэгэн сагаан
Үйрэг саһанай
Үнжэн байрлахада,
Борохон гэрым
Будан мананшье
Бүрхөөхэгүй, мэдэнэб.

Гал гуламтадам,
Газаам бууһан
Газар дайдын
Айлшан бүхэндэ
Амтан ундаа
Амасахыень уридаг.

Хүндын дээжэ —
Хонин төөлэй
Хэшэг барижа,
Талын хүнэй
Талархал мэдүүлжэ,
Түрүүтэнээ угтадаг.

Урдын жэнхэни
Угайм заншалаар
Үнэр баяниие үрээн баясадаг
Гал гуламтым
Үндэр заяата эзэд!

ᠡᠨᠳᠡᠷ ᠵᠡᠶ᠋ᠠᠲᠤ ᠭᠤᠯᠠᠮᠲᠤ ᠡᠵᠡᠳᠡ

Хүлгөөтэ энэ үе сагай түбэрөөндэ
Хүнэй эрхэ, нэрэ соло, хэшхэл сэнтэй.
Хээрын хамхуул бэшэ, Хүнэй омогоо
Хээээдэ сахихань Шүбтэхэй баатартал хэшэгтэй.

ᠬᠦᠯᠭᠡᠭᠡᠲᠦ ᠡᠨᠡ ᠦᠡ ᠰᠠᠭᠠᠢ ᠲᠦᠪᠦᠷᠡᠭᠡᠨᠳᠦ
ᠬᠦᠨᠡᠢ ᠡᠷᠬᠡ, ᠨᠡᠷᠡ ᠰᠣᠯᠤ, ᠬᠡᠰᠢᠬᠡᠯ ᠰᠡᠨᠲᠡᠢ.
ᠬᠡᠭᠦᠷᠢᠨ ᠬᠠᠮᠬᠡᠭᠤᠯ ᠪᠡᠰᠢᠲᠡ, ᠬᠦᠨᠡᠢ ᠣᠮᠣᠭᠣᠤ
ᠬᠡᠭᠡᠭᠡᠳᠡ ᠰᠠᠬᠢᠬᠠᠨᠢ ᠰᠢᠭᠦᠪᠲᠡᠬᠡᠢ ᠪᠠᠭᠠᠲᠠᠷᠲᠠᠯ ᠬᠡᠰᠡᠭᠡᠳᠡᠢ.

Бямбын Ринчен

Ехэ-Нуга, Энхэ-Тала
Эхэ газарайнгаа солые үргэнхэй.
Эхэ мэтээр этигэлэй нара
Эльгэн соогоо эблүүлэнхэй.
Эндэ тоонтотой эрдэмтын нэрэ
Эрьен тойроно дэлхэйн голые.
Эгүүридэ хүндэтэй ажалайнь түрэ
Эгээлэй үндэрһөө уряална золые.

Хүхэ Монголын ниислэлэй түбтэ
Номоо баринхай Бямбын Ринчен.
Хүрэжэ ошоһон харгын утада
Номнолойнь гэрэл сасарһаар арадта.

Эдир наһанайнгаа хүсэлые ургалһан
Эрэлхэг замынь угай хургаалһаа.
Эрдэмэй далайе эсэнгүй гаталһан,
Эрмэлзэл зоригын элинсэгэй табисуурһаа.

Үндэр бодолой сэнтэй үгы
Үнэнэн тобогһоо суглуулһан захяа.
Үймөөтэ юртэмсын үнэнэй мүрые
Үйлэ хубитаяа ниилүүлһэн габыяа.

ᠪᠢᠮᠪᠠᠨ
ᠷᠢᠨᠴᠡᠨ

ᠪᠢᠮᠪᠠᠨ
ᠷᠢᠨᠴᠡᠨ

Эжынэрэймнай буян хэшэг

«Бурхан буянтай, тэнгэри тэһээтэй»,— гэжэ
Буряад-монголшууд сэдхэлдээ этигэдэг.
Буурал эжынэрнай сагаагаа дайдадаа сүршэжэ,
Буусадаа хэшэгыг хурылжа сахидаг.

Үндэр заяашынгаа нангин үршөөлөөр
Үнэншэ замдаа өөһэдынгөө үүргыг үргэнэ.
Эртын саһаа тогтоһон үрээлтэ үгэнүүдээр
Эхэнэрэй заяанда этигэлэй ододто хүргэнэ.

Эжынэрэймнай тахиһан гал гуламтада
Энхэ байдалай дуу хүгжэм зохёогдоно.
Эрлигэй занан хэрзэгы хара сохилтодо
Элшэ толониинь эгсэ хаалтаар зогсоно.

Сэсэн бодолто эжынэрэй үлгын дуунууд
Сэсэгүүдээр надхажа, сэдхэл, бодол уяруулна.
Сээжын гүнһөө дэлбэрһэн шэдитэ үгэнүүд
Сэнтэй дэбтэрэй хуудануудыг зузааруулна.

Хүхэ мүнхэ тэнгэри — эсэгэ найжамнай
Хүрһэтэ дайдаяа энхэржэ хэзээдэ хүсэлүүлнэ.
Хүнэй ухаан сэдхэлдэ хүгжэһэн найдалыг
Хүсэн түгэс эжынэрэй буянаа зоригжуулна.

ᠡᠵᠢᠨᠡᠷᠡᠢᠮᠨᠠᠢ
ᠪᠤᠶ᠋ᠠᠨ
ᠬᠡᠰᠡᠭ

Одо мүшэдэй гэрэл

Газарайнгаа багтаамжатай нюрган дээгүүр
Гайхамшаг үйлэ ушарнуудыг шэртэгшэб.
Гандаһаншыг талын хүрһэнэй хүсөөр
Гасалан зайсуулха хүсэлэн мүндэлэгшэ.

Огторгой харахадам, ододууд юрьжэ,
Огто бү мартаһай, манай газарыг.
Оог табиха гээд оршонһоо эшэжэ,
Оогтортой мэтээр ажагланаб ододыг.

Ододгүйгөөр газарнай төөрижэ болохо,
Омог нэрээг сагай хатууда бү мартаһай.
Газарнай холын ододтой нүхэсэлөө сахижа,
Гадаада замбитай холбоогоо бү таһарһай.

Һүниин тэндэшыг дулаан унтаринаа
Һүрэжэ бодоод, одод тухай бодомжолхо дуратайб.
Һүүхиржэ болохогүй, аалиханаар зүрхэнһөө
Һүүдэрээрээ шүлэгөө ойлгонгүйгөөр бэшэхэ
золтойб.

Одо мүшэдтэй үгээг ойлголсобол газарнай,
Оршолонто юртэмсэ хэзээдэ бидэнэй түрэл.
Үбгэржэ эхилһэн байгаалиа гамнабал,
Үнэн бээдэмнай тунаха ододой гэрэл.

Одо мүшэдтэй гэрэл

Эрдэмтэ

Мүшэдшье өөр өөрын заяатай,
Мүнхэ огторгойдоо гэрэлтэ амитай.
Мүрысэхэ хоорондоо хэтын захяатай,
Мүр мүрөө мүшхэлсэхэ ажалтай.

Энээн тухай эрдэмтэд тодоор
Гэгээн үгэнүүдээр дэбтэртээ бэшэнхэй.
Эгээл холын сэлмэг ододоор
Гэрэлээ сахин, сэдхэлээ шэмэнхэй.

Зүрилдөөгүйгөөр гансашье асуудал
Зүндөө харюугаа олодог бэшэл ха.
Газарай хүнүүдые гасаалдаг гашуудал
Гансата өөрөө тонилдог бэшэл ха.

Үдэр хүнигүй шэбэнэһэн зүүдые
Эрдэмтэн өөрынгөө бодолдо сахинхай.
Үрэ дүн үгөөгүй уйтан үүдые
Эртын шүүдэртэл тооложо хаянхай.

Хүсыень эзэмдэһэн түмэр гэнжые
Хүсэлтэ зүрхөөрөө таһа татажа шаданхай.
Ухаан соогоо мүшэдэй олон шэнжые
Удаан зэргэсүүлжэ түхэмынь олонхой.

Эрдэмтэ хүн тэнгэриһээ сэхэ тэһээтэй,
Эрмэлзэл зоригынь хэтын тэмдэгтэй.
Элинсэгэйнь шуһанһаа мүндэлһэн хэмтэй,
Эльгэн соонь бүрилдэһэн хүлдэтэй.

Монгол улac

**Доржигутапов
Дамдинсүрэн** (1959)

Буряад Уласай Хэжэнгын
аймагай Хөөрхэ нютаг.
Буряадай багшанарай
дээдэ нургуули дүүргээд,
Шэнэ-Хэжэнгын
нургуулида багшалжа
байдаг.

Азиин дуулим түбиие
Агтын туруугаар дэбхэжэ,
Үргөө хото гүрэниие
Үбдэг дээрэнь хэхэрүүлжэ,
Галаб холын юрьеэн сооһоо
Гэнтэ бодоһон Алтан арад,
Газар замбиин эрьеэн сооһоо
Гаража ерөһэн Монгол Улас.

Хуяг хатуу дуулгы
Хүлэр мүрэхөө абангүй,
Хурса булад хэлмы
Хүдэр гарһаа табингүй
Галта хатуу тэмсэл соогуур
Гасалан дабаһан Алтан арад,
Гаһар тэнгэриин нүдэн доогуур
Гуламта тахиһан Монгол Улас.

Урдан ошоһон сагы
Угай бэшэгээр мүнхэлжэ,
Угтан ерэхэ ханы
Нүнэй дээжээр хүндэлжэ,
Толон сагаан дайда соо
Тооно үргэһэн Алтан арад,
Торгон талын хүрьһэн соо
Тоонто нюуһан Монгол Улас.

Юһэн бүншүүг тугы
Юртэмсэдэ мандууһан,

МОНГОЛ
УЛАС
ДОРЖИГУТАПОВ
ДАМДИНСҮРЭН

Бүхы монгол угыг
Бүридхэжэ ниилүүлхэн,
Эзэн Чингис богдодоо
Эрхэ дүтэ Алтан арад,
Энжэ баян түүхэдээ
Энэрхы сэхэ Монгол Улас.

Дэлхэйн арадай бэлигыг
Дэлгэн тодоор шэнжэлжэ,
Гүн соёлойнь дээжыг
Гүльмэ нарыар шүүрдэжэ,
Монгол бэшэг барлуулхан
Манлай үндэр Алтан арад,
Манхан гүрэн байгуулхан
Мандал түрэ Монгол Улас.

Оршон түрэл байгаалие
Орон нютаг гэлсэжэ,
Аба эжын хургаалыг
«Ехэ засаг» болгожэ,
Гэгээн мэргэн соёл соо
Гэрэлтэн бодоһон Алтан арад,
Гашай үндэр заяан соо
Гэгээрэн үдэһэн Монгол Улас.

Сэнэг дүүрэн хүбүүдээ
Сэсэн үгөөр зандаржа,
Сэбэр найхан басагадаа
Сэдхэл соогоо энхэржэ,
Морин хуурай хүгжэм соо
Мансылуулхан Алтан арад,
Уртын дуунай гуниг соо
Үлгыдүүлхэн Монгол Улас.

Түрэл нютагай шэнжыг
Түмэн жэлдэ эмдээгүй,
Уулын эзэдэй энжыг
Нуулин, малтан хэндээгүй,
Эхэ нангин газартаа

Эльгэн түшэг Алтан арад,
Энхэ нармай арадтаа
Этигэл түгэс Монгол Улас.

Эрын гурбан наадыс
Элинсэгнээ эрхилхэн,
Баатар бүхын солыс
Баярай хадагаар үргэнхэн,
Нүр ехэ хүлдэтэй,
Нүрөөтэ хүсэн Алтан арад,
Уг ехэ гарбалтай
Үлзы баян Монгол Улас.

Алтаргана

**Доржын
Намсалмаа** (1969)

Үбэр-Монголой
Шэнэхээнэй Баруун
хомоной Тэмээн-Хүзүүн
бригадада түрэлхэн юм.
Сагаан малгай хуасай
омогой. Хайлаарай
багшын тусхай
хургуули дүүргэжэ,
хургуулинуудай бага
ангинуудта багшалхан,
мүнөө хубийн хэрэг
эрхилэгшэ.

Алтаргана
Олонхоо ехэ үндэрш бэшэ,
Алтаргана
Арсадал адли үнэргүй
Гээш наа,

Үлүү дутуу гоёлтогүй,
Урин сагтаа халбараад лэ байдаг
Алтарганада би дуратайб.
Энэ жэл
Алтаргана ехээр ургаа,
Ган гасуурһааш айхагүй
Гэтэжэ угтахань найхан лэ.

Ажалша борохуун зантай,
Арад зондомни адлихан лэ.
Алтаргана —
Эгээл бүхэ ургамал гэжэ үнэлнэб,
Алтаргана —
Минии дуратай ургамал.

ᠠᠯᠲᠠᠷᠭᠠᠨᠠ

ᠠᠯᠲᠠᠷᠭᠠᠨᠠ

«Алтарганаар» амар мэндээ!

Хүлэн далайн саанаагаа
Хун шубуунай түүхэ амилна,
Хорин нэгэдэхи зуундаа
Холбоо барин морилно.

Аяар тэрэ нютагһаа
Арзын дээжэ үргэнэб.
Амар мэндээ, «Алтарганаар»!

Хүбсэгэл, Увсы туланхан
Хүхэ хадаг нууналзана.
Хаан богдын үрөөндэ
Гуламтаа тахиха хубитайхан.

Мүнхэ-Һарьдагай сууряанһаа
Мэндэ амар дуулдана.
Амар мэндээ, «Алтарганаар»!

Байгал далайгаа бараалхан
Буурал мүнгэн дайдамнай,
Буян хэшэгээ хурайланхан,
Бултанай мэндэ мэдэнэ.

Дахин, дахин золгохын
Дэмбэрэл татан угтана.
Амар мэндээ, «Алтарганаар»!

ᠠᠯᠲᠤᠷᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠷᠠᠭᠠᠨ

«ᠠᠯᠲᠤᠷᠭᠠᠨᠠᠭᠠᠷᠠᠭᠠᠨ»
ᠠᠮᠠᠷ
ᠮᠡᠨᠳᠡᠭᠡ

Хүлэн, Хүбсэгэл, Байгал
Гунигаа мартаһан хараса гү?
Буряад арадай эгшэглэл
Байда, Ёго, Наян-Наваа наярна.

Ёохор нааданда урилсаһан
Ёһотойл «Алтарганын» үндэржээн.
Амар мэндээ, «Алтарганаар»!

ᠬᠤᠯᠡᠨ, ᠬᠦᠪᠰᠡᠭᠡᠯ, ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ

ᠭᠦᠨᠢᠭ᠎ᠠ ᠬᠠᠷᠠᠰᠠ ᠭᠦ?
ᠪᠦᠷᠦᠶᠠᠳ ᠠᠷᠠᠳᠠᠢ ᠡᠭᠰᠡᠭᠡᠯᠡᠯ
ᠪᠠᠶᠢᠳᠠ, ᠡᠭᠣ, ᠨᠠᠶᠠᠨ-ᠨᠠᠪᠠᠭᠠ ᠨᠠᠶᠢᠷᠨᠠ.

Эхэ нютаг

Елена Цыбикжапова
оршуулба

Дугаров
Баяр (1947)

Буряад Уласай Ахын
аймагай Өөрлиг тосхон.
Буряадай арадай ирагуу
найрагша, Зүблэлтэ
ороной (СССР-эй)
Уран зохёолшодой
холбоонуудай гэшүүн,
Буряадай, Ородой
Холбооной Уласай соёлой
габьяата хүдэлмэрилэгшэ,
гүн ухаанай эрдэмэй
доктор.

Бусалма халуун бодолдоо энхэрэн,
Баргуужан-Түхэмөө тэбэрхэдэм,
Буурал холын хизаарай үүдэ
Хадануудни сэлижэ үгэнэл.
Тэмээнэй бүхэнгүүдтэл уняартаһан орьёлнуудни
Сэдхэхэлым номгоруулан,
Тэмдэг болгон асарһан шулуум
Хүхэ-Саяандаа бэлэглэнэл.

Байсын халтируухай уйтан зүргөөр
Булга намнаһан ангуушаниис
Эрэ хүн гэжэ хүндэлнэб.
Сэбэрхэн налгай гоохон дангиные, зүгөөр,
Сэсэн даруухан Алан-Гуа эжыгтээ
Аддишаажа, зохидшооноб.

Хабсагайн шулуун Чингис хаанай
Тогоон соо салгидаһан
Хүшэ ехэтэй аршаан хүртэжэ,
Ульгэр домогоор хуягланаб.
Дээгүүрни элиһэн уулын бүргэдүүд —
Тэнгэрийн эзэд —
Долгилон эбхэрһэн Байгалай
Дууень бэлэглэн ниидэнэт.

Элинсэгүүдэйм түбхинэһэн хадын оршолондо
Гэсэрэй хэлмэ хадагалаатай.
Элшэ гэрэлээ арюуханаар сасаһан
Тэнгэрийн мандал задараатай.

Инаг дуранай бурьялма арюухан орондо
Дуранай мэдэрэл сахяатай.
Илдам нүхэрэй сохилһон улаан зүрхэндэ
Минии дуун зэдэлээтэй.

Ногоон хүжэ номгон номин дайдада
Хэн намай асарааб?
Норгон ородог борооной хүбшэргэйн мүнгэн утаһа
Хэн намда барюулааб?
Талын дундахана түглынэн боролжо шугышые
Түрэл дүтэ мэтэл!
Таража ханхинаһан аялга дуумнишые
Гэрэлтэй харуул шэнгил!
Минии хадануудни — юртэмсын мүнгэн сэргэнүүд лэ!
Мүнхэ Байгал далаймни —
Азиин хүхэ хадаг лэ!
Жэрьеэтэ дэлхэйтээ хахасан хайлабашье,
Заатагүй һөөргөө тэхэрихэб.
Жэгүүртэ шубуухай гү, али
Талын сэсэгхэн болоод, һалбархаб...
Тиигэжэ өөрыгөө танюулахаб!

Һаргама арюун бодолдоо Баргуужан-Түхэмөө
Энхэрэн, энхэрэн тэбэринэм.
Һарьдаг Хүхэ-Саяандаа нэмэри болгон
Өөрынгөө зүгһөө шулуу табинам.
Энэ минии хонгёо солгёон дуунайм үлгы —
Абым дулаан орон!
Эгүүридэ дэлхэйдээ
Абарагша Тэнгэриин бурхад —
Һахюуһам! Сахюусам!
Минии талисмаан!

Баяртай Агаяа бусахал

**Дулмажапова
Дулмадоржи** (1941)

Шэтэ можын (Үбэр-
Байгалай хизаар) Агын
Буряадай тойрогой
Шандали тосхондо
түрэхэн, бага наһаниинь
дайнай жэлнүүдтэ
үнгэрөө. Нютагайнгаа
нургуулида 7 анги
дүүргээд, бүхы наһаараа
хүдөөдөө хонин ажалда
хүдэлжэ гараһан, ажалай
ветеран.

Жэгүүртэ шубуудай элиһэндэл,
Жэлнүүд үнгэрнэ хэлгэн.
Жэнхэни буряадайм уг гарбал
Жэгдэхэн хэргэн бадарна.

Алтан наранай элшэ туяаһаа,
Алхана уулын нангин шүтөөнһөө,
Аба эжын нангин тоонтоһоо
«Алтаргана» уряалаа эльгээн байна.

Баян элдин Ага нютагһаа
Буряад аялгата дуунууд,
Байгал далайн номин долгиндол,
Бадаран зэдэлхэл «Алтарганада».

Абарга хүсэтэй бүхэшүүл,
Алтан годлито мэргэшүүл,
Олониие түрүүлхэ шадалтан
Омогорхожо мұрысэхэл «Алтарганада».

Түмэн жэлэй домогто
Бултые илажа жагсаад,
Баатар солоёо дуудуулан
Баяртай бусахал Агаяа.

ᠪᠠᠶᠠᠷᠲᠠᠢ
ᠠᠭᠠᠶᠠᠭᠠ
ᠪᠤᠰᠠᠬᠠᠯ

Алтаргана

**Ехэдоржын
Галсандулма** (1990)

Үбэр-Монголой
Шэнэхээн нютаг.
Хүлэн-Буйр хотын дээдэ
хургуулийн хэлэнэй,
уран зохёолой халбари
дүүргэһэн. Нютагтаа
арадай түлөөлэгшэдэй
хурал, засаг газарта
алба хааж байдаг.

«А» үзэгэй түрүүнһээ
Алтан шаргал гэрэл татуулһан,
Арад буман бураадни.
Арюухан уян шанартай алтаргана
Аза хии мориной хэшэг аахурайлан,
Адуунай сарьяар саһа соохорлуулха хабар.
Арюухан басагадай шарай туяаруулан,
Аса халаадаа ягаахан сэсэг дэлгэрүүлдэг алтаргана,
Атархан хүрьһэнһөө шэмэ хүртэн бүхэжэһэн
алтаргана,
Айраг, тараг, сэгэйн охи амталһан алтаргана,
Аргал шэбхын утаа үнэрдэһэн алтаргана,
Ангагархан жэрэгэрнүүдэй энеэдэ халдааһан
алтаргана,
Арьяабаала бурхан шэнги хоймор эзэлэн
тахигдаагүйш.
Арад зноймни зүрхэндэ аяндаа бадмалһан зула
алтаргана,
Ая гангаар утан, арюулан дархалаагүйш.
Ахы байдал, Араншан төөргөөрөө
Аргагүй түһөөтэй алтаргана,
Бууралхан хүбшын гүндүүхэн хүбүүдэй
Бууяма халуухан инагай болзоо алтаргана,
Барлагдаагүй түүхын алтан хуудаһан соохи
Бэрхые туйлаһан шандааһата шүрбэһэн алтаргана,
Газарай хүрьһые нягталха шиигтэй нүхэсэһэн
алтаргана,
Ган зоригые хүбшэлхэ этигэлэй элшэн алтаргана,
Хаан баабай Баргадайн дархан соло алтаргана,

Хатан эхэ Алан-Гуагай ирагуухан домог алтаргана,
 Буриад нударгын эршэлхэн алтаргана,
 Бэшэгдээгүй, сэдхэлдэ ниилэгдэһэн тангариг
 алтаргана,
 Буриад гэлсүүлхэ хадарган адаалхай үргэһэн
 алтаргана,
 Бусаһан хүнэһэнэй эрьсэхэ тоонто заяаһан алтаргана,
 Тэнгэрийн элшэ заяаха сэдхэлэй алтаргана,
 Диваажанда мүндэлхэн гэхээр нютагай алтаргана,
 Уянгын шадал үргэһэн гэмээр яруу найрагай
 алтаргана,
 Урлажа сэдхэхэ орон зай тэлэһэн дэлхэйн алтаргана,
 Эгээлхээ эгээлхэн элхэнэй нэгэн ургамалхан
 алтаргана,
 Эрхимхээ эрхим зүрхэн тамираймни шэбшэлгэ
 алтаргана,
 Дарууһаа даруухан эхэ байгаалиимни
 түрэмэлхэн алтаргана,
 Дарханһаа дархан буриад түмэнтэймни мүһээр
 эжэлхэн алтаргана,
 Мүнхэ хүхэ тэнгэрийн аянгын дуун алтаргана,
 Мүрэн голой шудхалан далай мэтэ алтаргана,
 Мүхэшэгүй бүхэ удам угсаата алтаргана,
 Мүлиршгүй мүнхэ омог хүлдэ алтаргана.

Шэнэхээн юртэмсэ

Шамай, намай зүүдэлүүлхэн —
Шэнэхээн юртэмсэ,
Саһан мүнгэн хуягтай —
арюун юртэмсэ.
Шамбай хүбүүдэй алхадалтай —
дорюун юртэмсэ,
Сэбэр басагадай энеэдэтэй —
хүхюун юртэмсэ.

Табан хушуу малтай —
үнэр юртэмсэ,
Тэниглүүн зохид амидаралтай —
жаргаланта юртэмсэ.
Дээдын ёһо гуримта —
айбуухан юртэмсэ,
Дэлхэйн болбосонтой мүшөөрхэхэн —
Бураад юртэмсэ.

Арюун удамай хүбүүдэй
шуһаниинь бураад.
Арюухан гуа үхидэй
зангынь бураад.
Алдараа үргэжэ яларха
үйлэсынь бураад,
Ажабайдал амидаралынь
тэрэл шэгээрээ бураад.

Шэнын золголтодо мэндэшэлхэ үгэ
хэлэниинь бураад,

Тэмсыгтэр үмдэн гоёлхо дэгэл
хубсаһаниинь бурыад.

Шэрээ дүүрэн табиһан сай
эдеэниинь бурыад.

Сэнгэн нарьяжа хүхихэ ая
дууниинь бурыад.

Һойжо уяжа урилдадагынь —
шэнэхээн үүлтэрэй хүлэгүүд.
Шэнээр заха дэлгүүртэ нэрэ гараань —
шэнэхээнэй охор һүүлтэ хонид.
Шэрээ бүхэнтэй тэмээдынь —
үбэлэй найрай шэмэг,
Саг эринтэй зохисоо —
соёл зугаасал һолилсоо.

Шамай, намай тэмүүлүүлхэн —
Шэнэхээн юртэмсэ,
Саглашагүй дүрбэн уларилтай —
гуа юртэмсэ,
Уларил бүхэндөө найртай —
омог юртэмсэ,
Ухаанта арадаа баясхаһан —
Шэнэхээн юртэмсэ.

Сэдьхэлэймни шэбэнэн

Һәм-һәмээхэн нэгэ юумэн
Сэдьхэлдэм дандаа шэбэнэдэг.
Ши бидэ хоёрой
Шүтөөншые юм гү тэрэмнай.
Шэнэһээ жабартай Шэнэхээндээ
Буса, бусал гэнэл,
Сэдьхэлтэйхэн амидаралдам
Шунга, шунгал гэнэл.
Сэржэмэй дээжэ һү, сэгээгээ
Үргэ, үргэл гэнэл.

Хаа-яа, хаа-яахан нэгэ юумэн
Хатуухан, шангахан зандарнал,
Хари, хари Шэнэхээндээ гэжэ
Хардуухан, шэрүүхэн захинал.
Ерэ, ерэ, ерыш гэжэ
Эжымнишые даллалал,
Эмээл, эмээл, эмээлхэн гэжэ
Моримнишые дугташанал.

Үе-үехэн нэгэ юумэн
Үрсэдэм ерэжэ шэбэнэнэл.
Үүдэ, үүдэ шэные гэжэ
Үглөө үдэшгүй һануулнал.
Үни мүнхын заяатай
Үбгэдэймни хүнэһэн
Үриниинь болоһон намдаа
Үнэн үгээ захибал.
Үбгэдэймни үгэһөө үнэн

Энэ дэлхэйдэ байна гү?
Үеын үедэ уламжалха
Ёһын дээдэниинь байбал.

Дээдынгээ ёһые хүндэлжэ,
Тоонто Шэнэхээндээ ерэбэлби,
Дэлһээ хиидхэһэн моримни
Эмээлтээ инсагаалжа угтабал.
Тэнгэридэ халиһан аба эжымнишье
Тэнюухэн шарайтай угтабал.

Сэдхэлэймни мүнөөхи шэбэнээн
Шэрүүхэн ойжо үерлэбэл.
Шэнэхээн, Шэнэхээн, Шэнэхээн гэжэ
Сууряа татууланхан ханхинабал.

Дуулим энхэ Буряад ором

**Жанчипов
Булт** (1939)

Буряад Уласай
Яруунын аймагай
Ульдэргэ тосхон. Уран
зохёолшо, сэтгүүлшэ,
СССР-эй (Ородой)
Уран зохёолшодой,
сэтгүүлшэдэй
холбоонуудай гэшүүн,
Буряадай Гүрэнэй
шагналтан, Буряадай,
Ородой соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ.

Дуулим энхэ Буряад ором,
Дуугаа шамдаа үргэн бодоном.
Дэбжэлтынгээ дээдэ шата хүрин
Дабшан гарахыш аһан ехэ хүсэнэм.

Мүшэн дуулгата Саяан тээһээ
Мүнгэн долгито Витим хүрэтэр,
БАМ-ай шугам далан дээрэһээ
Борьёо тала, Сэхир хүрэтэр.

Байбан үнгөөр сэнхирлэгшэ
Байгал далайн үбэр зайда,
Ошоһон холын элинсэгүүдэй
Орхиһон манда үлгы дайда —

Дуулим энхэ Буряад ором,
Дуугаа шамдаа үргэн бодоном.
Дэбжэлтынгээ дээдэ шата хүрэн
Дэгжэн гарахаш, солоо үргэн, этигэнэм!

Дуулим энхэ Буряад ором,
Дуугаа шамдаа үргэн бодоном.
Дэбжэлтынгээ дээдэ шата хүрэн
Дэгжэн гарахаш, солоо үргэн, этигэнэм!

Буряаднай

Хүгжэмынь

Баяр Дондоковой

Буурай сагаан домогтой
Буурал хангай Буряадайм
Тоонто дулаан дайдые
Торгон уняар нэмэринэ.

Агтын удаан заададаг
Абын буумал сэргэдэ
Холын замһаа хүбүүдээ
Хүлээн байдаг Буряаднай.

Хээрын номин аглагта
Хүжын арюун хангалтай,
Тайбан энхэ Буряаднай
Түүхын мүнхэ заяатай.

Буряад

Буряад

Буряад

Буряад

**Жербаев
Жаргал** (1960)

Түнхэнэй аймагай
Охор-Шэбэр тосхон.
Улаан-Үдэдэ соёлой
дээдэ хургуулида
хураа. Агын тойрогой
соёлой габыята
хүдэлмэрилэгшэ.

Алишье нютаг найхан юм даа:
Аршаантайшье, хадатайшье, талатайшье,
Арюун нангин зорилготойшье,
Арадай бодол хэшэгтэйшье,
ухайш даа!

Үбсүүгээ сэлээд нара угтадаг
Үндэр шобхо Саяан ууламнай,
Үүрэй толондо түрүүн умбадаг
Үргэн дайдата Ага таламнай,
ухайш даа!

Алишье нютаг найхан юм даа:
Ая гангаар анхилханшье, сагаан дали сасаһаншье,
Наруул гэгээн элшэтэйшье,
Наргама сэлмэг сэдхэлтэйшье,
ухайш даа!

Мүнгөөр хашарһатаһан мүнхын аршаантай
Мүнхөөр тогтоһон энхэ Байгалнай,
Бүргэд шэнги ниидэн байгша
Буряад найхан элдин нютагнай,
ухайш даа!

ᠨᠢᠶ᠋ᠠᠨᠭᠡᠨᠢ

ᠨᠢᠶ᠋ᠠᠨᠭᠡᠨᠢ

Үбэртэм долгилнол Байгал далай

**Мижэдэй
Сэсэгмаа** (1952)

Монголой Хэнтэй
аймагай Дадал номондо
түрэн. Мэргэжэлээрээ
оёдолшон, удамай
мэргэжэлтэ баряашан.
Монголой зохёолшодой
эблэлэй гэшүүн.

Үндэһэн аягатай духаряа соом
Үелзэхэ шэнги Байгал далай.
Үбгэн баабаймни наанаханань
Үбһөө сабшаха шэнги, баарһамни.

Шаажанхан аягатай духаряа соом
Салгидаха шэнги Байгал далай.
Сагаахан пулаадтай эжымни
Сасалаа үргэхэ шэнги, баарһамни.

Шуһанайм шунгадаг зүрхэн соом
Шууяха шэнги Байгал далай.
Сугтаа байһан маанараа
Ооглохо шэнги, баарһамни.

Үндэһэнэйм тоонто гэжэ омогшоходом
Үбэртэм долгилнол Байгал далай.
Үнинэйнгөө түүхые уншахадам,
Үбсүүмни огшонол — Бурхан зүг.

ᠤᠪᠡᠷᠲᠡᠮ
ᠳᠣᠯᠭᠢᠯᠢᠨᠣᠯ
ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ
ᠳᠠᠯᠠᠢ

Бурхан заяашатай буряад зон

Эсэгэ ехэ тэнгэри заяата
Эхэ болоһон дэлхэйн хээлидэ
Ерэжэ түрөөд, жаргаха хубитай
Энхэ заяашатай буряад зон.

Эртэ урданай үни холоһоо
Элдин Байгалаа нэнгэн шүтэжэ,
Хүн гарбалаа тэндэһээ олоһон
Хун заяашатай буряад зон.

Хүбүүд басагадаа хуримлуулжа үнэржэһэн,
Худа урагаараа сэнгэжэ хүхилдэһэн,
Тэбхэгэрхэн бөөдээ хүхэ тамгатай
Тэнгэри заяашатай буряад зон.

Энэ сагай аригуун шүтөөн —
Этигэлэй Хамбын зүрхэнэй тарнитай,
Мүр зүбтэй, сэдхэл һайтай,
Мүнхэ заяашатай буряад зон.

Энгэртэй дэгэлээ эрбиисэ хатарһан,
Залаатай малгайгаа заһажа хатарһан,
Буйн заяагаа юрөөжэ хатарһан
Бурхан заяашатай буряад зон.

Бурхан заяашатай буряад зон

Түрүүшын харгы

Олон зоной мөрөө үлөөхэн
Ондо ондоо харгинууд,
Ошохо ерэхэ мур гаргаһан
Ута богони харгинууд,
Таанадай наашаа ерэхэн,
Маанадай таанадые тодоһон
Элхэтэй шулуутай энэ харгы,
Элэгдэжэ мэлиинхэн тэрэ харгы.
Жаргал зоболон соогуур
Жүдхэжэ, шармайжа хотойһон,
Олон зуунай ябадалда
Олойржо хонхойһон,
Үгэ хэлэжэ шададаг хаа,
Үниин ябадалые хөөрэхэ байха,
Үгэ хэлэжэ шадахагүйшые хаа,
Үльгэр түүхэ үзүүлхэ байха.
Түби тойроһон замай
Түрүүшэнь биб даа гэжэ,
Дэлюун болдогой харгы
Дэбхэлжэ өөрөө омогшохо байха,
Хамаг Монголой түүхэ
Хаанаһаа эхитэйеынх хэлэхэ байха.
— Тиимэ даа, тиимэ!
Тэрэ үниин түүхэтэй,
Түүхэ өөрөөһөн эхитэй,
Монголой түүхэ мориной муртэй,
Моридойнь мур угай тамгатай,
Угайнгаа тамгые эндэхээ даража,
Ута замдаа мордоо гэхэ...

ᠲᠦᠷᠦᠭᠦᠰᠤᠨ
ᠬᠠᠷᠭᠢ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠠᠢ
ᠲᠦᠭᠦᠬᠡ

Амархан бэшэ замые
 Анхалжа эхилүүлхэн баатарнуудай харгы,
 Аюул ехэтэй бэрхэ дабаае
 Аргаар дабаһан ухаантануудай харгы,
 Тэмүүжэн жанжанай намтарай харгы,
 Шэнгэс хагаанай түүхын харгы.
 Эбхэгдэжэ «Нюуса тобшо» болоһон,
 Элэгдэжэ түүхэ болоһон,
 Дэлгэгдэжэ һудар болоһон,
 Дээрэнь намтар бэшэгдэһэн
 Дэлюун болдогой энэ харгы —
 Дэлхэй тойроһон ута харгы,
 Түүхэ ехэтэ энэ харгы —
 Түрүүшын харгы, түрүүшын харгы!

ᠠᠮᠠᠷᠬᠠᠨ ᠪᠡᠰᠡ ᠵᠠᠮᠤᠡ

ᠠᠨᠬᠠᠯᠵᠠ ᠡᠬᠢᠯᠢᠭᠦᠯᠬᠡᠨ ᠪᠠᠭᠠᠲᠠᠷᠨᠠᠭᠤᠳᠠᠢ ᠬᠠᠷᠭᠢ,

Буряад нютаг

**Мягмарай
Дөш** (1977)

Монгол ороной
Дорнод аймагай
Баяндун сомондо
түрэхэн. Нютагтаа
«Хори буряадай Дөш»
гэжэ алдаршаһан юм.
Түрүүшынгээ шүлэг
8 наһатайдаа бэшэһэн
гэдэг. Монголоо
алдаршуулһан томо
томо зохёолнуудые
хэблүүлһэн байха юм.

Байгал далай ундатай, Баргуужан-Түхэм нютагтай
Балар Шэбэр хүбшэтэй Барга буряад түмэн
бэлэйбди.

Барга улас гүрэнтэй Барга баатар дээрхитэй,
Хоридой мэргэн эсэгэтэй Хори буряад зон бэлэйбди.
Хун шубуун гарбалтай, Буха ноён баабайтай
Алан-Гуа эжын арюухан тоонто минии нютаг.
Ойхоной арбан гурбан эсэгийн Онгон шүтээн
огшоһон,

Наян Набаа, Заян Набаа, Байдан Ёгоо минии нютаг.
Хүн гүрэндөө хүсээ үгэжэ, Хүхэ Монгол уластаа
жүдхөө,

Баабай Чингис хаандаа баатар хүбүүдынь жүдхөө.
Нармай Монголой туг мандуулһан буряад хүбүүд
Эрхэ сүлөө, хубисхалай туг боложо, Монголоо
аршала.

Буряад
нютаг

Мягмарай
Дөш

Буряад хэлэмни хайратай

**Надцалов
Дашидондок** (1987)

Шэтэ можын (Үбэр-
Байгалай хизаар) Агын
тойрогой Ушарбай
тосхондо түрэнэн. 2009
ондо Новосибирск хотын
дотоодын хэрэгүүдэй
дээдэ нургуули дүүргэжэ,
юрист мэргэжэлтэй
болоод, Москва хотодо
Ородой Холбоон дотор
хүнэй эрхэнүүдые
хамгаалгын газарта
хүдэлдэг.

Атар хүлэгэй гүйдэлөөр
Адлихан сугтаа гэшхэлхэн,
Буурал аба эжым дамжуулхан
Буряад хэлэмни хайратай!

Шэмэрүүн сагай тулалдаанда
Хашалган, хамалганда ороошье хаа,
Шэдитэ хүсөө харуулхан
Буряад хэлэмни хайратай!

Хариин зоной хэлэнтэй
Үзэг бүхэмнэй адлиханшье хаа,
Халуун шуһан соомни мүнхэрхэн
Буряад хэлэмни хайратай!

Үдэр бүриин ажабайдалда
Олон асуудалай байгаашье хаа,
Үри хүүгэдтээ дамжуулха
Буряад хэлэмни хайратай!

Ерээдүй сагай ажабайдалда
Буряад-Монгол арадайм
Түрэл буряад хэлэмни
Дэлгэрэн мандаха болтогой!

Элинсэг хулинсаг угаймнай
Түрэл Буряад хэлэмнай
Хэтын хэтэдэ, заяандаашье
Хосорхогүйл, мартагдахагүйл!

ᠪᠦᠷᠦᠳᠡ

ᠬᠡᠯᠡᠮᠡᠨᠢ

ᠬᠠᠶᠢᠷᠠᠲᠠᠢ

**Намжилов
Чимит-Рэгзэн**
(1926—1990)

Шэтэ можын (Үбэр-
Байгалай хизаар) Агын
тойрогой Үзөөнэй
хомоной Тарбагатай нютаг.
Буряадай арадай ирагуу
найрагша, Буряадай,
Ородой соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ, СССР-эй
болон Монголой хайра
шагналнуудта хүртэһэн.

Хэнтэйн нюрууһаа эхи татаһан Тэрэлжын гол
Хэды холые зорижо гараһанаа мэдээ бол —
Аласай аласта золгоһон Байгал гэдэг үбгэндэ
Абаашажа хүргыш минии халуун амар мэндэ.

Торгон хээтэй тунгалаг найхан урасхалдаа
Толидол адляар дүрыем абыш гэжэ гуйналби.
Толгой нүсэгэн, хүхюун дорюун — энэл зандаа
Тоонто нютагаа хүрэхэн шэнги болохолби.

Адуун хүрэгһөө али дуратайгаа барижа унаад,
Алтай, Хангайһаа аяар Дорнод руу гүйлгэнэ гээрэй.
Анда нүхэдөөрөө аялга ниилэн ханхинуулаад,
Айраг тарагайнь найхан дээжые амасана гээрэй.

Мүнхэ сагаан Одхон Тэнгэри өөдэ абирһаар,
Мүнгэн хюруудань һаншагаа дайруулаа гээрэй.
Сайн-Шандын, Үмэнэ-Гобийн хуурай халхинһаа
Сайбар шарайнь хүрилэн харлаа гээрэй.

Холын дайдада өөрын хүн шэнги болоод,
Хотогор налагар һуугаашье хаа, уйдана гээрэй.
Зүрхэндөө дүтын аха дүүнэр, зон голоо
Зүүдэндээ хаража, урмашан баясана гээрэй.

Хэнтэйн нюрууһаа эхи татаһан Тэрэлжын гол,
Хэды холые зорижо гараһанаа мэдээ бол —
Аласай аласта золгоһон Байгал гэдэг үбгэндэ
Абаашажа хүргыш минии халуун амар мэндэ.

Бурхан- Халдуунай бүргэд — би буряад

**Намнан-Доржын
Сэмжэд** (1963)

Үбэр-Монголой Хүлэн-
Буйрай Шэнэхээн нютаг.
Сурбалжалагша, уран
шүлэгшэ. Үбэр-Монголой
тусхай мэргэжэлэй
hurгуули дүүргэһэн.
Уран зохёолой хэмжээ
ябуулгануудта журиин
гэшүүн, түрүүлэгшэ
болодог.

Буряад эрын зүрхэн тамирһаа дуһал боложо,
Буряад эхын хэбэли туяалан түрэл олоһон,
Буурал Алан-Гуагай гэрэлэй хүнэнһэнби,
Бодохы тарганай хэлмээр бүтэхэ залгаанииньби.

Хээрын халхинда зүрхөө задагай табижа,
Хэсэхэ үүлэндээ хараагаа эмэрин сасажа,
Хэрэхэ сахилгаанай уулзуурта галаар золгохо,
Хэмжээ ябадалай тэнүүртэ ёохороо тоглохо.

Харанхы гүнзэги нүхэнһөө өөрыгөө олон,
Хазаарай жолоогоор татан, наран өөдөн шэдэхэ,
Ононой эрьсээр олон зуун жэл үгсэһэн, уруудаһан
Одотой мүнхэ тэнгэрийн нэгэн хаанби — буряад.

Оршолонгой бүхэлүүр зангилаае зада татаха
Орон саг үгы зогсоол юртэмсын жолоое угзашан,
Үнэн худалай заадаһые мүнгэн хутагаар соо шэдэхэ
Үнгэрһэн хэнгэрэгийе эмнихэ алтан мэсэб — буряад.

Баруулжа татаха наранһаа хүнэй үүдээр шэмхэһэн
гэрэл зээлилжэ,
Байгалһаа хүхэ дүлэ тэнгэри өөдэ аһаан харбаһан
Бартаа болоод, орьёлой оройдо далая шууха
Бурхан-Халдуунай бүргэд
Барихан нара, һарада үлгөөтэй сүлөөтэ одон —
би буряад монгол.

Бурхан-Халдуунай бүргэд — би буряад

Минии Бураад!

Тэнгэрийн нарандал сэдхэлтэй бураад,
Газарай баяндал дэлгэрхэн бураад,
Алан-Гуа эжын түрхэм Бураад,
Онон эжын түрхэм Бураад,
Арюухан Ононой эхин Бураад —

Энэ минии энхэргэн Бураад,
Эльгэ зүрхэнэйм дуулим Бураад.

Хун шубуунай хии морин Бураад,
Хуһан сэргын хүлдэ Бураад,
Байгал нуурай сээл Бураад,
Баргажан үндэрэй орьёл Бураад —

Энэ минии энхэргэн Бураад,
Эльгэ зүрхэнэйм дуулим Бураад.

Хүхэ тэнгэриһээ заяатай Бураад,
Хүрьһэтэ дэлхэй гэшхэнэн Бураад,
Хаан Чингисые мүн­дэлүүл­хэн Бураад,
Хатан эжын хайрлаһан Бураад —

Энэ минии энхэргэн Бураад,
Эльгэ зүрхэнэйм дуулим Бураад.

ᠮᠢᠨᠢᠢ
ᠪᠦᠷᠠᠭᠠᠳ!

ᠡᠨᠡ
ᠮᠢᠨᠢᠢ
ᠡᠨᠬᠡᠷᠭᠡᠨ
ᠪᠦᠷᠠᠭᠠᠳ,
ᠡᠯᠦᠭᠡ
ᠵᠦᠷᠬᠡᠨᠡᠢᠮ
ᠳᠠᠭᠤᠯᠢᠮ
ᠪᠦᠷᠠᠭᠠᠳ.

Бурхан-Халдуун

**Намсарайн
Ням-Осор** (1955)

Монгол ороной Хэнтэй
аймагай Батшэрээт
сумын Турагтхаан
нютагта түрэнхэн.
Москвагай Комсомолой
дээдэ хургуулида
хураһан, түүхын
ухаанай дэд-доктор,
хэдэн номуудай автор,
Монголой «Алтан
гадаһан» орденээр
шагнагдаһан.

Бурхание
Бурхан-Халдуунһаа
Буужа ерэнэн гэжэ
Бодоном.
Бурхан-Халдууниие
Бурханай оронһоо
Буужа ерэнэн
Уула гэжэ бодоном.
Бурхание бүтээжэ,
Бурхан болоһон
Бурхан уула —
Бурхан-Халдуун
Буян оршоһон
Бууралаймни
Хүндэтхэл.
Орьёл үндэртэнь
Обоо бодхожо,
Бурхание
Бунхалһан мэтэ
Буяниие тэгшэлһэн
Бурхан-Халдуун.

Бурхан-Халдуун

Бурхан-Халдуун

Ехэ Ононойнгоо уһанда би үлдэхэб

Ехэ Ононойноо уһанда би үлдэхэб,
 Ерэхэ сагай элшэн боложо үлдэхэб,
 Хадын сэнхир үнгэдэ
 Хайлажа би үлдэхэб,
 Уһан сэнхир зэрэлгээндэнь
 Умбажа би үлдэхэб,
 Загаһа, жараахай хүрэгтэнь
 Зальбаржа би үлдэхэб,
 Толи сэнхир уһандань
 Тогложо би үлдэхэб,
 Тоомгүй багын нюдэн шэнги
 Мэлмэржэ би үлдэхэб,
 Айлай эгэшын энеэдэн шэнги
 Салгидажа би үлдэхэб,
 Анилзаһан одод доро
 Энеэбхилһээр үлдэхэб,
 Сэнхир Ононойнгоо
 Сэнхир уһанда би үлдэхэб,
 Хаан Сэсэнэй хүлэг шэнги
 Харагдан холоһоо үлдэхэб,
 Эзэн Чингисэй үйлэ шэнги
 Эхэ ороноо түлөөлжэ үлдэхэб,
 Ехэ түүхын гэршэ болон
 Хэтэ мүнхэдөө үлдэхэб.

ᠡᠬᠡ ᠣᠨᠣᠨᠠᠶᠢᠨᠭᠣᠭᠣ
 ᠤᠬᠠᠨᠳᠠ
 ᠪᠢ ᠤᠯᠳᠡᠬᠡᠪᠢ

«Алтарганын» наадан

Очиров
Даша-Дондоб (1948)

Буряад Уласай
Хурамхаанай аймагай
Ботолло нуурин. Хадын
ашагта малтамалнуудые
үйлэдбэрилгын инженер.
СССР-эй (Ородой) Уран
зохёолшодой холбооной
гэшүүн, гүн ухаанай
эрдэмэй доктор.

1.

«Алтарганын» ехэ нааданда
Хабаадахын ехэ баяр даа.
Абаргануудай барилдаанда
Илахань ехэ хүшэр даа.

Бароо-бара, бара даа,
Барас бүхэ буляа даа!
Бароо-бара, бара даа...

Дэлхэйн буряадуудай нааданда
Ошоод ерэхын дэмбэрэл лэ.
Мэргэшүүлэй ехэ харбаанда
Диилэхэ ехэ жаргал лэ.

Эбэр шара номоёо
Эрхиин хүсөөр татая.
Тахар шара номоёо
Тохоногой хүсөөр татая.

Монголшо буряадуудай нааданда
Морилхо аза талаан даа.
Моридой ехэ урилдаанда
Түрүүлхэ ехэ талаан даа.

Гүйдэл хайтай мориндо
Гүрэмэл минаа шамайе.
Хатар хайтай мориндо
Хатуу минаа шамайе.

2.

Ази түбиин энэ ургамал
Аталиг хашарһан хальһатай.
Аталиг хашарһан хальһанһаань
Алтан шарахан сэсэгүүдынъ лэ.

Ара газарта ургагша
Аса бүхэтэй алтаргана.

Сибириин хүйтэндэ хүлдэхэгүй,
Ааяма халуунданъ хатахагүй,
Үалхи шуурганданъ диилдэхэгүй,
Үндэһэ бүхэтэй ургамал —

Үбэр газарта ургагша
Эшэ бүхэтэй алтаргана.

Хайр шулуу һэтэ харбан амидарха
Набша намаагаар үсөөхэн лэ,
Хадхууртайхан бүхэ шэлбэһэтэй,
Шарахан багахан сэсэгүүдтэй

Монголшо газарта ургагша
Молор бүхэ алтаргана.

3.

Монголшо арадуудай хүлдэ,
Далда удхатай ургамал —
Шэрүүн уларилай хургамал

Аталиг хашарһан хальһатай
Алтарганам, мэндэ амар!

Монголшо буряадуудай һунгамал,
Нюдэнэй хужар татадаггүй
Даруу зантай ургамал

Шарахан багахан сэсэгүүдтэй
Сибириин алтарганам, энхэ тайбан!

Нүүдэлшэ арадуудай хүлдэ:
 Үндэһэ бүхэтэй алтаргана,
 Эшэ бүхэтэй бургаанан,
 Аса бүхэтэй ургамал,
 Шэлбэһэ бүхэтэй шэрүүхэн
 Сибириимни алтаргана!

4.

Буряад-монгол арад, магад,
 Барга-Баатарһаа үндэһэтэй.
 Бүхэ энэ үндэһэниинь, магад,
 Балар сагай Хүннү, Сяньби
 Тэндэнь худхаралдана. Жужань,
 Уйгур, кидан уласууд, магад,
 Буряадуудай үндэһэд. Магад,
 Буряадууд тэдэнһээ мултаржа,
 Буряад ошоһон зон.
 Бур тайгаар зайгааша зон, магад.
 Түүрэг шуһатай алтаргана —
 Монголшо арадуудай үндэһэн?

Аса бүхэтэй алтаргана эдэ
 Арадуудай хүнэһэн? Али
 Алталиг хальһатай алтаргана
 Эдэ арадуудай элинсэг?
 Хэн мэдэбэ — хирээ хаагалба.
 Баргуужан-Түхэмдэ амидарба
 Алан-Гуа, Баргажан-гуагай басаган,
 Хоридой мэргэнэй үхин,
 Добуун мэргэнэй һамган лэ.
 Алтан Урагай Эзэн Чингис угай
 Элинсэг эхын түрэхэн нютаг лэ
 Баргуужан-Түхэмнай. Хоридой мэргэнэй
 Үри хадаһадай тоонто лэ тиихэдээ
 Борьёо шулуута Баргажан голнай.
 Чингис Богдын нагасанар лэ
 Хун шубуун гарбалтамнай,
 Хуһан модон сэргэтэмнай!
 Шэлбэһэ бүхэтэй эдэмнай

Буряад-монгол
 арад
 барга-баатарһаа
 үндэһэтэй

Сибириимни алтарганы танюулна бшуу,
Эшэ бүхэтэй алтарганые хануулна бшуу.

5.

Модоной үндэһэн газар доогуур гэгшэ һэмнай,
Хүнэй үндэһэн газар дээгүүр гэгшэ һэмнай.

Дундада Азиин саксаул алтаргана хоёр
аха дүү бэшэ аал?

Адли шэрүүн дайдада амидарнад ха.

Ааяма халуунда анхатажа,

Элһэн шулуута хүрьһы харбажа,

Наранай элшы үсөөхэн набшаараа

эдлэнэд ха.

Харин гүнзэгьдэ тараһан

Үндэһэнтнай бүхэнүүд —

Газарай шүүһе һорожо шэмэнэд ха,

Тиигэжэ тэдэ амидарнад ха.

Хадата Кавказай хашаг үбһэн алтаргана хоёр

Адли хатуу шэрүүн зантай бэшэ аал?

Газарһаа угзаржа абажа хашаг үбһы шадахагүйш,

Гараа шуһан болотор адахаш. Ягаан сэсэгынь

Таһалжа шадахагүйш — һандаахаш:

Татаарин гэжэ дэмы Толстой нэрлээгүй ха.

Эгээл иимэ үсэд зантай ха алтарганамнай,

Үнэн сэхэ алталиг хальһатай ургамалнай!

Хадата Кавказай репей алтаргана хоёр

Адли хатуу шэрүүн зантай хаяал.

Хаджи-Мурат Шилдэй-Занги хоёр

Адли хуби заяатай хоёр хаяал!

6.

Буряад-монгол арад, магад,

Балар сагай Хүннүүдһээ үндэһэтэй.

Эшэ бүхэтэй алтаргана, магад,

Элһэн шулуута Гобиһоо үндэһэтэй.

Ази түбиин арадууд, магад,

Анхан сагта худхаралдаад,
 Хүннү, сяньби, жужуань бусад
 Дайлалдажа, дундаа нийлэлдээд,
 Монголшо арадуудай үндэһэд
 Шэбэр ехэтэ Азиин дайдаар,
 Сибирийн урда талаар тараа бэшэ гү —
 Арадуудай үндэһэн газар дээгүүр,
 Алтарганын үндэһэн газар доогуур.
 Тээд харин
 Тэнгэри дээгүүр һара наран хоёр,
 Тугууд дээгүүрнь элинэ элсэдэл
 Алтан үнгэтэй һара-наран соёмбо!

Нүүдэлшэ арадуудай хүлдэ —
 Үндэһэ бүхэтэй алтаргана.
 Эшэ бүхэтэй энэ ургамал
 Нүүдэлшэ арадуудта дүтэл.

Шэлбэһэ бүхэтэй энэ ургамал
 Сибирийн буряадуудта түрэл:
 Шэрүүхэн хүйтэндэ даагдадаггүй лэ,
 Малша, ажалша арадта олиггүй лэ.

Ааяма халуунда хатадаггүй ургамал
 Ган гасуурида тэсэмгэй арадта түрэл.
 Газар ажалаар бэрээлдэггүй арадта лэ
 Гандадаггүй алтаргана аргагүй лэ!

Баргуужан-Түхэм тоонтотой,
 Барга-Баатарһаа үндэһэтэй,
 Азиин түмэн арадуудһаа
 Буряад бодожо ерэһэн улад улс,
 (бурьяжа босожо ерэһэн бурьяашуул),
 Бур тайгаар зайжа хоргодоошуул,
 Булга, хэрмэ агнаашуул,
 Буха Ноён, Шоно, Гутаар угтан,
 Хун шубуун гарбалтан
 Үндэһэ бүхэтэй алтарганашуу,
 Шэлбэһэ бүхэтэй энэ ургамалшуу!

Алтан гадахан

**Прушенов
Аралжан** (1948)

Буряад Уласай Түнхэнэй
аймагай Тагархай
нютагта түрэн.
Аршаанай санаториин
ахамад эмшэн, мэдээжэ
хирург, Буряадай,
Ородой Холбооной
Уласай габьяата эмшэн.

Ара тэнгэрийн тэг дунда
Алиш сагта хүдэлхэгүй,
Хойто тэнгэрийн голые заахан
Хэтэ мүнхэ Алтан гадахан.

Тоолошогүй одонуудай
Түхэрээлжэ хатархан ёохорто
Таһаршагүй уялаагаар хүтэлхэн
Тэнгэрийн гол — Алтан гадахан.

Хүбөө хадаар хүрээлэгдэһэн
Хүхэ Монголой нэгэ буланда
Хулинсаг элинсэгэйм хадхахан
Хуһан модон сэргэ — угайм Алтан гадахан.

Аян замай зүгые зааж,
Олон одонуудаа уряалхан
Алтан гадаһандал
Алишье сагта һануулдаг

Эсэгымни һэргээн залахан,
Нютагтаймни намайе
Таһархагүй уялаагаар холбоһон
Алтан гадахан — угаймни сэргэ.

ᠠᠯᠲᠠᠨ
ᠭᠠᠳᠠᠬᠠᠨ

Нютагни үлүү хайхан

**Рабжуев
Рабдан** (1938—2001)

Шэтэ можын (Үбэр-
Байгалай хизаар) Агын
тойрогой Согто-Хангил,
нургуули дүүргээд,
колхоздоо хүдэлөө,
нютаг дээрээ элдэб
ажалда ябаа. 1989 онһоо
«Толон» һониной ниитэ
бэшэгшэ байгаа. Цыдып
Жамбаловой нэрэмжэтэ
шанда хүртэһэн.

Үргэн ехэ дэлхэйгээ
Үгсэн, уруудан ябааш хаам,
Үлгы хонгор дайдаһаам,
Үлүү нютаг үгыл байн даа.

Элдин ехэ дэлхэйгээ
Эрьен тойрон гарааш хаа,
Эхэ хонгор дайдаһаам
Энхэ нютаг үгыл байн даа.

Хорбоо ехэ дэлхэйгээ
Хойшо урагшань нэтэлээш хаам,
Халюун түрэл дайдаһаам
Халуун нютаг үгыл байн даа.

НЮТАГНИ
ҮЛҮҮ
ХАЙХАН

Алтан үлгы Буряадни

Үлгын дуугаар
Эдир наһым магтаа хэнш,
Үлзы заяагаар
Энхэ хаһым дуудaa хэнш,
Аглаг сарюун
Алтан үлгы Буряадни.

Одон гэрэл,
Омог зориг үгөө хэнш,
Уян сэдхэл,
Урма баярым үргөө хэнш,
Аглаг сарюун
Алтан үлгы Буряадни.

Хүсэл бодол,
Хонгор найхание бэлэглээ хэнш,
Угаа толо,
Уян хоолой хэшээгээ хэнш,
Аглаг сарюун
Алтан үлгы Буряадни.

Агуу найдал,
Асари хүсэ нэмээгээ хэнш,
Арюун байдал,
Ажана жаргал үреэгээ хэнш,
Аглаг сарюун
Алтан үлгы Буряадни.

Хаанаш холо
Ходол һаналым буяагааш,
Хэзээш оло
Хүрэн ерэхым уряалааш,
Аглаг сарюун
Алтан үлгы Бураядни.

Буряад
Угсаатан
Туган
Дун

Аба эжымни аша юм даа

Аглаг номин дэлхэй дээрэ
Ажагуухаар түрэжэ,
Ахир бэшээр тэнжэһэмни
Аба эжымни аша юм даа.

Элдин ногоон дэлхэй дээрэ
Эрын хэмдэ хүрэжэ,
Ажал хэһээр хүмүүжэһэмни
Аба эжымни захяа юм даа.

Үргэн дэлюун дэлхэй дээрэ
Хүн нэрээ нэрлүүлжэ,
Үнэн сэхээр хүмүүжэһэмни
Аба эжымни хургаал юм даа.

ᠠᠪᠠ
ᠡᠵᠢᠮᠨᠢ
ᠠᠰᠠ
ᠶᠤᠮ
ᠳᠠᠭᠠ

Буряадайм соло

Аяар холын эхин сагһаа
Арад зонойм тоонтош.
Алдар солынь үргэн асарһан
Жаргал золонь гуламташ.

Алан-Гуа эхын хэбэлһээ
Уг гарбалнай сасараа.
Барга-Баатар абын энхэрэлһээ
Хуби заяамнай бадараа.

Түбиин нэгэ буланда байрлан,
Байдал нуудалаа түбхинөөш.
Нангин эрхээ эдлэн, найрлан,
Найдал зоригоо хүбшэлөөш.

Алдар нэрэ солыень Буряадайм
Саяан ууламнай үргэнэл.
Баяр жаргал хүлдыень Буряадайм
Байгал далаймнай гэршэлнэл.

Буряадайм
соло

Алан-Гуа эжы

Урайн холо изагуурайм
Угайм одон толороо.
Ууган буряад арадайм
Буурал эжым тодороо.

Гэрэл туяа сасаран,
Гэгээн бэень залараа.
Боди сэдхэл асаран,
Сагаан харгы заһараа.

Тулгата галаа дэгжээһээр,
Туургата арад оршомой.
Тэмсэл, ажалаар үндыһөөр,
Түрэл тоонтодоо оршобо.

Алан-Гуа эжынь
Аялга дуун соносоо.
Алан-Гуа эжынь
Арюун зүрхэн сохилоо.

ᠠᠯᠠᠨ ᠭᠤᠠ
ᠡᠵᠢ

ᠠᠯᠠᠨ ᠭᠤᠠ
ᠡᠵᠢ

Бальжан хатан

Хариин дайдада харшалагдан,
Халуун зүрхэнш эбэрээгүй.
Сагай хатууда хашагдан,
Сагаан сэдхэлш жэбэрээгүй.

Хаан-тайжанартайнь үһэрилдэн,
Хуулин хатууһаа айгаагүйш.
Хатан бэеэрээ үсэрэлдэн,
Хайра гуйжа байгаагүйш.

Энжэ зоноо дахуулаад,
Эрьен тэхэрээш зоригтой.
Хэсүү зоболон амсаад,
Хүрэн ерээш, омогтой.

Тэнсүү бэшэ байлдаанда
Омог дорюун унаа һэнш.
Түрэл найхан дайдадаа
Домог болон мүнхэрөөш.

Бальжан хатан,
Бурядаим солье
Батаар дээшэнь үргөөлши.
Инаг дуран,
Сэдхэл бодолоо
Сэбэр найханда хүргөөлши.

Бальжан хатан
Бурядаим солье
Батаар дээшэнь үргөөлши.
Инаг дуран,
Сэдхэл бодолоо
Сэбэр найханда хүргөөлши.

Бабжа-Барас баатар

Буряд түрэл арадаа,
Бууса тоонтоёо аршалхан,
Буляд бузар дайсадаа
Баатар солоо дуудуулхан

Бабжа-Барас баатарнай
Барас мэтэ хүсэтэй хэн.
Домог болоод баатарнай,
Омог нэрэнь хүндэтэй хэн.

Онон голнай урдахаар,
Олон үенүүд үнгэрөөл даа.
«Сэрэг-Нархад» ургахаар,
Хэзээ болооб, мүнхэрөөл даа.

Татаад, хуршаа табиһан
Толгой нэрыш зүүнхэйл даа.
Татаад, тамхяа залаһан
Зэбынш сууряан эршэтэйл хэн.

Хүлэг морёороо дабхиһан
Хүнхэрэйш тала үргэн хэн.
Хуяг дуулгаа агсаһан
Сэрэгэйш хүсэн хүрөөтэйл хэн.

Бабжа-Барас баатар

Буряадни!

**Раднаева
Санджэ-Сурун
(Галина)** (1949)

Буряад Уласай Зэдын
аймагай Бага-Нарин
тосхон. Москвада Уран
зохёолой дээдэ һургуули
дүүргэһэн. Ородой Уран
зохёолшодой эблэлэй
гэшүүн, Буряадай
арадай ирагуу найрагша,
Буряад Уласай
Гүрэнэй шагналтан,
«Литературная Россия»
һониной шагналда
хүртэгшэ.

Нольболдоһон хоёр хэлмын
Эри дээрэ
тэнсэһэн бар хүсэншни
Нэтэрлүүлһэн эрэ ямаанай
Хүзүүндэ
уригдаһан хуби заяантайшни
Ямар хэлэн дээрэ
Ярилдаһан байгаа хаб,
мэдэһэйб, Буряадни!

Галабай сэнхир аласта
Шумуул мэтээр
Үрэбхюулхэб гээгүй хүсэлшни
Газарай ногоон зэрэлгээндэ
Шулуун шэнгээр
үйрэхэхөө айгаагүй найдалтайшни
Дуушанайл хэлэн дээрэ
Дуугаралсаһан байгаа ха,
тухайлнаб, Буряадни!

Буряад
Улаһа
аймаг
Зэдын
Нарин
тосхон
(Галина)

Нютаг тээшээ

Хаанашье ябахадаа,
гансахан харгым
Түрэхэн нютаг тээшээ...
Хэншье болоод,
хөөргөө бусахадам,
Тэсэхэл тэрэм намаяа...

Сэсэн номойнь
мүрхөө унаһан
Үзэгынь гэдэл — үзэгби.
Соло нэрынь
бэдэржэ гараһан
Үгэнь гэдэл — үгэб.

ᠨᠢᠶ᠋ᠠᠭ ᠲᠡᠭᠡᠰᠡᠭᠡ

Байгал далай

1.

Байгал далайдаа зорижо ошоходоо,
Долгинуудайнь нэгэн гүүлээ хэн гүб,
үгы гү.

Бэрхэшээл ехэтэй замые гаталхандаа,
Буурал баабайдаа сэгнүүлээ хэн гүб,
үгы гү.

Үбгэн Байгал нахалаа шобтороод,
Үндэр магнайгаа эльбэжэл байгаа.
Мянган ондоогоор шарайгаа хубилгаад,
Магтаад орхихогүй, шэртэжэл нуугаа.

* * *

Шүрэтэһэн хүрөөтэ Байгалай урда
Шүлэгшэн аад, эгтээ бүглэршоолби.
Дуран тухайгаа хөөрэхэ гэхэдээ,
Дурлашаһан басагандал, улайжа, сайгаалби.

Хэлэхэ юумэнэйнгээ олонһоо ээрэнхэй,
Хөөрөжэ нүхэдтөө үрдеэгүйб залуудаа.
Хүгтэй зугааша галһаан дутуугүй
Хөөрэхэ юумэм захагүй хэн одоо:

Байгал далайгаа дошхон юм гэбэлни,
Барас хүлэгтэнь
шэдүүлжэ үзөөгүй;
Сахилгаан шэнги омог юм гэбэлни,
Сагаан дэлхэнэйн
самнаае хараагүй;

Байгал далай (Байгал далай)

Ниидээндээ тэнгэрийе шүүрэдэг юм гэбэлни,
Үалхинайнъ урдаһаа
далбагаа задалаагүй;
Нидэрээн соогоо хабсагайе сабшадаг юм гэбэлни,
Үалмэ туруунайнь
бутархые гайхаагүй;

Эрьсэ нэшэн, турьян заададаг юм гэбэлни,
Эмниг хүлэгы
ургалжа үзөөгүй;
Мянган үнгөөр зүһөө хубилгадаг юм гэбэлни,
Мүрэн горходойнь
шарайе танихагүй;

Задарюун шангаар дууладаг юм гэбэлни,
Зоноймнай дууе
шагнаагүй байгаалта;
Одоол шүлэглэн хөөрэхэ аад лэ тэндэ —
Оройдоол дуһалайнъ
сууриян байгаалби тиихэдэ.

2.

«Задарюун дуутай дуушан хадань,
Үльгэршэн гэдэгтнай,
зүб лэ даа», — гэхэл һэн нүхэдни.
«Залууһаа залуу далай байхадань,
Үбгэжөөл гэхэдэтнай,
гайханалди», — гэхэ бэлэйл тэдэмни.

... Үлбэр үлэн һүүдэрээ дахуулаад,
Угсаатамни нэгэтэ
нютагаа урилһан юм гэдэг.
Жаргалай түлхюур — уһа бэдэрээд,
Зүүдэндээ мэхэлүүлһэн
нэгэ зоболонтой юм гэлсэдэг.

Үбэл, зунгүй бороотой намжар
Үрэ жэмэсэй
нютаг бии юм гэжэ этигэһэн —

Үхэлгүй наһатай хүнүүд тэндэнь
Удаан жаргал
эдлэдэг юм гэжэ ханаһан —

Зонойм зүүдэндэ голоо зубшаһан
Даллажа байгаа
сэсэрлиг — зэрэлгээн хүсэгдэхэгүй ха.
Заяа хубинь байгаа гү, таяг тулаһан
Даяаншые золгоод,
хайшаа зорихоноо хөөрөө гэхэ.

«Түрэхэн дайдаһаа хулжажа гараад,
Далигүй ябаган
хүсэлдөө хэн абаруулаа юм?
Жаргалаа дархалха табисууртай аад,
Дэлхэй дүүрэн
бэдэрээд, тэрэниие хэн олоо юм?..»

Үбгэжөөлэй үгыс юрөөлдэ тоолоод,
Үгэ дууламгай
угсаатамни тэрээндэ этигээ ха.
Зобожо нютагаа бусахадань теэд,
Засагтаа үнэн
бүхэтэр добонууд лэ угтаа ха.

Зайгуул үбгэн мэхэлээ гэлдээд,
Шулуудаж хойноһоонь,
зоной гэмэрхэнь олошоржол байгаа...
Бартаа хабсагайн хормойдо тэрэнь хүрөөд,
«Байгални» гэхээр,
зүрхөө ходолоод, газарта шэдэжэрхёо...

Зүрхэн сооһоонь булаг мандаад,
Аршааниинь гэнтэ
шанха өөдөө сохихон гэхэ.
Сошохон хабсагайшые шэшэрэн хүнхинөөд,
Агшан зуураар
захагүй далай эндэнь хүльбэршоо ха.

Бүрдэһэн зоншье гэдэргээ гүйлдөөд,
Далайдаа үбгэжөөлнай
гансаараа үлэһэн юм гэхэ.
Хахалынь уһан дээгүүр сахилзаад,
Долгид боложо,
самнан һагад эбхэршоо юм ха.

«Зайгуул» гүүлэхэн буурал үбгэжөөлнай
Сахюуса гүүлэхэн
Сагаан Үбгэмнай нэн гү?
Богоһыень эльбэн, гэдэргээ сухарихадаа,
Баатар боложо,
бусадaг долгидын зомнай гү?

Эндэл далайн мүндэлхыг гайхаад,
Угсаатамни
дууша сэдхэлтэй болоһон юм гэдэг.
Энэл даа, жаргалаймнай түлхюур гэлдээд,
Үбгэн Байгалдаал
сэдхэлээрээ сэбэр ябахыг оролдодог.

Алтаргана — мүнхын сэсэг

**Ральдин
Хубисхал** (1934)

Шэтэ можын (Үбэр-
Байгалай хизаар)
Агын тойрогой
Хойто-Ага. Эрхүүгэй
гүрэнэй университет,
этнографиин институтдай
аспирантура дүүргэһэн.
Москвагай радио
хамжаанай гадаада
нэбтэрүүлгэдэ дүшэ
шахуу жэлэй туршада
ажаллаа. Ородой,
Монголой, Агын
Буряадай автономито
тойрогой соёлой
габьяата ажалтан,
Россиин сэтгүүлшэдэй
холбооной гэшүүн.

Үглөөнэй нэбшээн халхинда
Үлэн тээни сэсэгүүд,
Үеэлэ ая ганга, алтаргананууд
Үзүүрээрээ найган гунхана.

Тарбаган торгон тэрлигээ нэжэрэн,
Таашаан үндыжэ, зогсон эшхэрнэ.
Талын сэсэг алтаргана дагалдан,
Тэнюун аажам аянгалан эгшэглэнэ.

Аригуун хангалтама ая ганга
Арюудхалай бэлгэ тэмдэг.
Адаалхай шэлбэтэй алтаргана
Арадаймнай мүхэшэгүй хэшэг.

Үбэлэй хүйтэн, зунай халууе
Үлэ мэдэг үнгэргэдэг,
Үдэрэй гэгээн, хүнийн харанхыда
Уйдаха забгүй хатуужадаг.

Халуун наранай туяада
Хатажа гандангүй ургадаг,
Хүйтэн шэрүүн жабарта
Хүлдэжэ унангүй үлэдэг.

Хүжүүн шэрхи үндэһэн
Хээрэ талын шэмэг.
Хадын шулуутай хүрьһэ
Ходо соолодог сэсэг.

ᠠᠯᠲᠤᠷᠭᠠᠨᠠ —
ᠮᠦᠨᠬᠡᠭᠡᠨ
ᠰᠡᠰᠡᠭ

ᠠᠯᠲᠤᠷᠭᠠᠨᠠ —
ᠮᠦᠨᠬᠡᠭᠡᠨ
ᠰᠡᠰᠡᠭ

Буряад зоной гарбалшуу
Бүхэ үндэһэтэй алтаргана.
Буурал түүхын одоншуу
Бэе бүхэтэй алтаргана.

Хүн гарбалаараа, модон үндэһөөрөө,
Хүдөөгэй алтаргана — хээрын омогорголоороо.
Хүнэй угай хаадагай годли
Хүдэр бэетэй ургамалдал адли.

Алтаргана — мүнхын сэсэг,
Арад зоной буянай хэшэг.
«Алтарганын» дуунай сэнхир хадаг
Агаарта, хии мориндол, намилзаг!

Буряад зоной гарбалшуу
Бүхэ үндэһэтэй алтаргана.
Буурал түүхын одоншуу
Бэе бүхэтэй алтаргана.

Амар мэндэ, Ага нютагни!

Наарал дошхон Ононой эрьснээ
Баян сагаан Айралжан хүрэтэр
Сэнхирлэн уняартан манаранхай
Сэлгээ уужам Ага нютагнай.

Элдин таладаа Сэрэг-Нархан харуултай
Элинсэг хулинсаг найман эсэгийн гуламтадаа,
Эжы, абынгаа ёһо заншалые хүндэлжэ,
Эдсэний дээжээр орон дэлхэйдээ сүршээ!

Алхана, Саяанай бурханай табисуурта
Аршаан булагай нангин хахууһан.
Алда сэнхир хадагаа барижа,
Агта мориной соло дуудая!

Барилдажа хаяха, харбажа онохо хүбүүдээ,
Бахим хургандаа эди шэдитэй мэргэшүүлээ,
Бабжа-Барас баатарнуудай суу алдарые
Баралан, уряалан, магтан дуулая!

Сагай хүрдэ эрьсэдэжэл байха,
Субаа жэлнүүд үнгэржэл байха.
Субад эрдэни Ага нютагһаам үлүү
Суранзан-тоонто энэ дэлхэйдэ олдохогүйл.

Уг гарбалаа уһанда хаянгүй,
Үгэеэ һалхинда хиидхэнгүй,
Үрээлээ үлхэжэ, заяагаа залгажа,
Үсын үедэ мүнхэ жаргая!

Буряад

*Цырен-Ханда
Дарибазарова
монголхоо
оршуулба*

**Ренчинэй
Чойном** (1936—1979)

МонголоЙ Дархан сумын
Бор-Ухаа гэдэг газарта
түрэхэн юм. Дунда
хургуулийн 6-дахи
ангиһаа сааша үбшэнэй
шалтагаанаар хуража
шадаагүй. Гэбэшье
өөрын хүбэлгэн ухаагаар
ном судар ехээр уншажа,
бэшжэ дүршэхэн, зураг
зураха, баримал бүтээхэ,
шүлэгүүдтэ аялга
зохёохо бэлигтэй хүн
байгаа.

Хээрын гүрөөхэншүү наһанайм
Хээтэй хургыдал намтар соо
Арилшагүй мүрөө үлөөхэн
Аяа, минии буряад!

Шүлэг бидэ хоёрой ханилһан
Шүрэ һубад жэлнүүдэй хэлхээдэ
Алтанхан эрхээр тодорһон
Аяа, минии буряад!

Дураар задагай наһанаймни
Дунда, дүүрэн хундаганууд соо
Аагтайхан һархаг болон амталагдаһан
Аяа, минии буряад!

Урган тэнжэхэн наһанаймни
Ум зандан шэнги бээдэмни
Сагаан түрүү мэтэ дэлгэрһэн
Аяа, минии буряад!

Үндэр оройтой малгайдашни
Үргэн энгэртэй дэгэлдэшни
Утаһан сасагтай бүһэдэшни,
Утамал арһан гуталдашни,

Буляа хүрин хүзүүндэшни,
Буха юлдэн хутагадашни,
Ойдо ханхинаһан хүхэдэшни,
Онон гаталха хаарбазадашни,

Хажуур, тармуур, анзаһандашни,
Хатарша моритой шаргадашни,
Хашаа, амбаар, буусадашни,
Хахинуур мөөртэй тэргэдэшни,

Мойһотой тоһо, зөөхэйдэшни,
Монсогор мүнгэн гааһандашни,
Уяхан өөрсэ аашадашни,
Угһаа ажалша зандашни

Нэрэмни, шүлэгни, зүрхэмни
Нэгэл эрхэгүй татагдаад байнал.
Мэндэ амар-аа, буриад зон!

Тагшаар дүүрэн мэлмытэр бариһан
Табан шэмын дээжэһээшни
Идам хургаараа хүзэглэн үргэжэ,
Ирагуухан Онондоо сэржэм сасалжа,

Баабай таанараа, Хан-Хэнтэй шэнгээр
Бата түшэн жаргажа һуухын
Арюухан үрээл зүрхэндөө шэбшээд,
Амияа татан хүнтэрүүлжэрхие!

Харин би буриад бэшэ,
Халха боржогоной удам бэлэйб.
Хаяа захагүй талын гүндэ
Хазаар морин дээрэ үндыһэн гээшэб.

Тогложо дэбхэрһэн бишихан хүлдөө
Тоногто бойтог үмдөө үгыб.
Зоргоор үдэһэн зүггүй толгой дээрээ
Залаата малгай табяа үгыб.

Би буриад бэшэб гээ һэм,
Бэшэшье бол, олон удаа
Биндэр, Дадал, Батшэрээтын
Бишихан буриад хүбүүдтэй

Хэнтэйн хургуулийн добо дээрэ
Хэмхэ наншалдажа үдэһэн хүм.
Диилээшьегүйб, диилдээшьегүйб,
Теэдшье энэ шухала бэшэ.

Буряад гэжэ хэн бэ гэдэгы
Буруу бэшэ, зүбөөрнь таниһан,
Дуутай шуутай тэрэ жэлнүүдни
Дунда хургуулиһаашье үлүү ханагданал.

Хэлэнэй дүрим, алгебра, геометрийн
Хэсүү томьёонуудаар би яахабиб?
Хэрлэн Хэнтэй хоёрой хоорондо
Хэнтэй нүхэсэхые ойлгобол болоо!

Халха хүнэй борохон амидаралда
Халбага шүлэнһөө үлүү үнэгүй,
Буруу номтой тэнэгүүдтэ бээ мэдүүлһэнһээ,
Буряад нюдаргаар хамараа нюдүүлһэниинь

Аластаа дээрэ байһан юм шуу, нээрээ,
Амидарал гэдэгнай ном бэшэ бшуу дээ!
Алтанхан Ононой аалихан хүүхэндэ
Алгебраар захяа бэшэхгүйлби дээ.

... Холо үнийн, арюун дурасхаал —
Хододоо толорһон алтан Ононой
Хонгёохон дууе намдаа дуулыш,
Холшорхон залуу Сэмжүүхэймни!

«Мүнгэн хүни нарһанай намаа соо
Мүльһэн сасаг хангир-янгир...
Мүнхэ дуран хайратым нюдэд соо
Мүшэдэй гэрэлээр ялагар-салагар...

Саглаһан минии зүрхэн соо
Сарюухан басаганайтнай ааша
Этигэл налархай ханагдаа юм лэ,
Инаг дуран бэшэ гэхэ гүб?

Уулын сагдуулай мүшэр суглуулжа,
Улаахан дүлэеэ дүрэлзүүлэн аһаа.
Утахан хормойгоо далидал хийдхүүлжэ,
Урихан зулгы ёохороо хатараяа!...»

Уушалаарай! Бусадай хэлэндэ хургаяа дүрэжэ,
Урагүйхэн дүрбэн бадаг холбобоб.
Буруу байгаа хаань, жэнхэни
Буряд нэрэмэлээр баалуулхань бэлэн.

Ямаршые хаань, хорёод наһандаа
Илалтын нэрьелгээр сасаржа ябахадаа,
Шамбайхан басаганай хайрын сэдхэлдэ
Шатажа шэнгэһэн тэрээхэн хүнинүүд...

Сэнгэлигэй духаряа нэгэ мүһэн
Сэлсытэр халаяжа ногтоһон шэнги,
Амтан болоод, баяр гунигаарнь
Арбан жэлдэ шатаһан шэнги

Мүнөө болотор зүрхэмни хүндүүлхэй,
Мүнхэ дурасхаал сэдхэлдэм үндынэ.
Ономни, буряд зомни, хүлисөөрэйт,
Огсомшые ябааб, залуушые ябааб.

Хүрин улаан түүдэбшын гэрэлдэ
Хүбүүд, үхид зүрхэндэл оболзожо,
Хатаран бүжэглэһэн хүлнүүдэйнь һүүдэр
Ханаар дүүлин саашаа сасарна.

Талын уудам руу хуби заяанай
Таабари зүнгэй уряалаар тэгүүлхэдэ,
Тас харанхы хүниин хэбэл соо
Танай манайгүй шэнгээд байхада,

Урин сэнгүү ёохорой аялгын
Ургаһан модоной узуур дамжан,
Уян солбон хүлэй үльмынүүдэй
Улалзаһан галые тойрон дабхихада,

Наартай шэртэһэн одото нюдэнэй
Нарин дабхаряада зүрхээ хабшуулжа,
Харахан гэзэгийн урга ооһорто
Хасар дундуураа таһа шэрбүүлжэ,

Альга мяхалиг зөөлэн гарынь
Аһаһан дүлэндэл халуу бусалжа,
Намтай хамта буриад басаган
Нааданай түлэгтэ зугадаа бэлэй.

Шииг дааһан Ононой хүни
Ашаатай тэргын арал хандайлжа,
Шэнээтэй зузаахан уралаараа
Шэмээтэйхэн таалан байһан

Натагар жаахан Сэмжүүдэймни
Намайе мүнөө мартаа ха гү?
Наһатай боложо, зүһеэ буурабашье,
Налгайхан зангынь зандаа ха гү?

Харин би мартаагүй,
Хаа газар ябааш хаа мартахагүйб.
Халуухан, залуухан наһанаймни
Уйдхар үзөөгүй диваажан мэтэ
Уняарта хүнинүүд мандаха болтогой!

Мүнгэн һара уулын саанаһаа
Мүрэнэй уһа руу зоос мүнгэ сасаһаншуу,
Мүрэнэй уһан зүүдэлэн тамшаажа,
Мүргэлэй орон тээшэ хүлөө жиһһэншүү.

Баргажан-Түхэмэй буриад һамганай
Балюусаар хюһаһан заһаһанай хашарһандал
Тунгалаг уһанда сасарба гү гэлтэй,
Тудаһан гэрэлэйнь бүжэглэн байхада,

Зүрхэмни, зүрхэмни, инагни,
Зүтгүйхэн энэхэдээ яанабши...
Үнэншэ илдам баарһамни
Үглөөдэр бү ябаарайгты гэжэ

Ононой жаахан Сэмжүүхэй
Онсогой инагаар шэбэнээ бэлэй.
Хабтагар нюураараа зүрхэндэмни
Халуу бусалтар няалдаа бэлэй.

Дуугүйхэн иигэжэ нэнгэхынь үзэбэл,
Духань хамарһааныш түбэгэр юм гү даа.
Хайрлан, хайрлан шэбэнэхынь үзэбэл,
Халхын хүүхэнһээш эрхэхэн юм шуу даа.

Аяа хөөрхы Сэмжүүхэй,
Алтан Ононой сэгсүүхэй,
Аашыншни хөөрхэндэ бишни
Аргашгүй абтаһан хүм даа.

Хайра дуранайнгаа элшэдэ
Хайлаха шахуу шатажа байдаг
Намарай борбоосгойдол жаахан басаган
Һайн лэ хүн бэлэй.

Ордохотой сагта түшэг боложо,
Одоо сухарилтагүй шиидэжэ шададаг
Эридхэн зоригтой буряад басаган
Эгээлэй хүн арай бэшэл.

Һайхан сэдхэлтэй тэрэ хүүхэнтэй
Һайн нүхэрни танилсуулаа һэн даа.
Ама нээбэл, уушха нээ гэдэг
Абымни үгэ үнэн байгаа.

Дайнай талмайда бэе бэеэ үргэлхэ
Дайшалхы ёһоор тэрэ бидэ хоёр
Ирайһан шүлэгэй сумаае бүһэлжэ,
Ирагуу найрагай сэлгеэндэ гаралайбди.

«Натагар шарахан Сэмжүүхэйдэмнай
Зуун зүрхэн тэгүүлээ юм бэз,
Найзаһаамни хойшо
Эрэн юһэниинь шархатаа юм бэз» гэжэ

Хэнтэйн дунда хургуулиин
Хээгүй найзамни хэлэһэн.
Заяанай орьёлые байлдан эзэлжэ,
Замаа тэндэһээ эхилһэн.

Амидарал гэдэг ехэ сансарта
Арад түмэн гэдэг одонууд дунда
Буряад гэдэг нэгэ эрхэтэнэй
Буртагта мандалынь алхан хүрэжэ,

Өөрсэ хизаарта хүлөө табижа,
Үбэр энгэртэнь нэбтэрэн орохо
Эрдэниин түлхюур бариһан Сэмжүүхэй
Эльгэ зүрхэнһөөм гараагүйл...

Хайратай жаахан Сэмжүүхэйем түрүүлһэн
Халуун эльгэн буряад түмэн
Хан Хэнтэй, Онон, Хурхын
Хатуу сахюусантай буряад зон.

Няалдасагүй өөдэрхүү зан харуулбал,
«Наншалдахаб» гээд дүтэлжэ ерэхэ.
Хундага аягалаад хармалжа байбал,
«Хутагалхаб» гээд орожо болохо.

Зангынь мэдэхэгүй һонюуша нэгэнэй
Зайтай газарһаа шэнжэжэ харабал,
Тоһон шэрээр дүрэгүйхэнөөр
Тодо бэшээр будаһан зурагтал

Дэгэлэйнгээ арые ганса нугалжа,
Дэндүү хулаханаар бүһеэ бүһэлжэ,
Дэлбэгэр шэхэтэй шобогор малгайнь
Дэрһэн обоохой шэнги харагдадаг бээ.

Хоёр гарын тэргын мөөрэдэл
Холуур тойрожо, бээлэйнь унжаад,
Хүдэһэн гуталаа газашань гэшхэжэ,
Хүбөөтэй мүр гаргажа алхахынь,

Гурбан халаа гозогор нахалайн
Гунигтай шэнги харлан унжыхын,
Хатуу мохоорхо хуурайгаар жажалжа,
Хаяхан шүлхэнэйн шарлан үлэхыен

Эндэ тэндэ харахан тэдыгээр
Эндүү дутуу сэгнэжэ болохогүй.
Элэ бүтүү хүбшын эзэн болоһон
Эртэ урдын арад түмэн — тэдэл.

Балта хүхэсэ гэрһээ абажа,
Барбагар нахалаа эмирэн шобгороод,
Барьягар гартаа нэгэ нёлбожо,
Баруун хүлөө гэдэргэнь гэшхээд,

Аажамхан далайхан хүдэр эрын
Алиман нарадал хүхын эриин
Агаар тэнгэри зүһэн буужа,
Арын модондо сууряа татажа,

Шэлдэг модондой дүнгинэһэн бээдэ
Ёөөм тухай шаагдан сасуу
Нүрөө алдан тунгалаг дабирхайгаар
Хүнэй урда байгаали уйладаг.

Аглаг уулада модо бэлдээшэ
Ажалша буряадай сэнгүү урсада
Найхан сай, соодотой булашаһаань
Амталжа нуухада нэгэ жаргал һэн.

Зунай тэнгэрийн хураа татажа,
Зуун сэсэгэй тооһондой дэгдэхэдэ,
Хадалан дээрэ наран хүн хоёр
Халуугаа буляасалдан туладаг.

Халюурма ногоотой сэнхир хүндыдэ
Ханатаһан жагсаал жэгдэ дабхижа,
Хурса хажуур тойрон сабшаад,
Хасаг сэрэгэй һэлмэдэл шууядаг.

Наранай элшын шугам дээгүүр
Найматын задагай ноото мэтээр
Хара ногоон бухалнууд ирайжа,
Ханхан томо хүринүүдээ бодхоожо,

Амба шадалтай буряад эрэшүүл
Асаяа адхан үбһеэ шэдэлнэ.
Бүдүүн улаан һамгадыньш баһал
Бүхэли бухал үргэн алдана.

Үдэшэ орой газар зуухаһаань
Үрбэгэнүүр утаагаар сай анхилжа,
Өөһэдынь бариһан амтатай талханда
Үдхэн шаргал зөөхэйгөө түрхин эдинэ.

Аргаахан гараһан хориной һарын
Арайхан харагдан мэлэржэ байхада,
Майханай аманай дүрбэлжэн бүһынь
Маяа хүлдэл түхэрсэлэн байхада,

Хэзээнэй нойрсоһон төөдэйн һамарай
Хэдэгэнэ шэнгээр дүнгинэжэ байхада,
Баабайн гааһанай мохинь бусалжа
Батагана шэнгээр жэнгинэжэ байхада,

Шүүдэр бууһан ногоон дээгүүр
Һүүдэр мэтэ шэмээгүйхэнээр
Халуун сэдхэлтэй нэмһэг басаган
Хайрын болзоондо гүйгөөд ерэнэ.

Хоёр хүлэйнгөө бүдүүн шэлбые
Хормой хотоороо орёон һуужа,
Дураа үгэһэн хүбүүнэй сээжэдэ
Духаяа няжа, аяшархан шэбэнэнэ.

«Бууралхан баабаймни унтанагүйл,
Бусалһан түрүүбхэнь намханагүйл.
Бодохо гэхэмни болоногүйл,

Болзонон зүрхэмни тэсэнэгүйл.
Иигэжэ шамдаа дураяа үгөөб,
Ерэхэеэл шамдаа, бурхан зүг!»

Найхан хүүхэнэй уралайнь хабдатар
Нарын гэрэлхээ үрдин шэмэжэ,
Нархуу наһанай охито хундагаһаа
Нархаг-шуналые амсан байжа,

«Оо, ёо, ёо, шамдал адли басагые
Онон, Хурхаар дүүрэн бэдэрээд,
Олохогүй хаб даа» — гэжэ
Омогтой хүбүүн ама алдана.

Хүндын адагһаа залуу үбһэшэдэй
Хүхюун ёохорой дуунууд зэдэлнэл.
Барха, Хурхын лусууд гэжэ байбалнь,
Баясан уярмаар ордоһотой хатарнал.

«Үндэр хадын саанаһаа
Үүрэй сайтар хатараял.
Үер залуу наһандаа
Зугаалангүй яахамнайб» — гэжэ

Нарһанай шэлбүүһэд шууян найган,
Наадан зугаада тэдэниие дуудана.
Нарьяатайхан дорьбоотойхон түрэдэг
Энэ бурыад гэдэгшни хэн юм бэ?

Сагаан нараар эхэнэр хүүхэдын
Ханхинаса дуулалдан, бүлэг бүлэгөөрөө
Үүрэй сайтар айл хотоноор хэсэжэ,
Үхэрэй халуун нэрэмэл уудаг.

Уран сагаан хургаараа
Утаһа ээрэжэ, оймһо нэхэдэг,
Уужа нарьяхадаа хүүхэдын бэрхэ
Угсаата бурыад гэдэгшни хэн юм бэ?

Ара тайгын шэдхэ шэрэнгийн
Ангай нарин зүргөөр мүшхэн,
Шэнын юһөөр хүрин баабгайе
Шанха эшээндэнь хүшүүргэдэн байдаг.

Баргажанай хэрмэ, Сэрүүнэй буга
Байгалай булга, Яруунын хандагай
Урамдан олзолдог ангуушадые түрүүлхэн
Энэ буряад гэгшэ хэн юм бэ?

Байгал далайгаар нюотагтай гэдэг,
Баргажан-Түхэмһөө гарбалтай гэдэг
Буурай түүхын эртын бэшэгтэй
Бартаа хүбшын отог иргэн мүн гэхэ.

Заншал онсогой, байдалын гайхалтай,
Зангаар эрид, сэдхэлээр шанга,
Зайлуул, энэ буряад зон
Түүхын хүндые үргэлхэн бээ.

Ара хойгын хүхэ хүбшэдэ
Амидарһан удам, тараһан угсаа,
Уйлаан хайлаан, дуу шууниинь,
Урдаһан шуһан, дуһаһан хүлһэниинь.

Яхад, тыватай шуһаяа холижо,
Яагаад ортон хамниган боложо,
Ямар ушарһаа баргууд таһаржа,
Ябадал нүүдэл үүсхэн үнгэрһэн

Хатуу жэлнүүдэй амиды гэршэ
Хашар баабайнар хөөрэнэ аа бы гэхэдэ,
Хадамай жама ёһын жолоо адхаһан
Халхын түүхэдэ мэдээсэл ээлтэйхэн.

Адуу малай бэлшээри дахажа,
Амдо-түбэдэй уншалга сээжэлдэһэн
Арбан долоонһоо хоридохи зуунда
Аняатай ерөөн халха түмэндэ

Эхэ дэлхэйнгээ соёлһоо хэлтэлжэ,
Энэл буряадууд үргэлэн ерээ юм.
Оёдол тааруухан хилэн дэгэлдээ
Ород хэлые үбэртэлэн ерээ юм.

Бараан зулагтай арһан гуталаараа
Балар хуушые зоригтой үдхэлэн,
Тэргын түмэр шэрээдэг дүшэ дээр
Тэмсэлэй һэлмые дабтажа үгэһэн юм.

Зоригынь үлүүдэн, сагаан баронай
Золигхон аашые дэмжэжэш буруутаа.
«Зогсолто — үхэл» гэгһэн Ленинэй үгые
Зогсоһоороо хэлмэршэлэн хороолгоошые даа.

«Революци» гэжэ шадахагүй һаашни
Маузераар ярилсая, һархинсаг! — гэжэ
Монголоор хэлэхэдэ ойлгохогүй этэгээдүүдтэй
Модон хуйтаар хэлсэжэ ябаһан буряад.

Гаминдаш буудуулжа,
барондош буудуулжа,
ламанарташ нюдаруулжа,
Газар оронимнай сүлөөлэлсэжэ үгэһэн юм,
Ганса мориёо унаад, туугдажа ошоһон юм.

Мянга юһэн зуун гушан хэды он гээшые
Би бэсэрээ үзөөгүйшые бол,
Үбгэн аба тухайгаа дурсан уйлажа,
Үншэн хөөрхэй Сэмжүүхэйн үгэлһэн

Үбгэд хүгшэдэйнгөө үншэрэл тухай
Үлэ тэды түүхэһээ хадууһан лэ.
Буурал сагай шастир сударһаа
Бага-сага уншаад бэшэһэн юм.

Будантай, манантай тэрэ жэлнүүдэй
Буутай, манаатай яаман, тамгын
Буруу зүбые сагааруулхаш гэжэ,
Буряадые үмөөржэш тулаха гэгһэн бэшэб.

Гансахан энэ минии үгые
Гарымни ганзагада, хүлымни дүрөөдэ хүргэн,
Энэ сагай соёлшод, сэхээтэнэй
Эхин гэшхүүр боложо үгэһэн

Хэлэмэршэ, хургагша, комиссар,
Хэлэ бэшэгэй ухаанай доктор,
Ууган эмшэн, хүгжэмшэн, дуушан,
Улсын габыята багша.

Түрүү хадаланшан, агротехник,
Ашаанай жолоошон, автомеханик,
Тэбэри һөөг номуудые оршуулагша, редактор,
Тэрэ хүнүүдые дурсан дууланам.

Манжа, түбэдэй номгон богоол байһан
Манай нютагай ногоон хүндые
Хахалха хахалхагүй, шэнэлхэ шэнэлхэгүй гэжэ,
Хамтарал коммуна байгуулха, байгуулхагүй гэжэ

Мархайн Бата хүхэ барин дэлижэ,
Шархайн Булад хүр бадаруулан дэмжэжэ,
Буруу зүб хоёрой хэбэрэг хилэ дээрэ
Буряад буряадаа сабшажа унагааһан

Ангийн тэмсэлэй тэрэ шэрүүн жэлнүүдтэ
Араһаамнай заримань сахилсажа ябаһан юм.
(Тэрэнэйнгээ түлөө, хөөрхы, буряадууд
Тэргэтэй ганса моритоёо туугдаад ябаһан).
Анхаржа харабал сэхээтэниие
Анкетын шэнжээгээр буряадын олон бээ.

Ажалша энэ буряад зон
Арад түмэндэмни ехээр туһалһан шуу.
Хүгжэн ургаха хорёодхон наһандамни
Хэрэгтэйем олоһон, дэмжэһынь мартахагүйб.

Үндэр оройтой малгайдашни,
Үргэн энгэртэй дэгэлдэшни,

Утаһан сасагтай бүхэдэшни,
Улаан хүдэлхэн гуталдашни,

Бужагар хүрин хүзүүндэшни,
Бухайр эльдэ хутагадашни,
Ойдо ханхинаха хүхэдэшни,
Онониие гаталха хаарбазадашни,

Хажуур, тармуур, анзаһандашни,
Хатарша моритой шаргадашни,
Хашаа, амбаар, буусадашни,
Хадхуур мөөртэй тэргэдэшни,

Мойһотой тоһо, зөөхэйдэшни,
Монсогор модон түрүүбхэдэшни,
Уяхан эрид аашадашни,
Угһаа хүдэлмэришэ зандашни,

Нэрэмни, шүлэгни, зүрхэмни
Нэгэл сагай үритэй юм шэнги.
Унтана гүб, һэрюун гүб — хэзээдэшье
Уянгын найраг эрижэл байна.

Хубидаа сүлөөтэй энэ зохёол
Хуудаһаа шарлан хэбтэхынь сагта
Онгон багым Сэмжүүхэймни
Ононой хааханал дуулана юм даа.

Хараасгай нэрэтэй шубуунай дальбараа
Хада дээгүүр ниидээд байна.
Хамагһаа хайратай минии нүхэр
Холо газарай үри бэлэй даа гэжэ

Наһанай залуу, наранай эртэдэ
Найза ябаһан минии амараг,
Намайгаа һанан дуулажаш болоош,
Натагар шарахан Сэмжүүхэймни!

Алтаргана

**Саганова
Вера** (1954)

Шэтын можын (Үбэр-
Байгалай хизаар)
Могойто нуурин.
1972 ондо Сретенскийн
хүдөө ажахын
техникумдэ орожо,
нягталан бодогшо гэхэн
мэргэжэлээр нуража
гарахан. 2002 онһоо
нүхэрэйнгөө тоонто
Ярууна нютагта
ажаһууна.

Агын талада ургадаг
Аса бүхэтэй алтаргана,
Арад айлшадаа угтадаг
Алтан уряалтай «Алтаргана».

Үргэн тоонтодом ургадаг
Үндэнэ бүхэтэй алтаргана,
Үбгэд хүгшэдэй үрээдэг
Үльгэр домогтой «Алтаргана».

Элдин нютагтам ургадаг
Эшэ бүхэтэй алтаргана,
Эб найрамдал мандуулдаг
Элшэ хүсэтэй «Алтаргана».

Баян Агадам ургадаг
Бүхэ эшэтэй алтаргана,
Бурыад арадаа нэгэдүүлдэг
Бурыадай соло «Алтаргана».

«Алтаргана» наадан

Аялга дуунай дээжээр,
Алтан наранай элшэдэл,
Арад зоноо нэгэдүүлхэн
«Алтаргана» наадан хайхан даа.

Буряад арадай ёһо заншалаар,
Бурьялхан булагай эршэдэл,
Буряад хэлэеэ бэхижүүлхэн
«Алтаргана» наадан хайхан даа.

Намаржаан, үбэлжөөн буусануудаар,
Нангин сэдхэлэй уянгадал,
Наян-Наваагаа заяаһан
«Алтаргана» наадан хайхан даа.

Агадаа, Буряад-Монгол оронуудтаа, Эрхүүдээ
«Алтаргана» наадамнай айлшалжа байг лэ.
Абдараар дүүрэн буян хэшэгээ
Арад зондоо айладхажа байг лэ.

Алтаргана
наадан

Уулзалгын баяр — «Алтаргана»

Ээлжээтэ сагтаа манайдаа
Этигэл асарнаш, «Алтаргана».
Нангин уужам Буряад орондом
Намилзуулнаш тугаа, «Алтаргана».

Үеын үедэ дамжаһан
Уг гарбалаа уряалнаш, «Алтаргана».
Буряад-Монгол арад зоноо
Баясуулан уулзуулнаш, «Алтаргана».

Үбгэд хүгшэдэй үнгэрһэн домог
Уулзалгын баяр — «Алтаргана».
Үри хүүгэдэй ерээдүй сагай
Үнэн сэхэ зам — «Алтаргана».

Аса бүхэтэй алтарганадал,
Аха дүүнэр уулзажал байг лэ.
Бүхэ голтойхон алтарганадал,
Буряад арадни бата бэхи нууг лэ.

Уулзалгын баяр — «Алтаргана»

Бальжан хатан

*Хүгжэмнь
Д. Сэндэрэй*

**Самбуугийн
Алтанцэцэг** (1957)

Монгол Улсaiй
Дорнод аймагай
Баян-Уул сомондо гал
тахяа жэлдэ түрэлхэн.
МУИС-ай монгол
хэлэ, уран зохёолой
ангиие дүүргэлхэн, хэлэ
бэшгэй эрдэмэй доктор,
профессор.

Аажам таладаа ургаһан
Алтанхан ургы бэлэйш, Бальжан хатан.
Айдар залуухан наһандаа
Аласхан мордоо бэлэйш, Бальжан хатан.
Ай хөөрхэй, үйлөө саража,
Өөрөө мүнхэрэн домог болобо.
Ай хөөрхэй, үгөө захижа,
Өөдөө бусаһан тэнгэри болобо.

Удам һайтын басаган
Угтайхан бэри бэлэйш, Бальжан хатан.
Хамагхан бурыадаа дахуулан,
Халуунаар тэмсээл бэлэйш, Бальжан хатан.

Уужам сэбэр сэдхэлтэй
Бурыадхан басаган бэлэйш, Бальжан хатан.
Ушарһан гансал нүхэртөө
Уринхан амараг бэлэйш, Бальжан хатан.

ᠪᠠᠯᠵᠠᠨ
ᠬᠠᠲᠠᠨ

ᠬᠡᠭᠢᠵᠡᠮᠡᠨᠢ
ᠳᠡᠰᠡᠳᠡᠷᠡᠢ

Мэндэ амар, Алтаргана

Хүгжэмынь
В. Боролдойн

Тэнгэрийн доро халюун дайда —
Тэнигэр таламнай шүлэгни шэнги.
Тэрэл нютагтаа амгалан һуугаа
Түрэл гаралнай эльгэмни шэнги.
Булгаараа мэндэ амар,
Буряадхан дуунай «Алтаргана»!

Арюун агаартаа сахилан нийдээд,
Алтан хараасгайн дуун шэнги,
Аяар холоһоо намтай нийдээд,
Арадай дуумнай шубуун шэнги.
Айлаараа мэндэ амар,
Арадай дуунай «Алтаргана»!

Утахан харгыдаа мэндын дуутай
Унаган нютагнай эсэгэм шэнги.
Угтаад намайгаа уяранхан золгоо —
Урданай дуунууд эжым шэнги.
Мэндэ амар, мэндэ амар,
Минии Буряадай «Алтаргана»!

ᠮᠡᠨᠳᠡ
ᠠᠮᠠᠷ,
ᠠᠯᠲᠠᠷᠭᠠᠨᠠ

ᠬᠦᠭᠡᠵᠡᠮᠡᠨᠢ
ᠪᠣᠷᠠᠶᠠᠳᠠᠬᠠᠨ
ᠳᠤᠭᠤᠨ

Нютаг

Хүгжэмынь
Д. Сэндэрэй

Буурал болотороо ханааб даа
Үлгы найхан тоонтоёо.
Будан бууһан гэзэгээ
Уладаа угаахаа ерээб.
Бүдүүн хээрээ унадаг
Ангуушан абам алин бэ?
Бүхыл үдэрөө сүлөөгүй
Эжым, хөөрхэй, хаанаб даа?

Холын холоһоо ханааб даа
Хотогор найхан тоонтоёо.
Һаншаг сагаан гэзэгээ
Уладаа угаахаа ерээб.
Һаруул нюдынь мартаагүйб,
Эхин дурам алин бэ?
Хаанаш дахин олдоогүй
Халуун зүрхэн хаанаб даа?

Аяар холоһоо ханааб даа
Амин үлгы тоонтоёо.
Аян наһанай тоодхоёо
Уладаа угаахаа ерээб.
Абым шарай хануулаад,
Ахайм яагааш урин бэ?
Эльгэм гоёор дулаасаад,
Эгэшэм яагааш уян бэ?

Бууса соогоо тангилхан
Басаган наһам алин бэ?
Бултанай түрүүн ханагдаа
Үетэн нүхэд хаанаб даа?

Хүгжэмынь
Д. Сэндэрэй

Хүгжэмынь
Д. Сэндэрэй

Буряад бүхын барилдаан

Хүгжэмынь МУГЗ

В. Боролдойн

Бухын түхэлөөр хүлзөөтэй
Бэеэ зэһээд, хүлээлсээн,
Буурын байдалаар шабаатай
Бэлэн тодоод, угталсаан —
Буряад бүхын барилдаан
Бүхы даяар сууряатай.

Буляад гараһан абаргань
Бүгэдын дээгүүр солотой.
Хажар бүргэдэй шүүрэлсээн,
Хаба шадалаа туршалсаан,
Хара харсагын дайралсаан,
Харахын зуурадал хаялсаан —
Буряад бүхын барилдаан
Бүхы даяар сууряатай.

Буляад гараһан абаргань
Бүгэдын дээгүүр солотой.
Хүдэр шанга бүхэшүүлэй
Хүсөө туршаһан барилдаан,
Хүбүүн бээдээ заяаһан,
Дүрөө шалгаһан буляалдаан —
Буряад бүхын барилдаан
Бүхы даяар сууряатай.
Буляад гараһан абаргань
Бүгэдын дээгүүр солотой.

Буряад
бүхын
барилдаан

**Санжайжабын
Хандацырен** (1957)

Үбэр-Монголой
Хүлэн-Буйр хотын
Шэнэхээн нютаг. Хүлэн-
Буйрай багшын дээдэ
хургуулийн урлалай анги
дүүргэһэн. Шэнэхээнэй
дунда хургуулийн дуунай,
уран зурагай багша.

Утахан Иминэй дэнжэн дээрэ,
Утаа бурьялхан монгол гэрэй хаяада,
Удам үриесэ заяаһан,
Ухаан түгэс эжым.

Талаар уужамхан Шэнэхээнэй хойморто,
Табан хушуу малаа үсхэжэ,
Тансаг баян амидаралаа бүтээһэн,
Талашаг уудам сэдхэлтэй эжымни.

Алтан дэлхэйн хүрьһэн дээрэ,
Амин шэнги хайратай үри,
Ангир шара уурагаараа,
Амалуулан тэнжээһэн эжымни.

Хангай талын суурятатар,
Хайранхан үриесэ бүүбэйлжэ,
Хараха нюдэнэй сүсэги мэтэ,
Хайрлан үдхэһэн эжымни.

Үндэр уулын дорьботор
Үргэжэ, хүүгэдээ хургажа,
Үриингөө түлөө тэмүүлэн,
Үрсэ зүрхөө хайладаг эжымни.
Боро гэрэйнгээ хойморто
Бурхан багшадаа шүтэжэ,
Бултанайнга түлөө буян үйлэдэжэ,
Бүгэдын зулые бадарааһан эжымни.

Аглаг уулын хормойдо
Амбан обоогоо тахижа,
Арад олонойнгоо хайниие зүгнэжэ,
Арюун хүеэ үргэһэн эжымни.

Зулаар бадархан хорбоогой
Заяанай үйлэдэ хүсөө нэмэжэ,
Зон олондоо хүндэтэй ябаһан
Зориг түгэлдэр эжымни.

Эрхэ долоон наһандамни
Эрхим хургуули хүргэжэ,
Эрдэм мэдэсые хүртүүлһэн
Эрхы мэргэн эжымни.

САНЖАЙЖАБЫН ХАНДАЦЫРЕН

188

Эхэ нютагаа эрьехэ

**Тапхаев
Лопсон** (1940—2007)

Буряад Уласай Түнхэнэй
аймагай Хэрэн тосхон.
Зүблэлтэ ороной (СССР-
эй) Уран зохёолшодой
холбооной гэшүүн.
Буряадай, Ородой
соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ.
Буряадай комсомолой
шангай лауреат.

Эхэ нютагаа эрьежэ ерэхэ ёһотой хүн.
Эжэлшэһэн газартаа малшые татуурхадаг хабартаа.
Холын холоһоо — халуун оронһоо бусажа хун,
Компастой юм шэнги, буунал мүнөөхил нууртаа.

Эхэ нютагаа эрьехэ ёһотойб гэжэ тооло...
Эгээн түрүүн гэшхэһэн ногоон эмтэй, зөөлэн.
Хадатай нютагшни хэжэлүүршые байгаа аалам.
Халтиржа унахагүйш — дадал, шадалшни хаанаб?!

Эхэ нютагтаа хүн эрьежэ ерэхэ зэргэтэй.
Хүлһөө сэлмээхээс хүлэг яажа хүльбэрэгшэб,
Хүн тэрээн шэнгээр эльгэлэн газараа тэбэрижэ,
Эгшэтэрээ уйлажа, садатараа энеэжэ абаха зэргэтэй.

Сээрлэмэ бузар, хэһэн нүгэл шэбэлшни,
Сээжэдэ хуряагдаһан бүлхин тиихэдэ тарагша.
Үүлэнэй хоорондуур наран гэнтэ гарагша,
Үмһэг сэдхэл сэлмэг, хүнгэн бологшо.

Үхибүүнэй шашхаае, хурьганай маарае таашаан,
Үбгэдэй үрээл, үндэр барилга найшаан,
Хамараа үргэнгүй, хамсыгаа шамангүй, нягтаар
Хаана ябахабши? Гансал эхэ нютагтаа.

Альган дээрэ мэтэл юумэ бүгэдэ эндэ.
Аржытар харанаш айл бүхэнэй нуудал,
Өөдэлхэ аза угаарнь тудaa нэгэндэ,
Өөрын шэнгээр мэдэрнэш нүгөөдын гашуудал.

Үндэхэгүй модон байдаггүй гэжэ мэдэнэш.
Үндэхэншни эндэ түүхын гүнзэгьдэ зоолгоотой.
Обойһон обоодо, тобойһон болдогто бэдэрнэш:
Обогойш «модон» олон тээһээ залгаатай.

Буряадшыё болог, буржаахай, ородшыё болог,
Бусаха ёһотойл ха түрэнэн, үдэнэн газартаа.
Эсэхэншыё мүртөө, эрэмдэг, элүүршыё болог,
Эрьехэ ёһотой ха эхэ нютагаа сагтаа.

ᠮᠣᠳᠣᠨ

ᠪᠠᠶᠠᠷ

Захааминда болоһон хонгоодорой найрта

Шаргымнай харгы
Шаралза, унангида дарагдаа.
Тэргымнай харгы
Тэрэнги, һөөгтэ баригдаа.

Хэды тиибэшье,
Хэлэн соомнай, заншал соомнай,
Сэлсэгэр улаан шуһан соомнай
Шэргэшэгүй, унтаршагүй
Нэгэл хүсэн сохилно,
Нэгэл холбоон жэнгирнэ.

Тэрэмнай
Тэртэ, хүрхүүд, хонгоодорой,
Ерэн юһэн шошоологой,
Ехэ уласай таһардаһад —
Һойһод, буруудханай
Угай ехэ түүхэ лэ,
Ерээдүйн найдал лэ.

Эгсэ дабаа
Эмээл морёор дабахабди.
Эбтэй байбал,
Энээнһээ болохые гарахабди.

Үүдэнэй богoho —
Үндэр баабайдаа мүргэхэбди,
Баатар хаанда хүзэглэхэбди.
Буха ноён баабаймнай,

ᠵᠠᠬᠠᠠᠮᠢᠨᠳᠠ
ᠪᠣᠯᠣᠬᠤᠨ
ᠬᠣᠩᠭᠣᠳᠣᠷᠣᠢ
ᠨᠠᠶᠢᠷᠲᠠ

Шаргай ноён хайрхамнай —
Хангай дайдаяа эзэлээшэд,
Хада ууладаа залаашад,
Хаан-Уула, Бүрин-Хаан
Харалсажа манаа ябаха бээ.

Урдаа хараха ноёдтойбди,
Хойноо дахуулха дүүнэдтэйбди.
Балсан бүдүүн баатарнуудтайбди,
Эльгэ нимгэн эхэнэрнүүдтэйбди,
Шэхэнэй хужар — дуушадтайбди,
Сэдхэлэй шэмэг — дуунуудтайбди.

Мүнхэ түүхын дугы дээгүүр
Мүрөө алдангүй гаруужабди.
Дүрөө ханхинуур хабшал соогуур
Хашалдангүй ябуужабди.

Аха, Зэдэ, Эрхүүгээ
Аршалжа ходо нуугуужабди.
Байгал, Хүбсэгэлэй ниилээ хаа,
Онгосо-заяандаа найдужабди.

Алаг даагамнай яаха юм?
Араг бэеємнай даахал юм...

ᠰᠡᠷᠭᠠᠢ ᠨᠣᠶ᠋ᠠᠨ ᠬᠠᠶᠢᠷᠬᠠᠮᠠᠨᠢ —
ᠬᠠᠩᠭᠠᠢ ᠳᠠᠶᠢᠳᠠᠶᠠ ᠠᠶᠢᠰᠡᠯᠡᠭᠡᠰᠡᠳᠡ,
ᠬᠠᠳᠠ ᠤᠤᠯᠠᠳᠠ ᠵᠠᠯᠠᠭᠠᠰᠠᠳᠡ,
ᠬᠠᠭᠠᠨ-ᠤᠤᠯᠠ, ᠪᠦᠷᠢᠨ-ᠬᠠᠭᠠᠨ
ᠬᠠᠷᠠᠯᠰᠠᠵᠠ ᠮᠠᠨᠠ ᠶᠠᠪᠠᠬᠠ ᠪᠡᠭᠡ.

ᠤᠷᠳᠠᠭᠠ ᠬᠠᠷᠠᠬᠠ ᠨᠣᠶ᠋ᠳᠣᠶᠢᠪᠳᠢ,
ᠬᠣᠶᠢᠨᠣᠭᠠ ᠳᠠᠬᠤᠭᠤᠯᠬᠠ ᠳᠦᠭᠦᠨᠡᠳᠡᠭᠡᠢᠪᠳᠢ.
ᠪᠠᠯᠰᠠᠨ ᠪᠦᠳᠦᠭᠦᠨ ᠪᠠᠭᠠᠲᠠᠷᠨᠠᠭᠤᠳᠠᠢᠪᠳᠢ,
ᠡᠯᠭᠡ ᠨᠢᠮᠭᠡᠨ ᠡᠬᠡᠨᠡᠷᠨᠦᠳᠡᠭᠡᠢᠪᠳᠢ,
ᠰᠡᠬᠡᠨᠡᠢ ᠬᠤᠵᠠᠷ — ᠳᠤᠭᠤᠰᠠᠳᠠᠢᠪᠳᠢ,
ᠰᠡᠳᠦᠬᠡᠯᠡᠢ ᠰᠡᠮᠡᠭ — ᠳᠤᠭᠤᠨᠠᠭᠤᠳᠠᠢᠪᠳᠢ.

ᠮᠦᠨᠬᠡ ᠲᠦᠭᠦᠬᠠᠨ ᠳᠤᠭᠢ ᠳᠡᠭᠦᠭᠦᠷ
ᠮᠦᠷᠦᠭᠡ ᠠᠯᠳᠠᠩᠭᠦᠢ ᠭᠠᠷᠠᠭᠤᠵᠠᠪᠳᠢ.
ᠳᠦᠷᠦᠭᠡ ᠬᠠᠨᠬᠢᠨᠠᠭᠤᠷ ᠬᠠᠪᠰᠠᠯ ᠰᠣᠭᠤᠭᠦᠷ
ᠬᠠᠰᠠᠯᠳᠠᠩᠭᠦᠢ ᠶᠠᠪᠤᠭᠤᠵᠠᠪᠳᠢ.

ᠠᠬᠠ, ᠵᠡᠳᠡ, ᠡᠷᠬᠦᠭᠦᠭᠡ
ᠠᠷᠰᠠᠯᠵᠠ ᠬᠣᠳᠠ ᠬᠠᠭᠤᠭᠤᠵᠠᠪᠳᠢ.
ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ, ᠬᠦᠪᠰᠡᠭᠡᠯᠡᠢ ᠨᠢᠢᠯᠡᠭᠡ ᠬᠠᠠ,
ᠣᠩᠭᠣᠰᠣ-ᠵᠠᠶᠠᠨᠳᠠᠠ ᠨᠠᠶᠢᠳᠤᠭᠤᠵᠠᠪᠳᠢ.

ᠠᠯᠠᠭ ᠳᠠᠭᠠᠭᠠᠮᠠᠨᠠᠢ ᠶᠠᠬᠠ ᠶᠣᠮ?
ᠠᠷᠠᠭ ᠪᠡᠶᠡᠶᠡᠮᠠᠨᠠᠢ ᠳᠠᠬᠠᠯ ᠶᠣᠮ...

Алтаргана

**Тойсомой
Галсан** (1948—2012)

Монгол Улсай Дорнод
аймагай Баян-Уула
сомон. Худанса шарайд
омогой, Монголо
зохёолшодой эблэлэй
гэшүүн, уран шүлэгшэ,
эрдэмтэн.

Аралтай Ононой тохой соо
Алтаргана хаанаһаа ургаа юм бэ?
Абьяастай таанадай сээжэһээ
Аялгань яатараа адхараа юм бэ?

Уран буряад ая дуун
Дурымни буляан зэдэлнэ.
Харахан хөөрхэн гээгэшни
Хасарымни альгадаад, шэрбэд гэнэ.

Урданай сэнтэй ая дуун
Уйланшье алдама үгэтэй лэ.
Мүлин, мүлин бодоходом
Мүльһэн шэнги үнгэтэй лэ.

Эртэнэй хоморой ая дуун
Эльгэнэй хүмэримэ үгэтэй лэ.
Балархай үниин харгые
Элирхэй шэбэнээд, унгитай лэ.

Аралтай Ононой тохой соо
Алтаргана хаанаһаа ургаа юм бэ?
Алагхан нюдыем уһатуулаад,
Айдарнууд хаанаһаа суглаа юм бэ?

ᠠᠯᠲᠤᠷᠭᠠᠨᠠ

ᠠᠯᠲᠤᠷᠭᠠᠨᠠ

Бальжан нуурай хун

Хүгжэмынь МУГЖ

Д. Дашанимын

Бальжан нуурай мандал соо
Шунгабал даа сагаан хун.
Баялиг буряад аянгаар
Шэбэнэд гэдэл даа, иигэжэ:

—Үндэр Тэнгэри эсэгийнгээ
Үбэртэнь эрхэлжэ үдөөб даа.
Үргэн ногоон дайдадаа
Үнэржэгты! — гэжэ үдхөөб даа.

Уг гарбалаймнай хун сэн
Уужатай буурал эжымнай,
Саг сагай дабалгы
Салгидуулан, хэлэбэл даа:

— Найман эсэгын гуламтын
Найдал галые бадараагты!
Сасаг улаан залаагаа
Сасаруулжал ябагты! — гэдэл даа.

Уг гарбалаймни хун эжы,
Уужатай буурал эмгээмнай
Нара сасалхан долгин соо
Найдамтай үгээ хэлэбэл даа.

Бальжан
нуурай
хун

Буряад

Ута түүхын шуурган соогуур
Уруудаха, өөдэлхые тэнсүүлжэ ябаһан
Угтай хүнэй үринэр —
Улаан залаата борохон буряад.

Ходол мүнхэ табисуур дундаа
Холын нүүдэлшэ удамтай,
Тугта эсэгийн хүбүүд туладаа
Туулга залгихадаа ажараагүй буряад.

Тохой мүнгэн хутагань
Тоборюун шүрэ шэмэгтэй.
Улаан залаата малгайнь
Уһанай шүрэ дэнзэтэй.

Тоонотын богонье алхахадаа,
Тохой мүнгэн хутагаяа һанжуулдаг,
Тоомтой ёһошонь жэгтэй —
Тохоног түшэн золгодог
Ай, минии буряад,
Агсамхан сагайл хүбүүд.

Зээрэн дэгэлтэй ангуушан,
Зэрэлгээтэ талын адуушан,
Жэмэстэй тайгын дархашуул —
Жэгтэйл бутарһан арад зон,
Тараһан тэрэ арад зоной
Эртэ Хүннүүгэй үеһөө
Эдирхэжэл һураһан эрдэмынь,

ᠪᠦᠷᠦᠳᠠ
ᠪᠦᠷᠦᠳᠠ
ᠪᠦᠷᠦᠳᠠ

Эзэн Шэнгэсэй сагта
Эрэлхэжэл хургаһан эрхимынь
Зэгэлхэн шаргын дабхяан лэ,
Зэбэ номоной даршаан лэ,
Шэлдээ-Зангийн домог лэ,
Шэрхи бэрхэ ухаан лэ.

Онон, Улза, Шэнэхээн руу
Оорсогхон таһарһан арад зон
Обтой заримань Австрали руу
Олбо хүрэхэн арад зон.

Хүнэйл газар ябахадаа гү,
Хүхюу, шадалтай гэлсүүлдэг,
Хүхүүр соогоо нуухадаа гү,
Хүлдүү ябадалтай гэлсүүлдэг.

Хахинагхан шүрэ шэмэгтэй
Хасар улаахан басагадынь,
Халхын хүбүүнтэй ханилбал,
Хаанашье түрүүлдэг түүхэтэй.

Ай, минии буряад
Агуу эртын угтайл зон.
Зээ, минии буряад
Зээһээ гэрлэдэггүй удхалиг зон.

Дүүжэн үлгэтэй бишыхан,
Дүүлэгэр бага наһандамни
Дүрөөдэм хүлымни хүргэхэн
Дүрэтнай намдаа зандаа.

Үүрэй сагаан толон шэнги
Үнэн сагаан юртэмсэ,
Үйлэ табисууртай харгы
Үүдэндэмнай, харыт даа.
Сайнгаа дээжые үргэхэ
Һанаанаймнай үгэ нэгэл даа.
Сарюун, дорюун бодолтон
Сасараашье хаа, ниилэхэл даа.

Хун шубуун гарбалдаа
Хурай, хурай хүзэгтэй,
Сэн шубуун гарбалдаа
Сагаан эдээ сасалтай,

Энгэртэй дэгэлтэй,
Тэнгэритэй буряад зон,
Тэнгэрийн зээ зон —
Тэмүүжинэй нагаса зон
Баряан табяан хоёр соо
Сагаан зээр шэнги бутархан,
Баран төөриг заяандаа
Багаханшые голхороогүй

Аргатай, ухаатай буряад зон,
Ажалтай бэрхэ буряад зон,
Аргагүй урданай зон,
Алтан урагай нагаса зон,
Шэрхи түрэхэн буряад,
Шэрүүниие үзэхэн зон,
Ши, би — угтаал хаа,
Шэнгэс Богдын нагаса зон.

Нагасын тэнгэри

Мянганай ехэ хүн
Шэнгэс хаанай нагасанад
Миралтан долгилох
Ута түүхын урадхал соо
«Зээгээл» — гэхээр үбгэрхэнөөрөө
Эгээл намтай адли гү?

Байшинхор элинсэг эсэгыешни,
Баригдаад тулижа байхадань,
Байгалдаа хулуужа асараад,
Баатар болгоһон түүхэтэй лэ.

Нарай бишыхан Нашаниие
Нурма соогуур үбэртэлжэ,
Баргажан эхын үргэмжөөр
Баатар болгоһон түүхэтэй лэ.

Тэмүүжэн, шинии бишыханда,
Нагасын тэнгэри харадаг лэ байгаа.
Тэрэс тайшуулай отоо, зангаһаа
Тэмдэг үгэжэ абадаг лэ байгаа.

Бурхан-Халдунай оройдо
Гурбын гурба хонуулһан
Гэрэй шэнээн сагаан шулуун боложо,
Замыешни бүглэгшэ Хэн бэ? — нагасын тэнгэри.

Арбан нэгэн эсэгынхидэй
Агуу түүхэнь ехэл даа.
Бэд уласай хаан болгохол гэжэ
Бэдэрэн, бэдэрэн шамайе угтамжалаа!

Нагасын тэнгэри Тэмүүжэн хоёр
Найдалсаһан урданай хэлсээтэй нэн.
Найрагша Инжиннаашын үгөөр бол,
Нармай Бэд уласай тэнгэри байгаа.

Сагтаал битнай Хори байгааб,
Арбан хоёр түмэдтэй
Андалдахадажа, нүхэрлэжэ,
Ара Байгал далайда
Бэхи ехэ Бэд улас гэгдээбди.

Түүхын ехэ һабаан соогуур
Түмэдтэйгөө төөрилдөөд,
Тулуйн хүбүүдэй түлөө
Туласа барууниие барижа,

Бага хаашуудай намаралган соогуур
Байһан нютагтаа зорижо,
Баяд Ойрадай хаяада
Байд гээд ерэнэн зомди.

Алтан гэгээн хаантан —
Боди Алаг хаан хоёр
Нагасанадаа наашань татажа,
Түмэдтэйгөө эрьежэ ниилэхэдээ
Түгэншэлхээ болиһомди.

Тээд гээд, удангүй,
Бальжан гоо басаганайнгаа
Хадамда гарахын сагта,
Нагаснадын дахуулан һагад,
Энжэлжэ үгэнэн ушартай.

Хори ехэ нэрэээ
Хододоо абажа ябаһан аад лэ,
Ородой мэдэлдэ оромсоор,
Ондоо болоһон ушартай.

Үндэр ехэ хаанай зарлигта
Буряад лэ гэхэн байха.
Омог отогой гулбаа ноёд
Буряадбди гэлсээ байха.

Иигэд гэн татаһаар,
Буряад лэ боложорхёо хэн.
Эндүүтэйл аад, эндүүгүй
Эгээлэй түүхые үндэрлэе.

Олон үеын тоһон соогуур
Одон соо Ойхоной, Бархан,
Онон, Хэрлэн, Улзын
Обоо хаданууд тэрэл зандаа.

Туласа хөөрэлдэжэ ябахадам,
Туһамаршаараа ялардаг буряад.
Балшыса барилдажа нүхэрлөө хаа,
Байхагүйл нүхэр даа буряад.

Бальжан хатанайл жүдхэмжөөр
Байгалдаа бусаһан домогтой.
Алтан аминайнь харюулгада
Аша туһыень мартаагүй буряад.

Бабжа-Барас баатарайнгаа
Бардам зоригые алдаһаншые хаа,
Согто хун тайжын хүбүүдтэй
Сохом үргэхэн үнэншэ буряад.

Шэрээхэн түмэрэй хайлатар
Шэрэм туулгаараа бархирхан
Шэрүүн он жэлнүүдые
Шэрээлсэһэн буриад —
Ай, минии буриад,
Ажалшаараа алдартай буриад,
Орёо хатуу сагай эрхэдэ
Оло таһархан оргодуул гэгдэбэшье,
Олон зуунай нютаг уһандаа
Омогхон гүрөөһэндэл ерэхэн юумэл.
Нагасын тэнгэри — буриад,
Найдажа болохо сэхэ зон!

Найман эсэгэ

Найман эсэгийн буриад
Намжаа холын түүхэтэй,
Нарата дэлюун дайдада
Наашаа саашаа харгытай.

Урданай элдин заншалаа
Удхалан хадагалжа ябаһанаа,
Урадхал зуун зуун соо
Угшалан асаржа шадаал даа.

Ойхон, Алхана, Шэнэхээн
Онон, Хёлго, Бооржо,
Байгал, Буйр, Бальжан —
Баталһан уг дайдадаа

Үгын удхые шэмэжэ,
Үйлын сэсэниие шэдэжэ,
Ажалай хатууе хэжэ,
Алтан урагыг үргэһэн

Найман эсэгийн буриад
Намжаа холын унгитай,
Нарата дэлюун дайдада
Наашаа саашаа харгытай.

ᠨᠠᠶᠢᠮᠠᠨ
ᠡᠰᠡᠭᠡ

ᠨᠠᠶᠢᠮᠠᠨ
ᠡᠰᠡᠭᠡ

Эжымни

Манан соогоо сэнхирлээд,
Манай лэ нютаг зүүдэн соом.
Мансылжал хүүхүүлхэн эжымни
Маанияа гүбэнэд гэбэлтэй.

Уняар соогоо сэнхирлээд,
Улзымни добуун зүүдэн соом.
Ушарлажал үдхэнэн эжымни
Уужынгаа шагтыс эмэрибэлтэй.

Зэрэлгээн соогоо сэнхирлээд,
Жэгдэхэн нютагни зүүдэн соом.
Зэргэдэл үргэнэн эжымни
Эрьежэл намдаа түрбэлтэй.

ᠡᠵᠢᠮᠨᠢ

ᠡᠵᠢᠮᠨᠢ

Уян залаа алтаргана

**Түгдэмэй
Владислав**
(1945—2013)

Буряад Уласай Хэжэнгын аймагай Ушхайта тосхон. Эрдэмтэ агроном, Новосибирскын намай дээдэ нургуули дүүргэһэн. Буряадай хүдөө ажахын габыата хүдэлмэрилэгшэ. Буряадай уран зохёолшодой холбооной гэшүүн.

Ган гасуур халхиндаа,
Гал дүлэн нарандаа,
Гол уһан ольбоңдоо
Гомдоо үгыш, зобоһондоо.

Уужам тунга дайдымнай
Уян залаа алтаргана,
Ууган тулга хайрымнай
Уряал залаад, амаршална.

Хүр хүдөө таладаа,
Хүг ногоон набшадаа,
Хун шара сэсэгтээ
Хубяар заяанш элшэтэй.

Уужам тунга дайдымнай
Уян залаа алтаргана,
Ууган тулга хайрымнай
Уряал залаад, амаршална.

Саб хүрээ толондоо,
Сан хүхэ охиндоо,
Саг үе хаһадаа
Сахяад, эблээш Буряадаа.

Уужам тунга дайдымнай
Уян залаа алтаргана,
Ууган тулга хайрымнай
Уряал залаад, амаршална.

Уян залаа алтаргана,
Ууган тулга хайрымнай
Уряал залаад, амаршална.

Талын hүлдэ алтаргана

Хүгжэмынь

Б. Бальжинимаевай

Дэлгэр талын эхин hүлдэ
Дэмбэрэлтэй алтаргана —
Сүмбэр хадын эзэн шүнтэ
Сэсэг элшээр бадаргана.
Одон найдал, ошон туяагаар
Обог сарюун жагсаалтайш.
Олон дайда, орон нютагаар
Омог дорюун магтаалтайш.

Аглаг холын арад зондо
Алдаршанхай алтаргана.
Амраг хабын ашаг золто
Абдар наадаар хатаргана.
Одон найдал, ошон туяагаар
Обог сарюун жагсаалтайш.
Олон дайда, орон нютагаар
Омог дорюун магтаалтайш.

Бэлшэр түбиин бэлэг дэнзэ
Бэхижэнхэй алтаргана.
Энгэр түбиин шэмэг мэндэ
Эди шэдеэр амаршална.
Одон найдал, ошон туяагаар
Обог сарюун жагсаалтайш.
Олон дайда, орон нютагаар
Омог дорюун магтаалтайш.

Обог сарюун жагсаалтайш,
Омог дорюун магтаалтайш.

ᠲᠠᠯᠠᠨ
ᠬᠦᠯᠳᠡ
ᠠᠯᠲᠤᠷᠭᠠᠨᠠ

Минии бураад арад түмэн

**Үлзыбаатарай
Жалма (1978)**

Үбэр-Монголой Шэнэхээн
нютагта малшан айлай
бүлэдэ түрэнэн. Галзууд
угай. Хүлэн-Буйрай
дээдэ хургуули монгол
хэлэ бэшэгэй багшын
мэргэжэлээр дүүргэнэн.
хургуулиин наһанһаа
зохёолнуудаа Үбэр-
Монголой сэтгүүлнүүдтэ
толилуулһан юм.
Н. Нимбуевай нэрэмжэтэ
урилдаанай Дээдын
шагналда хүртэгшэ.

Байгал далайһаа үсэлтэй,
Баргажан-Түхэмһөө ерэлтэй,
Барга-Баатарай үри һалтар
Бадаруун дорьботой бураад түмэмни.
«Нюуса тобшоон» эхилхэнээ холо урда
Нюутдажа ши ой хүбшэдэ
Онсын баларлиг байдалаараа ажа амидаржа
байгаагши?
Ойн иргэд гэдэг олон аймаг угсаатанайнгаа дунда
Одо мүшэн тэдыхэн сүүмэгэнэжэ,
Оршон амидархаяа эрхэлүүлжэ байгаагши?
Арюун Монголой суута хатан Алан-Гуа бураад
байһан гэнэ гү?

Ая-а. Тиигээл һаа алтан дэлхэйе доһолгоһон
Алдар түүхэтэ эзэн Чингисэй мүнхэлхэдэ,
Адхажа түрэнэн нүжэдэ
бураад шуһан оршожо байгаа һэн гээшэ гү?
Үнгэржэ удаһан олон зуунай түүхые
Мүнөө хэншье магадлажа нотолхын аргагүй.
Үнийн үни. Бүри эртэ урдын саһаал
Үргэн дэлхэйдэ мүрөө үлөөжэ ерэнэн минии Бураад
Үсын үедэ үрэгдэл сүйдэл.
Үршөөл дарлалда нухалуулжа ябаашье һаа,
Үргэлжэл өөдэргэ тэнюухэн,
Үргэлжэл хүхюун зугаатай,
Үргэлжэл ажалша дорьболиг,
Үргэлжэл үнэн шулуун.
Үгы, юрэдөө, юул һаа юугээрээ
Өөрэ яһатанһаа нэгэл ондоо...

Үргэлжэл үнэншэ сагаан янзаараа
Үргэлжэл хайн хайханай түлөө махаржа ябадаг.
Үхэл зоболон. Үрэгдэл сүйдэл тулгараашье хаа,
Арюун, сэбэр араншанаа хэзээшье хаядаггүй
Үнөөхил хэбээрээ «Мэндэ амар!» гэжэ золгодог...
Үгы, юрэдөө, яахадаа адлихан монголшуудые
Өөр өөрэ яхатан гэжэ илгaнaн байгаа бэ?

Яахашье аргагүй яһандань хүрэтэр шэнгэһэн
Яряа хэлээрээ зүйрлэмэгүй тэрэ араншанһаа
илгаһан байха.

Мунхаг басаганшни иигэжэ ойлгооб,
Молгуу багажа буряад сэдхэлээрээ ойлгооб.
Угын хүн бүлөөр үсөөхэн, хөөрхэй, минии Буряадни
Ондо ондоо тээшээ дүрбэлжэ бутаран үгы байһанһаа
Одоо бултаараа сагай найханда
Олоной хүсэндэ обоо бодхоожо байха юм нэн гү?

Тингээшье хаа, түүхэ гээшье хүн өөршэлжэ шадаха
бэшэ,
Тэгнүүлжэ хүргүүлжэ ябаһан саг үе эрыюулжэ шадаха
бэшэ.

Түмэн газарай холодо таража нютаглажа байгаашье
haa.

Түби дэлхэйдэ хосогүй нэгэ угсаа
Түрэл аралажаашье хаа, шуһан мяханай холбоотойбди.
Түрэхэн байдал. Зан заншалаараа адлихан.
Түүхэ урлигдаашье хаа,

үмэдхэл, зүүдхэл, ахуй байдалаар адлихан,
Түрэ аласлаашье хаа, уг соёл. Үнэн ханаагаараа
түгөөтэйхэн,

Ородтошье байг, Монголдошье байг...
Одоо тэрэ бүхэниие илгахын хэрэг байхагүй...
Адлихан лэ бурыад яһатан гэдэгыг
Алтан дэлхэйн хүн бүхэн мэдэрнэ...
Алиб. Шарайешни харахадаал
Ай, энэшни бурыад гэжэ шууялдажа байха...
Тиимээ. Бидэ бурыад.
Чингисхээш урид бурыад гэжэ нэрлэгдэжэ бай
Тиигээд одоо болоторшье бурыад

Аха дүү. Түрэл садан. Аймаг угсаагаараал
Ас астаан алас гүрэндэшье байн тараһаншье хаа,

Ая-а. Бидэ яахын аргагүй буриад...
Алтанхан Онондо, уужамхан Сэлэнгэдэ,
Алас байгааһин хүбөөгөөр,
Уудам Шэнэхээнэй шэлээршье
Адлихан буриад шарайтай хүбүүд, басагад
Алтан дэлхэйн тооһые хүдэлгэн,
Амидаралай хатуу бэрхые үзөөшье хаа,
Арюухан буриад заншалаа алдангүй,
Адатай шүрбэһэлиг амидаралда тэмсэн,
Аягүй хүхюутэйгээр нарьяжа хөөрэн,
Айдархан буриад нэрые гутаангүй
Астаан хариин угсаатанайш дунда
Аргагүй буриад шэгээрээ оршоһоорбди.
Ай даа, минии Буриад,
Алтанхан дэлхэйдэ амидаран оршоо минии буриад
түмэн,
Алаг зүрхэндээ «Би буриад» гэжэ шэбэнээб.
Аргагүй буриад түмэндэ хайратайлби гэжэ шэбшэнэб
би...

Ая-а. Минии буриад түмэн!

Ая-а. Бидэ яахын аргагүй буриад...
Алтанхан Онондо, уужамхан Сэлэнгэдэ,
Алас байгааһин хүбөөгөөр,
Уудам Шэнэхээнэй шэлээршье
Адлихан буриад шарайтай хүбүүд, басагад
Алтан дэлхэйн тооһые хүдэлгэн,
Амидаралай хатуу бэрхые үзөөшье хаа,
Арюухан буриад заншалаа алдангүй,
Адатай шүрбэһэлиг амидаралда тэмсэн,
Аягүй хүхюутэйгээр нарьяжа хөөрэн,
Айдархан буриад нэрые гутаангүй
Астаан хариин угсаатанайш дунда
Аргагүй буриад шэгээрээ оршоһоорбди.
Ай даа, минии Буриад,
Алтанхан дэлхэйдэ амидаран оршоо минии буриад
түмэн,
Алаг зүрхэндээ «Би буриад» гэжэ шэбэнээб.
Аргагүй буриад түмэндэ хайратайлби гэжэ шэбшэнэб
би...

Байгал далай

Байгал далаймни
Байгаал шэгээрээ сэнхирлэжэ байна.
Байгаали дэлхэйһээ бүрилдэн тогтоһонһоо нааша
Байһан, байгаагүй бүхэнэй анир шэнгээжэ,
Баатар хүнэй шуһан мэтэ омог,
Барагдашагүй адхарһан нёлбоһон мэтэ
Байгал далай
Байгаал шэгээрээ сэнхирлэжэ харагдана.
Байгаа гал бэлэй гүт?
Барагдашагүй элшэтнай хаана нюутданаб?
Байгаал гэхэн үгэ бэлэй гүт?
Байһан бүхэнэй мүртнай хаана тодорноб?
Баргудай баатарай удам угсаа
Бадарюун дорьбото буряад яһатаниие
Байгаали дэлхэйдэ түрэн мүнделүүлһэн,
Байгаал уһанһаан амасуулан тэжээһэн,
Барагдашагүй хайраяа үридөө эюулэһэн
эжы бэлэй гүт?
Алтан дэлхэйдэ хүн боложо түрөөд,
Арюухан Байгалай уһанһаа амсаагүй хаа,
Ашата эжынгээ һү амалаагүй
Аза дутаһан зуурмаг хүнэһэн боложо,
Алас хари хүнэй нютагта дадашаха байһанби...
Амидарал заяанай эрхээр
таһаржа ошоһон нэгэ угсаашни
Аргагүй Байгал эжыгээ дурсадаг хадаа,
Айдархан нялха үриесэшье
танай нэрээр нэрлэдэг байна.

Байгал далай
Байгаали дэлхэйһээ бүрилдэн тогтоһонһоо нааша
Байһан, байгаагүй бүхэнэй анир шэнгээжэ,
Баатар хүнэй шуһан мэтэ омог,
Барагдашагүй адхарһан нёлбоһон мэтэ
Байгал далай
Байгаал шэгээрээ сэнхирлэжэ харагдана.
Байгаа гал бэлэй гүт?
Барагдашагүй элшэтнай хаана нюутданаб?
Байгаал гэхэн үгэ бэлэй гүт?
Байһан бүхэнэй мүртнай хаана тодорноб?
Баргудай баатарай удам угсаа
Бадарюун дорьбото буряад яһатаниие
Байгаали дэлхэйдэ түрэн мүнделүүлһэн,
Байгаал уһанһаан амасуулан тэжээһэн,
Барагдашагүй хайраяа үридөө эюулэһэн
эжы бэлэй гүт?
Алтан дэлхэйдэ хүн боложо түрөөд,
Арюухан Байгалай уһанһаа амсаагүй хаа,
Ашата эжынгээ һү амалаагүй
Аза дутаһан зуурмаг хүнэһэн боложо,
Алас хари хүнэй нютагта дадашаха байһанби...
Амидарал заяанай эрхээр
таһаржа ошоһон нэгэ угсаашни
Аргагүй Байгал эжыгээ дурсадаг хадаа,
Айдархан нялха үриесэшье
танай нэрээр нэрлэдэг байна.

Байгал далайhaа гарбалтай буряад гэдэгээрээ
 Бахархажа, минии омогорхол түрэдэг ушар,
 Барагдашагүй арюун уһанһаатнай
 Балгашье һаань амсажа шадаһандаа
 Баярлаһан сэдхэлээ танай эрьедэхи
 Барзагар түнхэгэр шулуунда шэнгээжэ үлөөе.
 «Баһа ерээрэй, хүүгэмни» гэжэ юрөөгөөд,
 Баруун хасарыемни үндөөд үлөөрэй,
 Байгал эжымни!

ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ ᠳᠠᠯᠠᠢᠬᠠ

ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ ᠡᠵᠢᠮᠠᠨᠢ

Буряад орон

**Улзытуев
Дондог** (1936—1972)

Буряад Уласай Бэсүүрэй
аймагай Шэбэртэ тосхон.
М. Горькийн нэрэмжэтэ
уран зохёолой дээдэ
хургуули дүүргэһэн.
Буряадай мэдээжэ
шүлэгшэн, Зүблэлтэ
ороной (СССР-эй) уран
зохёолшодой холбооной
гэшүүн.

Дуулаа һэн гүт
Эхэ Буряад тухай үльгэр туужа,
Дуулгата Мүнхэ-Сарьдаг,
дуулим ехэ Хамар-Дабаан тухай?
Үглөөнэй улаан нара
үгын дээжээр угтажа,
Үндэр тэнгэритэ орон нютагаа
магтан түүрээл: ухай!
Галуу, нугаһад, ангир,
хун шубуудшые эхэ нютагаа эрьежэ,
Гараһан түрэнэн газартаа
дальбараагаа далижуулаад,
Аян замда гарахадаа,
зэлэ татан зэргэлжэ,
Ая гангата дайдаяа
һанан дурсан ганганалдаа.
Намаг нугын бахашье,
намжаа талын шааруулшые
Намарай ольбон унахада,
гунигтайгаар шааялдан,
Наһанайнгаа богонидо голхороо гү,
али яагаа хаб даа,
Наруули аглаг дайдаяа
харан, хахасан уйлалдаа.
Хүбшын модондо донгодогшо
хүхэ борохон хүхышые,
Хүдөө хээрын булжамуур,
маряан соохор бүбөөлжэншые,
Хүнөөр хамта байрладаг

Буряад
орон
Улзытуев
Дондог

мээхэй алтан хараасгайшые
 Хүхэ тэнгэритэ дайдаяа
 магтан дуулана бэшэ аал даа.
 Уян сагаан сэдхэлтэй
 инаг буриад басагадшые,
 Ухамай харуул бодолтой
 уран дууша хүбүүдшые
 Уудам ехэ оронойнгоо
 алиш хизарта ябахадаа,
 Унаһан түрэл дайдаяа
 дурсангүйгөөр яахаб даа!
 Түхэрээн ехэ Буриадни
 бүгэдые багтаагаа.
 Түргэн уһата гол мүрэнүүд
 Байгал тээшээ эбхэрээ.
 Элдин һужааг Хяагтамни
 нээгээд алтан бартаагаа,
 Энгэр ногоон тайгаяа
 үбэр дээрэ энхэрээ.
 Сарьдаг үндэр ууланууд
 шуурга һалхяар бөөлөжэ,
 Саһан сагаан малгайгаа
 орой дээрээ хурылаал.
 Дүрбэн зүгэй үүлэд
 Саяан дээрэм бөөгнэржэ,
 Дүхэриглэһэн юртэмсын
 найман хизаар харгылаал.
 Баатар эрын сээжэдэл
 бараан шаргал дайда
 Баруун тээһээ нэлбыгээд,
 баян хэшэгээ дэлгээл,
 Бахатай дулаан хабар,
 баглаа ягаан майда
 Балшар наһанайм гургалдай
 барлан, барлан жэргээл.
 Түхэрээлжэ бэлшэһэн
 түмэн тоото адуун
 Түгнын тала, Яруунаар
 түбэр-табар атаржаа.

Залиршагүй мүнхэ
 залуу наһанай
 зали-дуун
 Загарай, Хориин
 залгаа боорёор амаржаа.
 Ньюсануудаа нээгээгүй
 нюрга үндэр Аха
 Нуурнуудаар мэлмэрһэн
 нютаг ороноймни заха —
 Гэсэрэй дошхон хүлэгэй
 гэшхэхэн мүнгэн таха,
 Гэрэлтэ сагаа һарын
 гээжэрхиһэн саха.
 Олон бодос нэгэдүүлһэн
 арюун тунгалаг аршаанууд,
 Огторгойһоо мүндэлһэн
 огсом солгёон Хэнгэргэ.
 Ошожо ойронь нэгэтэшье
 охи хүсынь туршаа гүт?
 Орон дэлхэйн тэрлигэй
 оёдол хүбөө энгэр гү!
 Буурал хангай Захаамин,
 булгата Уран-Дүшэ,
 Буумал шулуун байсанууд,
 харьяа түргэн Зэдэ.
 Дархан солотой байһан —
 алташа, мүнгэшэ,
 Дабажа ерээл бэлигынь
 зуун жэлнүүды нэтэ.
 Гайхан минии Буряад,
 Ойхон ехэ зулай,
 Гайхал болон мүндэлһэн
 Байгал — Эхэ далай
 Майхан хүхэ огторгойн
 мандал доро ялбайн,
 Мянган-мянган жэлнүүды
 булангиргүйгөөр угталай.
 Ород, буряад изагууртан,
 оротон, хамниган —

Олон олон яһатанай
 үлгы болоһон орон.
 Онсо һайхан сагайнгаа
 одон мэтэ яларан,
 Олоһон ехэ жаргалаараа
 омогорхонолди баран.
 Багана үндэр мундарга —
 бартаа ехэ Хамар-Дабаан,
 Бархан уулын гурьба —
 Баргажан, Хурамхаан,
 Дэлхэйн шэмэг гэлсүүлһэн
 дэгэд холын Улюнхаан,
 Дэрээн, Алла —
 уулануудай караван.
 Кавказһаа дутуугүй,
 харин, магад, үлүү,
 Карелиһээ үлөөгүй,
 үшөө, магад, булюу,
 Үбгэршэгүй домтой
 үлгэн тунгалаг агаар,
 Үүлэдһээ тээ доогуур
 үндэр Буряад хизаар!

ᠣᠯᠣᠨ ᠣᠯᠣᠨ ᠶᠠᠬᠠᠲᠠᠨᠠᠶ

ᠤᠯᠦᠭᠦ ᠪᠣᠯᠣᠬᠣᠨ ᠣᠷᠣᠨ

ᠣᠨᠰᠣ ᠬᠠᠶᠢᠬᠠᠨ ᠰᠠᠭᠠᠶᠢᠨᠭᠠᠭᠠ

Айлшадай түрүү Алтаргана

**Ульзутуев
Бадмажаб**
(1940—2015)

Буряад Уласай
Хяагтын аймагай
Энхэ-Тала тосхондо
түрэхэн. Буряадай
багшанарай дээдэ
hurгуули дүүргээ. Бүхы
наһаараа шахуу Гүрэнэй
аюулгүйе сахилгын
албанда хүдэлжэ
гараһан, подполковник,
албанай талаһаа хайра
шагналнуудта хүртэхэн
байгаа.

Айлшадай түрүү Алтаргана
Аймаг зондоо алдаршанхайш,
Амгалан тэнюун Буряад дайдаа,
Ами ниилээд, суурхууланхайш, Алтарганам.

Заншалта угайм Алтаргана
Заяа хүртыш наһан соогоо,
Захагүй уужам замбуулиндаа
Заншаад байгыш дуран соогоо, Алтарганам.

Дурлама найхан Алтаргана
Дулаан амяар дулаасуулнаш,
Дурсаха тоонто нютагууддаа
Дуугаа дуулаад, домоглуулнаш, Алтарганам.

Угсаата Монгол-Буряадайнгаа
Урдын домог дэлгэрүүлнэш,
Угалза мэтэ баян угаа
Удхынь нэрлээд, мүнхэжүүлнэш, Алтарганам.

ᠠᠶᠢᠯᠰᠠᠳᠠᠢ
ᠲᠦᠷᠦᠭᠦ
ᠠᠯᠲᠠᠷᠭᠠᠨᠠᠮ

Сагаан эдеэн соёл

**Халзайн
Болод** (1935)

Үбэр-Монголой
Шэнэхээн нютаг.
Шэбшээн угсаатан.
Намай дээдэ
хургуули түгэхсэһэн.
Уласхоорондын үсөөн
тоото үндэхэтэнэй,
Үбэр-Монголой
уран зохёолшодой
эблэлнүүдэй гэшүүн.

Табан хушуун малай
Һү хаалиин шэмэ,
Тансаг тэжээлтэ сагаан эдеэн:
Һү, сүсэги, үрмэ, тоһон,
Айраг, тараг, аарса, сагаа —
Арад зоной эдэе ундан,
Анагааха ухаанай үнэтэ эрдэни.
Үбшэнэй бактериие дараха
Элүүр энхын шэнжэтэй,
Ута наһа наһалуулжа, удаан жаргуулха
Охи найтай, шадалтай
Тэжээбэрийн үйлын түүхэдэ
Дээдүүлэйм үүсхэһэн соёл,
Хүдэлмэришэ малшан бүсгүйшүүдэй
Хүлһөө урадхаһан бүтээл,
Сагаан эдеэн, мални
Саглашагүй нангин эрдэни.
Шэлтэй харатай зүйрлэбэл,
Һаалиин архимни — аршаан,
Шэхэр, жэмэстэй зүйрлэбэл,
Сагаан эдеэмни — эм.
Һүтэй сайгаа уугаа һаа,
Яһанай хүлһэн гарана,
Үрмэ айрһаая эдэе һаа,
Үл садхалан ябана.
Шараһаар ундалжа,
Хоймогоор хоолложо,
Айраг тарагаа уужа,
Айрһа үрмөө эдижэ ябаа һаа,

Ута наһа наһалжа, удаан жаргана, — гэжэ
Ная, ерэ наһалһан наһатаднай
Хэлэжэ байдаг хэн.
Һүн сагаан, сэдхэл сагаан
Һүеэ бидэ сүмбэр уула, һүн далайдаа үргэдэг,
Һүн сагаан — зам сагаан гэжэ,
Аласые зорихон үрийнгөө хойноһоо

Ажай буурал эжымнай
Арюун һүеэ үргэдэг хэн.
Сагаан эдээн ундамнай
Саглашагүй һайхан эдээн,
Сагаан эдээн соёлоо
Сэржэмэй дээжээр мүнхэлээл.

Алтарганын баяр

**Хобраков
Даша-Нима** (1939)

Буряад Уласай
Хурамхаанай
аймагай Саһандай
нютагта түрэхэн.
1967 ондо Москвагай
ветеринарна академи
дүүргэхэн, Баргажанай,
Хурамхаанай
ажахынуудта ахамад
зоотехнигээр ажаллаа.
Хүдөө ажалай ветеран.

Бүхы дэлхэйн буряадууд
Буряад орондоо суглархань,
«Алтарганын» найхан наадан
Аятай зохидоор найрхань.
Урматай энэ үдэрые
Удаахан сагта хүлээгээб,
Уулзалгын найхан баярые
Угаа гоёор зүүдэлээб.
Буряадхан тэрлигэйнгээ шэнэхэндэ
Бултандаа «Алтарганадаа» ерэхэбди.
Булшантай хүлэйнгээ хүнгэндэ
Булгадаа ёохороо хатархабди.
Хабатай наһанайнгаа залууда
Ханилхаар нэгэнтэй уулзахабди.
Хороом туфлиингээ шэнэхэндэ
Хурдан хатарта орохобди.
Америкаһээ ерэхэн дүүхэймнай
«Алтарганаяа» дуулажа шададаг най,
Бразилиһаа бууһан дүүхэймнай
Буряадаараа зугаалжа шададаг най.
Европоһоо ерэхэн дүүхэймнай
Ямбалаад маанадаа үзүүжэн.
Австралиһаа айлшалһан ахамнай
Амархаар мандаа ерүүжэн.
Агын дууша басагад
Алаг зүрхымни хайлуулха.
Анханаймни дурые хануулаад,
«Алтарганын» сэнтэйень гайхуулха.
Ойхоной уяхан басагад

Омоли шэнгээр нахилзаха.
 Ойндомни үзэгдөөгүй найханууд
 Омог зүрхымни эзэлхэ.
 Хүхюухэн хориин басагыг
 Хүтэлөөд ошоходошни яахал юм?
 Түнхэнэй түргэншэг басагыг
 Тэбдүүлээд абаашахадасни яахал юм?
 Зэрэлгээтэ Зэдэ нютагай
 Зэлэ татаһан хүлэгүүд
 Алтарганын абьяастай урилдаанда
 Алинһаашье түрүүлжэ гараха.
 Монгол ороной баатарнууд
 Манай хүбүүдээр барилдаха.
 Баһад гэжэ аашалбал,
 Баргажанай хүбүүндэ хаягдаха.
 Заха холын Захааминай
 Заяанай мэргэн ангуушад
 Ном годлиин зэбээр
 Нааданай илалтыг харуулха.
 Дабхар олон наадануудыг
 Дэлхэйн буряадууд харуулха.
 Дууһаһагүй нарин шадабарья
 Дахин дахин мэдүүлхэ.
 Үүрэй толоноор бодоод,
 Үдхэн сайгаа уухалби.
 Үндэршэг наһаяа мартаад,
 Үрдилдэн «Алтарганадаа» ерэхэлби.
 Буурал холын саһаа
 Бурханай орхихон газартайбди.
 Буряадууд Сонгоолһоо таһархадаа,
 Байгалаа тойроһон нютагтайбди.
 Байгаалиингаа шэрүүхэн байхадань,
 Бүхы дэлхэйгээр таранхайбди.
 Байгаа наһанай эсэстэнь
 Байгалдаа тэхэрижэ бусахабди.
 Байгал — Эхэ нютагнайл.
 Байгал — манай найдал.
 Байгал — Эхэ оромнай!
 Хуурайхан губидаа ургаһан

Хадхууртайхан манай Алтаргана.
Нойтоор хоморшогоор үндьнэн
Нютагаймнай дангина — Алтаргана!
Алтарганын таладамнай ургаал хаань,
Аажамхан нютагнай — мүнхэл даа!
Байгал далаймнай байгаал хаань,
Буряадхан оромнай мүнхэл даа!
Дэлхэйн буряадууд хамтараад,
Дуугаа дуулажа хатараял!
«Алтарганын» нааданда суглараад,
Арадайнгаа мүнхые харуулаял!

ᠬᠠᠳᠬᠤᠭᠤᠷᠲᠠᠢᠬᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠢ ᠠᠯᠲᠠᠷᠭᠠᠨᠠ.

ᠨᠣᠶᠢᠲᠣᠷ ᠬᠣᠮᠣᠷᠱᠣᠭᠣᠷ ᠦᠨᠳᠦᠨᠢᠨ

Зальбардаг шүтээмни

**Худай Сэдэнэй
Намсарай** (1945)

МонголоЙ Хэнтэй аймагаЙ Дадал номондо түрэхэн. Улаанбаатарай Дээдэ хургуулиин монгол хэлэ, уран зохёолой анги, Германида үйлэдбэришэдэй эблэлэй дээдэ хургуули дүүргэхэн. Даб дээрээ 4 номуудай автор.

Алтан урагаЙ амидаралыэ бүрилдүүлэгшэ
Арюун эрдэнийн халуухан хэбэлдээ
Арбан нара алжаахыэ умартан тээжэ,
Ами наһанай дээһэн дээрэ
Аабагархан намаяа түрүүлээд,
Ай, дүрбэн наһа хүрэтэрни
Ангирхан уурагаа шэмүүлэн, шэмүүлэн
Амидарха шадалым батажуулжа,
Далай уужам, даншьё һиирэг ухаагаа
Тархи зүрхэндэм шэнгээһэн,
Ашалал энэрилээр амилһан бурхан —
Ашатын буянтай эжыгээ
Амияа хуряаха хүрэтэрөө
Андагайлжа шүтэжэ ябаналби.
Түрэхэн бөөм тамир тэнхээ алдарбашьё,
Толгойгоо бүхылгэжэ, хүгэдэн мүргэхэб Тандаа.

Төөриг табисуураар намаяа заяажа,
Таладал уужам үбэр дээрээ
Тарбалзуулхадажа, дэгжээжэ үргэхэн
Тэнгэрилэг бадарангы хии моритой
Тахижа мүнхэлхэ амиды шүтээн
Түмэндэ нэрэтэй, түрэдэ дансатай баабайгаа
Түрэл урилха хүрэтэрөө
Тангариглажа, шүтэжэ ябаналби.
Түрэхэн бөөм тамир тэнхээ алдарбашьё,
Толгойгоо бүхылгэжэ, хүгэдэн мүргэхэб Тандаа.

Зальбардаг шүтээмни

Хүжэ магнал оршолондо
Хүнэй бэеыс оложо түрэхэдэм,
Хурбаа дэлхэйдэ алдараа суурхуулха хубитай
Хүбүүн Тэмүүжэнии наадуулжа үдхэһэн габьяатай,
Хатуу шэрүүншыс наа, зөөлэн дулаахан
Хормой бэээрээ эльбэжэ тодожо абанан,
Хүй тоонтым бумбалан,
Хүрһэн дороо эгүүридэ хадагалжа һуудаг
Хангайн үзэсхэлэн түгэд бүридэһэн
Ханагар хүрөөтэй Баян-Хаан уулаяа
Хүнэй юртэмсэһөө халиха хүрэтэрөө
Хүндэдхэжэ, шүтэжэ ябаналби.
Түрэһэн бэем тамир тэнхээ алдарбашье,
Толгойгоо бүхылгэжэ, хүгэдэн мүргэхэб Тандаа.

Аштай эжынгээ алтан аминһаа таһараад,
Арай гэжэ ами абан шашхахадам,
Арюухан хэбшээгээрээ уушха зүрхыем шангаруулжа,
Амидархын мүсэтэй холбожо үгэһэн
Хүн амитанай амидархын баталга
Хүбшын сэнгэлиг тэнгэрийн шэмыс
Халуун аминайнгаа таһарха хүрэтэр
Хангал сээжэдээ шүтэжэ ябаналби.
Түрэһэн бэем тамир тэнхээ алдарбашье,
Толгойгоо бүхылгэжэ, хүгэдэн мүргэхэб Тандаа.

Ураг хойтоһоо халажа шадаагүй,
Улаан нялхахан бэесымни
Ундаран бурьялха аршаан уһаараа
Угаан арюудхажа дагжуулһан,
Ургамал амитаниис ундалуулжа тэдхэхээр,
Ургаха наранай зүг руу харьялан тэгүүлхэ
Ухаан бодолдо онгод хүбэлэн жаргаагша
Үлэмжын найхан Бальжан хатан эжыгээ
Улаан шуһанайнгаа һүүлшын дуһал хүрэтэр
Ушарлан шүтэжэ ябаналби.
Түрэһэн бэем тамир тэнхээ алдарбашье,
Толгойгоо бүхылгэжэ, хүгэдэн мүргэхэб Тандаа.

Боро харасын тооното гэртэ түрэжэ үдэһэн
Балшархан бэе, оюун, нюдымни
Бадмалан бадарха зуладал дүрэлзүүлһэн,
Бүхы замбуулиниие эзэмдэн хүглэгшэ
Баяр гуниг, жаргал зоболонгой заяатай
Энгүй ехэ оюун, хүсэ шадалай согсолол
Эрдэнитэ бодисада хүмүүнэй ухааниие
Энээхэн хэды наһанайнгаа эсэслэхэ хүрэтэр
Эрхимлэн дээдэлжэ ябаналби.
Түрэхэн бэем тамир тэнхээ алдарбашье,
Толгойгоо бүхылгэжэ, хүгэдэн мүргэхэб Тандаа.

Алтаргана

**Цыдыпов
Жаргал** (1952)

Буряад Уласай Мухар-Шэбэрэй аймагай Харгааһата нутагта түрэхэн. Агроном, эрдэмэй кандидат, Ородой Холбооной габыята эрхэтэн, Ородой АПК-гай ниитын талаар мэргэжэлтэдые бэлдэдэг академиин бодото гэшүүн, Ородой дээдэ нургуулийн хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ.

Эмхилгэ, заабари ехээр залаһан
Эрдэм бэлиг, энхэ тайбан,
Олон зонойнгоо нангин ёһонуудаа
Орхиһыемнай ойлгуулһан,
Мартаһиемнай хануулаа —
үрьһэлжэ «Алтарганамни»!

Далайн шэнээн этигэл бариһан,
Дайдын шэнээн баяр хүргэхэн,
Нялха уусым хүхэ тамгамни,
Нягталжа элирүүлээ нэгэ үндэһиемни —
удхалжа «Алтарганамни»!

Ашанарыень айлшалуулнаш Алтай хаанһаа,
Албата зонинь удариданаш Алхана хаанһаа,
Хүгшэдөө, үбгэдөө золгуулбаш Хэнтэй хаанһаа,
Булга Буряадаа жагсаанаш Бүрин хаанһаа —
хүлгүүлжэ «Алтарганамни»!

Хэрлэн хатан эхээрээ эхилжэ,
Хэтын байдалай үүргэ һомолжо,
Онон хатан эхээрээ уруудажа,
Олоной байра байдал элшэдэжэ —
соносохожэ «Алтарганамни»!

Сэлэнгэ хатан эхээрээ һабалжа,
Сэсэн байдалай эхи зохёожо,
Ангар хатан эхээрээ үгсэжэ,
Алтан дэлхэйн Үлгыень мүнхэлжэ —
лүндэнлэжэ «Алтарганамни»!

Үзүүрээрээ набагшална хүгшэднай хүүгэдээрээ,
Үглөө үдэрэй үлзы жаргал холбохоо.
Зүб буруугаа шэбшэжэ шүүмжэлээ,
Золтой зэндэмэни харгыгаа хэшэглээ —
набшаһалжа «Алтарганамни»!

Зөөлөнөөр золгонод гарнуудаа залуушуулнай
Зүрхөөрөө үелөөд, үүридээ зохидшоожо,
Хамта ябахаар ханияа хүтэлжэ,
Хаан Хурмаста тэнгэри дороо —
танилсуулжа «Алтарганамни»!

Баатар хүбүүдээ Абай Гэсэрээр жэшээлхэн,
Бэлигтэй басагадаа Агуу Гоохоноор шэмэглэхэн,
Хүхэ Мүнхэ тэнгэри дороо
Хэрэгээ бүтээхэ сэдхэлэй гэрэл тата —
үреэжэ «Алтарганамни»!

Толи — залуу нюурнууднай эшэлтэгүй
Танилсажа, эльгэлхэн зүрхэмнай мартахагүй,
Урдынгаа холын жаргалаа баталаабди,
Удхын халуун хабаатанаа элирүүлээбди —
эблэрүүлжэ «Алтарганамни»!

Бүгэдэ Монгол-Буряад угсаатанар
Бурхан Багшын, Богдо Зонховын нургаалаар
Хубиин сүлөөе, хубиин хүгжэлтые,
Хубияа сахихые хамта шудалха —
гэгээрэжэ «Алтарганамни»!

Эльгээ дүүргээ, сэдхэлээ сэнгүүлээ
Эсэгэ Малаан Тэнгэри доро
Нара эсэгэ гарбал сахюусантаяа,
Наран ехэ найжатаа найрлажа,
баярлажа «Алтарганамни»!

Зальбаржа наманшалнат, аба эжынэрнай,
Зулаа бадараанхай Хамбымнай хүрээдэ,
Заахань албатандаа Арадай Хуралшаднай,

Зарлигаар баталхал Хаан түшэмэднай—
эдеэшэжэ «Алтарганамни»!

Бүгэдэ Монгол-Буряад угсаатан
Ара Монгол дайдадаа эблэржэ,
Алтай наран эхэ гарбалаа тахижа,
сэсэглээ «Алтарганамни»!

* * *

Үни сагһаа элирһэн аймшагтай,
бөөдэ харша нүгэлнүүд,
Үншәншье, үнәршье, тэнэгшье, зүнэгшье
бөөдэ харша үгәнүүд
Үдэр бүрийн уураг тархиин ухаагаар
бөөдээ тааруулан шүүмжэлгэ
Үдэшын нойрой эхиндэ эрхын мэгзэмээр
бөөһээ зайлуулая,
Үйлэ, хуби заяагаа зүүдэндээ
бөөс сәбәрлән тааруулая.
Хурьһэтэ алтан дэлхэй дээрэ
хүн боложо түрөөл хадаа
Хамаг арадай, бұхы дэлхэйн
хамтын байрын жама ёһые
Хүнэй байдалда тааруулһан
эддэб шажанай һургаал заабариине,
Хүүгэд, хүбүүд, басагадай,
бүдүүн болоһон аба эжинэрэй,
Хүгшәрһән үбгэд, хүгшэдэй сахяал наа,
буян жаргалаа эдэлхэбди.

Монголоо хүгжүүлээл

**Цэндийн
Бадамдорж** (1941)

Монголой Дорнод аймагай
Баян-Уул сумын Үзэсгэлэнт
нютагай Ара-Дархинта
гэжэ газарта түрэхэн
юм. 1962 онһоо «Үнэн»
сониной уран зохёолой
таһагта ажаллажа
захалаа. Монголой
радиогой сурбалжалагша
байгаа. Хальмаг, тыва,
ород хэлэнүүдхээ
оршуулгануудые хэдэг.

Үзэл бодолой ехэ тулаанай талмай боложо,
Үйлэ ябадалай сэхэ хубилалтын уургай боложо,
Азийн сээжэдэ Монгол гүрэн түрхирэн сойложо,
Азын тэнгэридэ Монгол зон хии мориёо хэргээнэ.

Морин жэлдэ нойрһоо хэриһэн, арадшалхан хубисхал
Монгол орондо ниигэмэй хубилхын үүдые нээгээ.
Дондоргоо ехэтэй саг зуурын харгы худар
Дортохоно уруудажа, дээрдэхэ дээшэлхын шалгуур
эхилээ.

Үгэ хэлээрээ хамагыг хүсөөжэ бирахагүй хадаа,
Үйлэ хэрэг, хүсэ оюунаараа шэнэлэл хэжэ,
Үсэд бэрхээр тулгарһан наадыг дабажа бараад,
Хүсэд найнаар гүрэн түрээс дэбжээхэ ёһотойбди.

Монгол хүнүүд эдихэхээ арсажа бүһөө шангалаад,
Мориной нюрганда жэн багатай дарадаг болошоо.
Монгол зон хэжэ бүтээхэхээ хойшоо ходоржо,
Молиго үмхүүлжэ, наймаа хэхын донтой болошоо.

Үбгэд хүгшэдшыг улас түрөөр хоорондоо
шүргөөлсэжэ,
Үглөө үдэшгүй эдэй засагаар тархья гашалгажа,
Үнэн худалые мэдээгүйл аад, үхэсэ мэлзэлсэжэ,
Үри муутайханаар саг нүхэсөөжэ зугаална гэлтэй.

Нам, Эблэл, холбоонууд бутаржа байгаад түрэгшэ,
Ном хаялсажа хоорондоо онол, үзэлээрээ арсалдагша.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠤ
ᠬᠦᠭᠡᠵᠡᠭᠦᠯᠡᠭᠡᠯ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ
ᠬᠦᠭᠡᠵᠡᠭᠦᠯᠡᠭᠡᠯ

Шүдхэр саашаа, тархья гантаг, манда хүртээлтэй
бэшэ,
Шүүбэринь булгандамнай туһатай байжа магадгүй.

Засагай газарнай ойро ойрохон шэлээ дараад,
Заха забдаггүй унажал байна ха юм,
Забһартан үртэжэ хабшуулдаһан арад зон
Зам зууртана түлижэ, түйлалдажал байна.

Хэн хэнэйнгээ улье шагаажа буруу хүрингүй,
Хэрүүл аманай хара бузархаа холуур тойрожо,
Эб найртай ажа нуухын үльгэр үзүүлжэ,
Эльгэн халуун үлгы нютагаа хүгжүүлхэ байгаабди.

Дээшэлхын талаан байгаа хаа, өөдэлхэ гэжэ тэмсээл.
Дэндүү ядуу байдалхаа түргэн хагасая, яараял.
Өөхэд хоорондынгоо эбые зузаалжа байгаад үзээл,
Өөрэ гүрэнэйхидэй туһые хүлээжэ абаад, нэмэри
болгоёл.

Монгол туургатанай дуун

**Чимитов
Гунгаа** (1924—2014)

Буряад Уласай Мухар-
Шэбэрэй аймагай
Хушуун-Үзүүр тосхон.
Зүблэлтэ ороной (СССР-
эй) Уран зохёолшодой
холбооной гэшүүн.
Буряадай арадай ирагуу
найрагша. Буряадай,
Ородой соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ байгаа.

Бүхэ хүбүүднай хаанаһааб?
Бүртэ-Шонын оронһоо.
Бүртэ-Шоноёо дурдажа,
Буян хэшэг хуряаяы.

Бүргэд хүлэгнай хаанаһааб?
Булган, Алтай дайдаһаа.
Бүргэд хүлэгөө магтажа,
Соло дууень дуудаяы!

Хүдэр хүбүүднай хаанаһааб?
Хүхэ-Хотын оршонһоо.
Хүхэ-Хотоёо дурдажа,
Хүхэ тугаа мандуулаяы.

Хүлэг моримнай хаанаһааб?
Хүлэн-Буйрай дайдаһаа.
Хүлэг мориёо магтажа,
Соло дууень дуудаяы!

Эрын дээжэнэр хаанаһааб?
Эжэл мүрэнэй эрьһеһээ.
Эжэл мүрэнөө дурдажа,
Эжын хэшэг даллаяы.

Эмниг хүлэгнай хаанаһааб?
Элдин Хальмаг дайдаһаа.
Эмниг хүлэгөө магтажа,
Энхэ солыень дуудаяы.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ
ᠲᠤᠭᠦᠷᠭᠠᠲᠠᠨᠠᠢ
ᠳᠤᠭᠤᠨ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ
ᠲᠤᠭᠦᠷᠭᠠᠲᠠᠨᠠᠢ
ᠳᠤᠭᠤᠨ

Мэргэн хүбүүднай хаанаһааб?
Мэлмэн Байгал далайһаа.
Мэлмэн Байгалаа магтажа,
Мэнэл тугаа үргэсы.

Мэлзэн хүлэгнай хаанаһааб?
Мүнхэ Буряад дайдаһаа.
Мэлзэн хүлэгөө магтажа,
Соло нэрыень дуудаяы!

ᠮᠡᠷᠭᠡᠨ ᠬᠦᠪᠦᠳᠦᠨᠠᠢ ᠬᠠᠨᠠᠨᠠᠭᠠᠭᠤᠨ?

ᠮᠡᠯᠮᠡᠨ ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯ ᠳᠠᠯᠠᠢᠨᠠᠭᠠᠭᠠᠨ.
ᠮᠡᠯᠮᠡᠨ ᠪᠠᠶᠢᠭᠠᠯᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠭᠲᠠᠵᠠ,
ᠮᠡᠨᠡᠯ ᠲᠤᠭᠠᠭᠠ ᠤᠷᠭᠡᠰᠤ.

Арадай найдал — Алтаргана

**Чойбонов
Матвей** (1947)

Буряад Уласай Зэдын
аймагай Инзагата
тосхондо түрэнэн юм.
Улаан-Удын дунда
мэргэжэлэй эмнэлгын
хургуули, Буряадай
багшанарай дээдэ
хургуули, Агын Буддын
шажанай хургуулийн гүн
ухаанай таһаг, Монголой
зүүн зүгэй эмнэлгын
Ехэ хургуули дүүргэһэн.
Буряадай Уран
зохёолшодой холбооной
түрүүлэгшэ.

Үбгэ эсэгэ — элинсэгэймнай
Үе сагта найруулжа,
Нютаг нугаһаа таһаржа,
Наранай зүг руу шэглэхэдэнь,
Хэн тэдэниие угтажа абааб,
Хэн тэдэнэй нүхэр байгаааб?
Алтаар бөөэ сарданхай
Алтаргана! Алтаргана!

Зуун жэлнүүдэй хүтэл дээгүүр
Зүүнэй олон гүрэнүүдтэ
Амгалан мэндэ ябанабди,
Аша гушатаяа бусахабди, — гээд
Амаршалгыень хэн дуулгаааб,
Ами наһыень хэн һахилсааб?
Алтаргана! Алтаргана!

Алтан эшэтэ Алтаргана!
Үй түмэн Азиин арадуудай
Үндэр хаан ухаатанай
Үндэһэн боложо, найдал түрөө һэн.
Үе сагташые, үбшэн тахалдашые,
Аюул гайда — алибаа баршадта
Алдаагүй, абаралсаал.
Нютаг нугаһаа, хүрэг гарбалһаа,
Мүнгэн тоонто, мүнхэ буусаһаа
Таһаржа ошоһон талаангүй буряадуудай
Гунигынь тараажа,

Арадай
найдал —
Алтаргана

Дуун болоһон абарагша бурханда,
Алтан үндэһэтэй
Үнэн нүхэрынь хэн бэлэй?
Алтаргана! даа, Алтаргана!

Бүхэ эшэтэй, бэе мүнхэтэй,
Алтан хүбөөтэй,
Арад зондоо
Хайратай нуугаарайш,
Алтаргана!

ᠳᠤᠭᠤᠨᠪᠣᠯᠣᠬᠤᠨᠠᠪᠣᠷᠠᠭᠰᠢᠪᠦᠷᠬᠠᠨᠳᠤ,
ᠠᠯᠲᠠᠨᠦᠨᠳᠦᠬᠡᠲᠡᠢ
ᠦᠨᠡᠨᠨᠦᠬᠡᠷᠢᠨᠦᠬᠡᠨᠦ᠋ᠭᠡᠢ?
ᠠᠯᠲᠠᠷᠭᠠᠨᠠᠳᠠᠭᠠᠨᠠᠳᠠᠭᠠᠨᠠ!

ᠪᠦᠬᠡᠡᠰᠡᠲᠡᠢᠡᠪᠡᠡᠮᠦᠨᠬᠡᠲᠡᠢ,
ᠠᠯᠲᠠᠨᠬᠦᠪᠡᠭᠡᠲᠡᠢ,
ᠠᠷᠠᠳᠵᠣᠨᠳᠣ᠋ᠰᠤ
ᠬᠠᠶᠢᠷᠠᠲᠠᠢᠨᠠᠭᠤᠭᠠᠷᠠᠶᠢᠰᠤ,
ᠠᠯᠲᠠᠷᠭᠠᠨᠠᠳᠠᠭᠠᠨᠠ!

Монгол эрэ хүн

**Чоо
Дугаржав** (1942)

Үбэр-Монголой Хүлэн-
Буйрай Шэнэ-Баргын
Зүүн-Хушуунда Чогдоо
Ошортон гэжэ малшан
айлайда түрэнэн.
Нютагтаа дунда нургуули
дүүргээн. Намай,
засагай тушаалнуудта
олон жэлнүүдэй туршада
ажаллажа, наһанайнгаа
амаралтада гараһан.

Монгол эрэ хүн
Мэлмыхэ хүхэ Тэнгэриие шүтэһэн,
Нэлыхэ ногоон бэлшээриие бараалһан,
Ирайха баян хүрэгые хотолһон
Амгалан тайбан үбгэдтэй хадаа,
Хүхэ мүнхэ тэнгэридэ,
Хүрьһэтэ алтан дэлхэйдэ,
Хүрэнгэ мал хүрэгтэ,
Хүгшэд болон үбгэдтэ
Хайртай байдаг юм.

Монгол эрэ хүн
Монгол гэрэй хойморто,
Тулгын галай элшэдэ,
Айраг сэгээн шэмэдэ,
Эсэгэ эхын үбэртэ
Байдаг хадаа
Һанаань сагаан,
Унаань шадамар,
Азань өөдэргэн,
Хии морин мандамал байдаг юм.

Монгол эрэ хүн
Амарагай һайнтай ханилжа,
Абын гуламтыг залгамжалжа,
Аша үриеэ үсхэжэ,
Ажамидаржа жаргадаг хадаа
Удамынь үнэр, нютагын уужам,
Наһань ута,
Сэдьхэлын багтаамжатай байдаг юм.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ
ᠡᠷᠡ
ᠬᠤᠨ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ
ᠡᠷᠡ
ᠬᠤᠨ

Монгол эрэ хүн
Чингэс богдын хургаалыг журамнаха,
Сэхэ үнэн журамыг баримталжа,
Үгэлгэшэ баян ханааг үбэрлэжэ,
Үрэгшэ зөөлөн зантай байдаг хадаа
Түрын хүлдэ эбигээдэг,
Түмэнэй этигэл олодог,
Үгэ ябуушатай,
Үйлэ бүтэмжэтэй байдаг юм.

Абарга томо Монголой түрэг
Чингэс согсолжо,
Алдарай даяанда дуурашахан
Анхантай үхэр буугай
Шүдэр оньһыг зохёон
Амуухай баатар барга яхатан байхан.
Монголоо нэгэдхэхэ гэжэ
Дэлшэг Донрог зүдхөөд,
Сагай хабаанда
Монгол хүнэнэн болоһон.
Моритонхой хэлмэ
Монголоо халгажа,
Шажантай номнолоор
Занабазар захаха гэхэн.

Одон орон
Тоонхой ухаагаар
Юртэмсын харааг
Мянга нээһэн
Оршохо дэлхэй.
Газар, Лусын
Тогтожо бүтэхы
Лисгуан заахан.
Сэрэг дайнай
Байлдаха бодолыг
Монголой түүхэдэ
Эрхим Бата
Анха бэшэхэн.
Шэнжэлэн шудалха

Туршалтын таагта
Хуруу шэнээн малые
Шуурган бойжуулхан.

Монгол эрын
Хии морито айлда
Аюул зоболон
Ада шүдхэр оршодоггүй.
Монгол сэрэгэй
Харьяата нютагта
Хариин дайсан
Халдадаг үгы.
Монгол түрын
Нүгэл хилэнсэг
Сүмын зэбсэг
Үйлэддөөгүй.
Монгол Монголдоо
Сайнш байхан,
Сагааржашье ябахан түүхэтэй.
Монгол адуушанай
Үүрэйнш шоронхой
Үргэн дэлхэеэ хэргээдэг.
Монгол шатаршанай
Хёрхо нюдэн
Дэлхэеэ бүхүдэнэ багтаадаг.

Монгол эрэ
Босоо үзэгтэйхэн,
Үбдэг шоройдонгүй
Үтэлхэн
Монгол бүргэд.
Онгосо хүллэхэн
Оршолонгой замые табиһан
Монгол удамта эрэ
Дэлхэй дахинда
Олон бии.
Монгол удамта эрын
Монгол толбо
Тодохон бии.

Монгол удамта эрэшүүл
 Монгол шанары
 Эрхимлэдэг,
 Монгол эрэ хүн
 Мори унадаг,
 Монголоор яридаг,
 Монгол дуу дууладаг,
 Монгол бэшэг бэшэдэг.
 Монгол эрэ хүн
 Монгол нобинтой,
 Монгол сэдхэлтэй,
 Монгол оюунтай,
 Монгол омогтой.

Монгол эрэ хүн
 Эхэ дэлхэйгээ хайрладаг,
 Эсэгэ Тэнгэридээ шүтэдэг,
 Эрхим хүниие хүндэлдэг,
 Эрдэнитэ малаа үрэжүүлдэг,
 Монгол хүн
 Сагаан хүнэй ашы харюулдаг,
 Сайлган сэдхэлтэй,
 Буяниие эдлэдэг,
 Гайн бүхэнэй талада байдаг,
 Саг үедөө яларжа ябадаг.

Буряад оромнай

Хүгжэмьнь

Пүрбэ Дамирановай

**Шабаев
Николай** (1949)

Буряад Уласай Хориин
аймагай Дээдэ-Тайлса
тосхон, Захаамнай
аймагай Сагаан-
Мориндо ехэ болоһон.
Буряад Уласай, Ородой
Холбооной Уласай
соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ.

Агуу Буряадайм нангин хүлдэ
Алтан соёмбо — тугаймнай манлай.
Арадай туйлалты хурылан хиисээд,
Арюун хадагтал, далбан байнал даа.

*Агын дайды дэнзэлхэн
Аглаг үндэр Алхана!
Олон зоной хоймор
Ойхон буурал Баабай!
Бархан, Саяан, Бүрин-Хаан,
Буха-Ноён, Бурхан-Баабай,
Дархита-Баабай, Шалсаана,
Баатар-Хаан, Хүмэн-Хаан,
Баян-Улаан, Хайранга,
Алтан үндэр Мундарга... —
Алас холын түүхэтэй
Агуу Буряад-Монголнай.
Үдэр бүри хүгжэһэн
Үргэн Буряад оромнай.*

Алдарта Буряадайм альган дээрэ
Арад бүхэн амгалан жаргалтай.
Аймаг айлаараа гуламтаа сахяад,
Амархан жаргалтай байдаг юм даа.

*Золтой буряад арадай
Зулай боложо тодорһон
Санид хамба Доржиев,
Этигэлэй хамба, Молон багша,*

Буряад
оромнай
хүгжэмьнь
пүрбэ дамирановай

Соодойн Сэдэн...
 Ехэ хэрэгүүдэй эхиндэ
 Михаил Богданов,
 Элбэг-Доржо Рингино,
 Жамсаранай Сэбээн, Барадиин Базар,
 Михей Ербанов,
 Цыренжаб Сампилов, Намсарайн Хуса... —
 Эрдэм, соёл мандуулхан,
 Эрхим түрүү хүнүүднай.
 Үдэр бүри хөгжэһэн
 Үргэн Буриад оромнай.

Анханай, урданай түүхээ уудалжа,
 Арадай заншал гамтайхан хэргээнхэй.
 Алдарта Байгалай энгэртэ нэнгээд,
 Аласай холые зорин байнал даа.

Олон нютаг холбоһон
 Онон хатан эжы,
 Алас хойшоо урдаһан
 Анггар ехэ мурэн,
 Аха, Зэдэ, Баргажан,
 Түб хоты ундаһан
 Түргэн Үдэ, Сэлэнгэ,
 Эрхүү, Химнэ, Удалха,
 Гурбан ехэ Ярууна,
 Галуута нуур, Сурхайта... —
 Эръемнь зубшан мүндэлһэн
 Эльгэн халуун нютагнай.
 Үдэр бүри хөгжэһэн
 Үргэн Буриад оромнай.

ᠰᠣᠨᠣᠳᠤᠢᠨ ᠰᠡᠳᠡᠨ

ᠡᠭᠡᠬᠡ ᠬᠡᠷᠡᠭᠦᠭᠦᠳᠡᠢ ᠡᠬᠡᠨᠳᠡ

Солоор баян Буряднай

Зэдэ, Хяагта, Сэлэнгэ
Зэрэлгээтэ талаараа
Сэсэг ногоо надхажэ,
Сэлмэг нюдөөр энхэржэ,
Найхан дайда Буряадаа,
Наруул сэлмэг хизаараа
Мүнхын жаргал юрөөжэ,
Магтан, магтан дуулана.

Түнхэн, Аха, Захаамин —
Тайгаар буусаа түхээрхэн
Анша, малша хонгоодор
Арад зоной гуламта —
Найхан дайда Буряадаа,
Наруул сэлмэг хизаараа
Мүнхын жаргал юрөөжэ,
Магтан, магтан дуулана.

Дээдэ, доодо Баргажан
Дэрлээд үргэн Хүнтэйгөө,
Таряан далайн долгиңдо
Түүхээ дабтан домоглон,
Найхан дайда Буряадаа,
Наруул сэлмэг хизаараа
Мүнхын жаргал юрөөжэ,
Магтан, магтан дуулана.

ᠰᠣᠯᠣᠷ
ᠪᠠᠶ᠋ᠠᠨ
ᠪᠦᠷᠢᠶ᠋ᠠᠳᠤᠨᠠᠶ
ᠨᠠᠶᠢᠬᠠᠨ
ᠳᠠᠶᠢᠳᠠ
ᠪᠦᠷᠢᠶ᠋ᠠᠳᠠᠭᠠᠳᠠ
ᠨᠠᠷᠤᠭᠤᠯᠤᠰᠢᠮᠡᠭᠤᠰᠡᠭᠡᠢ
ᠮᠦᠨᠬᠡᠨ
ᠵᠠᠷᠭᠠᠯ
ᠵᠦᠷᠦᠭᠡᠵᠡᠢ
ᠮᠠᠭᠲᠠᠨ
ᠮᠠᠭᠲᠠᠨ
ᠳᠤᠭᠤᠯᠠᠨᠠ

Хори, Түгнэ, Хэжэнгээр,
Холын Ага, Яруунаар
Соёл, гурим, заншалаа,
Солоор баян тоонтоёо —
Найхан дайда Буряадаа,
Наруул сэлмэг хизаараа
Мүнхын жаргал юрөөжэ,
Магтан, магтан дуулана.

ᠬᠣᠷᠢ, ᠲᠦᠭᠦᠨᠢ, ᠬᠡᠵᠡᠭᠡᠩᠭᠡᠭᠡᠷ,
ᠬᠣᠯᠠᠨ ᠠᠭᠠ, ᠶᠠᠷᠠᠭᠤᠨᠠᠭᠠᠷ
ᠰᠣᠶ᠋ᠢᠯ, ᠭᠤᠷᠢᠮ, ᠵᠠᠨᠰᠠᠯᠠᠭᠠ,
ᠰᠣᠯᠣᠷ ᠪᠠᠶ᠋ᠠᠨ ᠲᠣᠨᠲᠣᠶ᠋ᠣ —
ᠨᠠᠶᠢᠬᠠᠨ ᠳᠠᠶᠢᠳᠠ ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳᠠᠭᠠ,
ᠨᠠᠷᠤᠭᠤᠯ ᠰᠡᠯᠮᠡᠭ ᠬᠢᠵᠠᠠᠷᠠᠭᠠ
ᠮᠦᠨᠬᠡᠨ ᠵᠠᠷᠭᠠᠯ ᠶᠣᠷᠥᠭᠡᠵᠡ,
ᠮᠠᠭᠲᠠᠨ, ᠮᠠᠭᠲᠠᠨ ᠳᠤᠭᠤᠯᠠᠨᠠ.

Омог ехэ буряадууд!

*Хүгжэмынь
Сарантуяа
Жалцановагай*

Тайбан байһан буряадууд
Табан зүгөөр таһаржа,
Гурим, хэлээ, заншалаа
Гээхэ туйлдаа хүрэгдөө.

Хамтаралгын хүсэндэ
Хамсы шаман ороёл!
Эблэрэлгын хүсэлдэ
Эмээл дээрээ мордоёл!

Нүрэ хүлдөө гэшхүүлһэн
Нүнийн һүүдэр бэшэбди.
Үндэр ехэ заяатай,
Үрэжэлтэй нютагтаа

Олон зуун жэл гаталһан
Омог ехэ буряадууд,
Дайдын зоной гайхама
Байдал зохёон жаргаял!

Арадайнгаа урданай
Агуу ехэ һургаалы,
Арюун хүлдөө үргээл
«Алтарганын» туг доро!

ᠣᠮᠤᠭ
ᠡᠬᠡ
ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳᠤᠭᠤᠳᠤ

Хори хүндэ соло

Хүгжэмынь

Пүрбэ Дамирановай

Буряад хангай дайдаяа,

Буряад арад түмэнөө

Хаан Абайда түлөөлбэн

Хори хүндэ соло

Зоной түлөө зорижо,
Олоной түлөө оролдон,
Хүхэ мүнхэ Тэнгэрийн
Хэтын нангин заяагаар
Орон дайдаа түлөөлжэ,
Орохо нара шэглэжэ,
Хүлэг морёо унажа,
Холын замда мордоһон,
Аглаг тала, тайгаараа
Адуу, малаа үдхэхэн
Арбан нэгэн сэргэтын
Агуу ехэ бодолоор
Абай хаанай уластай
Адли тэгшэ эрхэтэй
Албатаниинь болонхой
Агуу дэлгэр сэдхэлтэй,

Дабталга:

Ёноор сэсэн ухаатай
Хори хүнэй солье
Үндэр дээгүүр нэрлэе,
Үргэн магтан дуудая!

Адуу малай бэлшээри,
Агнууриингаа газары
Арад зондоо үлөөһэн,

Мүрэн түргэн Сэлэнгын
Баруун эрьеэр нэмжыхэн
Холын хараа, бодолтой
Хори зоной буусада
Хэтын жаргал дэлгэрээ.
Хангай дэлхэйн хаанашье,
Хариин орон дайдааршые
Нютагжаһан буряадууд,
Найрамдалаа мүнхэлжэ,
Орон хангай Буряадаа
Олон зүгөөр суурхуулһан
Омог Хори гарбалтын
Обог нэры дурдаял!

Минии Буряад

Юбухаев
Жорж (1950–2015)

Буряад Уласай Түнхэнэй аймагай Тооро нютаг. Зүблэлтэ ороной (СССР-эй) Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн. Буряадай комсомолой шангай лауреат.

Минии Буряад—
юһэн хиид хүлдэтэй,
юртэмсын тунгалаг Байгалтай,
табан хушуу адуу малтай,
тала үүжам дайдатай.

Минии Бурад—
үндэр удхата уулануудтай,
үльгэр, түүхэ, домогуудтай,
үлзы буян хэшэгтэй,
үндэрhөө буян заяатай.

Минии Бурад—
мүнхын харгы замтай,
мэндын зугаа зантай,
хүндын ёһо гуримтай,
хүсэн түгэдэр зонтой.

Минии Бурад —
Бурханай хан бунтай,
Дархан үндэр табиантай,
Монголын талахаа угтай,
Мүшэтэ зам харгытай.

Минии Буряад!

Мүнгэн сэргэтэ Буряадни

Мүнгэн толотой сэргэдэш
Морин хүлэгөө уяалби.
Мэргэн сэлмэг нюдэдтэш
Мүшэн одоёо олоолби.

Уян зөөлэн үгэдэш
Урин аялга болоолби.
Үргэн тала, сэдхэлдэш
Үсын жаргал эдлээлби.

Хара гүрлөө гэзэгэдэш
Халюун нараар шунгаалби.
Мүнгэн толотой сэргэдэш
Наһан бэеэ уяалби.

Холын орон нютагуудһаа
Хани нүхэдөө уряалби.
Солото сэргын хажууда
Сагаан эдее баряалби.

ᠮᠦᠩᠭᠡᠨ
ᠰᠡᠷᠭᠡᠲᠡ
ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳᠨᠢ

ᠮᠦᠩᠭᠡᠨ
ᠰᠡᠷᠭᠡᠲᠡ
ᠪᠦᠷᠢᠶᠠᠳᠨᠢ

НҮҮЛДЭ ХЭЛЭГДЭХЭ ҮГЭ

*Мэндэ амар,
алтан модоной
һайндэр!*

2016 оной «Алтаргана» нааданда хабаадаһан ямар нэгэ хүн монголоЙ үргэн талада мориндоо тохонон эмээлээ абахадаа, бүүргын хойшонь харуулжа заатагүй табиха. Байгал шадарай буряадуудай нэгэн мүнгэн эмээлэйнгээ бүүргэ урда зүг руу харуулха байха. Тэрэмнай дахин уулзахын тэмдэг!

Алтарганата талаараа наадахадаа үхи хүүгэд заатагүй боргожодог гэжэ анхан сагта хэлсэдэг байһан... Би бага ябахадаа нютагайнгаа нэгэ сагаахан шарайтай эхэнэрэй хонгёо хоолойгоор алтаргана тухай дуулахыень ходо шагнадаг байһан хүм. Арадай энэ дууе юрын хүнэй гүйсэдхэхэнь хүшэр байха. Тэрэ эхэнэрнай юртэмсэдэ ушардаг оршолонто байдалтай уулзажа үрдihэн тула, хонгёо хоолойдоо минии мэдэхэгүй ямар нэгэ гуниг, уйдхар гашуудалай тэмдэг оруулжа дууладаг байһан. Иимэ гүнзэгы удхатай дуунай буряад зоной дунда бии болоһон гайхалгүй.

Буряад-монгол угсаатаниие тэрэл алтаргана ургамалтай жэшэдэг байһаниинь хэндэшье нюуса бэшэ. Юртэмсэ дэлхэй дээрэ ямарханшье оршолон ажабайдалай ушарагдаашье хаань, араднай угайнгаа залгае таһалаагүй, хэлэ бэшэгээ мартажа ябаагүй гээшэ. Хари холын газарнуудаар үндэһэ табижа, һалбаран ургажа шадаа, тэдэниие бэлэн мүрөөр нугалха, хухалхань хүшэрхэн лэ байха. Иимэл даа алтарганамнай!

Тиимэһээл Бүхэдэлхэйн буряад-монголшуудай нааданай хүлдэ болоо гүб даа. Эхилжэ түрүүн энэ нэрэ олгогдоһониинь юунһээшье үнэтэй. Элдэб яһатан хэлээ нугалжа зобонгүйгөөр, тодо зохидоор тэрэниие нэрлэжэ шадаха аргатай. Алтаргана... алтаргана...

«Алтарганын» айлшад хари холоур түбхинэжэ ажаһуунхай, ханаан бодолнуудын сэлмэг, тахижа ябаһан гал гуламтань дээгүүр үзэгдэнэ. Эльгэлжэ энхэрһэн анханайнгаа түрэл нютаг хүрэжэ ерээд, уулзалгын баярта хабаадажа:

... Эбэри газарта ургаһан

Эшэ бүхэтэй Алтаргана.

Эльгэн дээрээ тэнжсээһэн

Эжы аба хоёрнай — гэжэ байгаад дуулалдаха нангин бодолтой байһан байха. Дээрэнь Улаан-Үдэдэ үнгэрһэн «Алтарганын» бэлэг — гурбан гүрэнүүдээр таһаржа һууһан буряад уран шүлэгшэдэй зохёолнуудай ном орон нютагуудаараа тараан дэлгэрүүлжэ абаашаба гээшэ...

Үнгэрһэн үе сагай байдал ханаандаа хадуужа, уг гарбалдаа шүтөөд, үльгэр домогойнгоо удхые улам хэргээжэ, «бууралһаа үгэ дуулаад, болоһонһоо ама хүрэжэ», олон түбиин буряад-монгол угсаатамнай нютаг нютагтаа бусаха юм ааб даа. Үлгы дайдаараа хүлэг моридоороо гүйлгэлдэжэ ябаад, арад зондоо Алтарганын нааданай зугаа һони дуулгаха байха.

Башкуева Дарима,

сэнхир дэлгэстэ

найруулгын

ажалай ветеран

Гаршаг

Артугаева Нина

Алтаргана 8

Баатарай Галсансүх

Чингис хаан 9

Эжйдээ зорюулхан шүлэг 10

Базаржапова Галина

Абарал 11

Алтарганын үгүүлэл 13

Алтарганын толи 16

Базарсадаева Шуя-Ханда

Аса бүхэтэй отогни 19

Би талын хүнби 21

Баларьева Туяна

Буряад арадни 23

Жаргал хаанаһаа эхитэй юм? 24

Захяа 25

Нютагай татаса 26

Балдоржын Бадараа

Бусахаб даа Буряадтаа 27

Ушархын хото Улаан-Үдэ 29

Угай Байгал 30

Минии Шэнэхээн 31

Бальжинимаев Дашидондог

«Алтарганын» хүлдэ дуун 33

Буряад-Монгол арадни 34

Мүнхэ байхань болтогой! 35

Бальжиниямын Зиидэгмаа

Буряад зомди 36

Буряад хэлэн 38

Батоболотова Дугарма

Уг гарбалай һүүдэр 41

Батоев Баатар

Түрэл арадаа мандуулая 42

Биликтүева Долсон

Аба эжын захяа 43

Наһанай жаргал 45

Болдын Батхүү

Монгол туургатанда эльгээхэ мэдүүлгэ 46

Монголой нюуса тобшо 47

Алтаргана 48

Аялгата һайхан бурыад хэлэмни 49

Бурыад-Монголой нюутаг 51

Бурыад-Монгол орон 52

Энхэргэн Бурыад оромни 53

Юһэн сагаан туг 54

Будаев Амгалан

Уг изагуурта Бурыадайм... 55

Гомбожапов Тимур

Наян-Наваа дурдалга 57

Үльгэршэн 58

Хун шубууд 59

Буянтай хүм даа 60

Гомбоин Ирина

Гүн талын шэбэнээн 61

Бурыад хүгжэм 62

Ёохор 63

Гоншоглодоной Батасүхэ

Барлажа магтаха ушартайб 65

- Богоһо 67
 Буряадуудтаа 68
 Энэ буряад зон... 69
- Гуруев Чингис*
 Алтарганын магтаал 72
- Дамбаев Даша*
 Буряад орон 73
- Дамбаева Цыцук*
 Мэндэ амар, «Алтаргана»! 76
 Эжы аба хоёрни 77
 Сайн байна, «Алтаргана»! 78
- Дамдинжапова Цыбегмид*
 Сагай хэбшээн 79
- Дамдинов Николай*
 Ургы найхан Буряадни 81
 Түрэл Буряад оромни 82
- Дарибазарова Цырен-Ханда*
 Хатан эжы 86
 Өөртөө табиһан асуудал 87
 Буряад-Монгол арадай соло 88
 Мүнхэ байгыш, газарни! 91
- Дармаева Санжай-Ханда*
 Эрьюулгэ 92
 Уулын эзэн таабайдаа... 93
- Дашасэрэнэй Жамбаа*
 Баян-Хаан обоо 95
- Дашиева Светлана*
 Нютаг 96

Дондогой Цырен-Дулма

- Алан-Гүа 97
Алтаргана 98
Буряадни 99

Доноев Аюша

- Мүнгэн Уран-Дүшэмнай 100
Гэсэр баатар 101
Лэбээнтэй 102
Зүүн найман, Баруун долоон тухай 103
Шошоолог тухай 104
Хара моритод 105

Доржиева Дашама

- Үндэр заяата гуламтын эзэд 106

Доржиева Дулгар

- Шүбгэхэй баатарай гэрэлтэ дурасхаалда 107
Бямбын Ринчен 109
Эжынэрэймнай буян хэшэг 110
Одо мүшэдэй гэрэл 111
Эрдэмтэ 112

Доржогутапов Дамдинсүрэн

- Монгол улас 113

Доржын Намсалмаа

- Алтаргана 116
«Алтарганаар» амар мэндээ! 117

Дугаров Баяр

- Эхэ нютаг 119

Дулмажапова Дулмадоржи

- Баяртай Агаяа бусахал 121

Ехэдоржын Галсандулма

- Алтаргана 122
Шэнэхээн юртэмсэ 124
Сэдьхэлэймни шэбэнээн 126

Жангилов Булат

- Дуулим энхэ Буряад ором 128
Буряаднай 129

Жербаев Жаргал

- Нютагни 130

Мижэдэй Сэсэгмаа

- Үбэртэм долгинол Байгал далай 131
Бурхан заяашатай буряад зон 132
Түрүүшын харгы 133

Мязмарай Дөш

- Буряад нютаг 135

Надцалов Дашидондок

- Буряад хэлэмни хайратай 136

Намжилов Чимит-Рэгзэн

- Захяа 137

Намнан-Доржын Сэмжэд

- Бурхан-Халдунай бүргэд—би буряад 138
Минии Буряад! 139

Намсарайн Ням-Осор

- Бурхан-Халдуун 140
Ехэ Ононойнгоо уһанда би үлдэхэб 141

Огиров Даша-Дондоб

- «Алтарганын» наадан 142

Огиров Николай

- Хурмаста уулын хормойдо 147

Прушенов Аралжан

Алтан гадахан 148

Рабжуев Рабдан

Нютагни үлүү найхан 149

Алтан үлгы Бурядни 150

Аба эжимни аша юм даа 152

Бурядайм соло 153

Алан-Гуа эжы 154

Бальжан хатан 155

Бабжа-Барас баатар 156

Раднаева Санджэ-Сурун (Галина)

Бурядни! 157

Нютаг тээшээ 158

Байгал далай 159

Ральдин Хубисхал

Алтаргана—мүнхын сэсэг 163

Амар мэндэ, Ага нютагни! 165

Ренгинэй Чойном

Буряд 166

Саганова Вера

Алтаргана 180

«Алтаргана» наадан 181

Уулзалгын баяр—«Алтаргана» 182

Самбуугийн Алтанцэцэг

Бальжан хатан 183

Мэндэ амар, Алтаргана 184

Нютаг 185

Буряд бүхын барилдаан 186

Санжайжабын Хандацмрен

Эжымни 187

Тапхаев Лопсон

Эхэ нютагаа эрьехэ 189

Захааминда болоһон хонгоодорой найрта 191

Тойсомой Галсан

Алтаргана 193

Бальжан нуурай хун 194

Буряад 195

Нагасын тэнгэри 198

Найман эсэгэ 202

Эжымни 203

Түгдэмэй Владислав

Уян залаа алтаргана 204

Талын һүлдэ алтаргана 205

Үлзыбаатарай Жалма

Минии буряад арад түмэн 206

Байгал далай 209

Улзытуев Дондог

Буряад орон 211

Ульзутуев Бадмажаб

Айлшадай түрүү Алтаргана 215

Халзайн Болод

Сагаан эдеэн соёл 216

Хобраков Даша-Нима

Алтарганын баяр 218

Худай Сэдэнэй Намсарай

Зальбардаг шүтээмни 221

Цэндэтов Жаргал

Алтаргана 224

Үни сагһаа элирһэн 226

Цэндийн Бадамдорж

Монголоо хүгжүүлэл 227

Чимитов Гунга

Монгол туургатанай дуун 229

Чойбонов Матвей

Арадай найдал—Алтаргана 231

Чоо Дугаржав

Монгол эрэ хүн 233

Шабает Николай

Буряад оромнай 237

Солоор баян Буряаднай 239

Омог ехэ буряадууд! 241

Хори хүндэ соло 242

Юбухасев Жорж

Минии Буряад 244

Мүнгэн сэргэтэ Буряадни 245

Һүүлдэ хэлэгдэхэ үгэ 246

Алтан модоной баяр

Монгол, Ород,
Хятад Уластахи
буриад ирагуу
найрагшадай
уран бүтээлэй
түүгбэри

«Буряад-Монгол ном»
хэблэл буряад хэлэ
соёлдоо саг үргэлжэ наана
зобожо дэлгэрүүлжэ
ябадаг Дондогой Номин,
Цэбээнэй Долгоржаб,
Доржын Галсандулма
(Үбэр-Монголой Шэнэхээн
нютаг), Буряадай соёл
спортын холбооной
түрүүлэгшэ Бадамын
Доржпүрэв (Монгол Улас)
гэдэг найхан сэдхэлтэй
нүхэдтөө талархалаа
элирхэйлнэ.

Түһэлэй ударидагша

Дымчикова Жанна

Харюусалгата редактор

Шабает Николай

Согсологшод

Шабает Николай,
Батжаргалай Чинзориг,
Найданова Виктория,
Дымчикова Жанна

Уран найханай редактор

Гармаев Дмитрий

Техник редактор

Батуева Дыжит

Загбар бэлдэнэн

Шарайд О. Галсан

Монгол бэшэг

Бадагаров Жаргал

Хинан тохёолдуулган

Бальжинимаева Цыцелма

Тус ном «Буряад
хэлэ Буряад Уласта
сахин хамгаалжа,
болбосоруулан
хүгжөөхэ» гэнэн
Буряад Уласай гүрэнэй
хүтэлбэри хэрэгжүүлхэ
арга хэмжээнэй хүрээндэ
БУ-ай Соёлой яаманай
ханхүүгэй дэмжэлгээр
хэблэгдэбэ.

Книга издана при
финансовой поддержке
Министерства культуры
Республики Бурятия
в рамках реализации
Государственной
программы Республики
Бурятия «Сохранение
и развитие бурятского
языка в Республике
Бурятия».

«Буряад-Монгол Ном» хэблэлэй редакци:
670000 Буряад Улас, Улаан-Үдэ хото
Ербановой гуд 4. Тел. +7 (3012) 21 48 57
Email: buryadnom@gmail.com
<http://buryadnom.blogspot.com>
Хэблэлдэ 2016.05.30-да шэлжүүлбэ
Саархан шохойлиг 80 г/м²
Хэмжээ 62 x 94 / 16
Хэблэнэн тоо 2000 шэрхэг

Хэблэлэй үйлдбэри
PrintLeto.ru (Москва)
2738 тоото захилга

Гэрэл зурагууд ирагуу
найрагшаднаа абтаа.

Худалдан абаха
асуудалаар хандаха хүн:
Тел. +7 (914) 844 95 79
buryadnom@gmail.com

ISBN 978-5-9905884-4-8

9 785990 588448

www.altargana.info
www.soyol.ru
www.nomoihan.com
www.nbrb.ru
www.minkultrb.ru

Алтаргана

Алтаргана

БҮГДЭ БУРЛАЙ
УЛАСХОРОНДЫН
ХИИХЭ НААДАН

XII МЕЖДУНАРОДНЫЙ
ВСЕБУРЯТСКИЙ
ФЕСТИВАЛЬ

XII WORLD
BURYAT
FESTIVAL